

“Eenzaam ben je niet alleen”.

Didi van Bree, Joyce van Cleef en Jerica van Haaren

2016

SMO Verduhuis
Kardinaal de Jongstraat 17
5348 BG Oss
T. 0412-636251
F. 0412-628361

Een onderzoek naar de vraag: Hoe kunnen de
eenzaamheidsgevoelens van de cliënten van SMO Verduhuis
verminderd worden?

“Eenzaam ben je niet alleen”.

Maatschappelijk werk SMO Verdihuis, locatie Oss en omgeving

Een onderzoek naar de vraag: Hoe kunnen de eenzaamheidsgevoelens van de cliënten van SMO Verdihuis verminderd worden?

Afstudeeronderzoek
December 2016

Onderzoekers: Jerica van Haaren¹ (503098)
Didi van Bree¹ (487941)
Joyce van Cleef² (517914)

Opleiding: Maatschappelijk Werk en Dienstverlening¹

Sociaal Pedagogische Hulpverlening²
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN)

Opdrachtgever: SMO Verdihuis, locatie Oss en omgeving
Gerrit van Oorschot, coördinator extramurale hulpverlening

Projectbegeleiders: Annet van Someren, docent Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
Janneke Peelings, docent Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Voorwoord

Dankzij de gastvrijheid en medewerking van het Verduihuis, in het bijzonder Gerrit van Oorschot (de opdrachtgever), de medewerkers extramuraal en de cliënten van de begeleid wonen trajecten hebben wij ons onderzoek succesvol afgerond. Wij danken hen voor deze gastvrijheid en medewerking. Verder danken wij onze vakdocenten aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen voor hun expertise op het gebied van praktijkonderzoek en muzisch ludische media en voor hun proces gerichte feedback.

Wij vinden het belangrijk dat het thema eenzaamheid onder de aandacht komt, met name bij kwetsbare burgers in de maatschappelijke opvang. Wij zijn er van overtuigd dat cliënten zich beter kunnen ontplooiën tot de persoon die zij graag willen zijn wanneer zij een gevoel van verbondenheid met anderen ervaren. Wij zijn trots op wat wij in een korte periode hebben neergezet.

Didi van Bree,
Joyce van Cleef en
Jerica van Haaren

4^e jaars studenten van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen,
december 2016.

Inhoud

Begrippenlijst	5
Samenvatting.....	7
H.1 Inleiding.....	8
H.2 Onderzoek ontwerp.....	9
2.1 Onderzoek vorm	9
2.2 Databronnen.....	9
2.3 Dataverzamelingstechnieken	10
2.4 Kwaliteitseisen	10
2.5 Toepassing van de vragenlijst	11
2.6 Tijdsplanning	12
H.3 Probleemanalyse	13
3.1 Signaal verheldering.....	13
3.2 5xW +H-module.....	13
3.3 Multi causale analyse	15
3.3.1 Microniveau	15
3.3.2 Mesoniveau	15
3.3.3 Macroniveau	16
3.4 Al bestaande interventies	17
3.5 Doelstelling	18
3.6 Vraagstelling.....	18
3.7 Deelvragen	18
H.4 Resultaten	19
4.1 Deelvraag 1	19
4.1.1 Analyse van de interviews en theorie	19
4.1.2 Conclusie.....	19
4.2 Deelvraag 2	19
4.2.1 Analyse van de interviews en literatuur	19
4.2.2 Conclusie.....	21
4.3 Deelvraag 3	22
4.3.1 Analyse van de interviews en literatuur	22
4.3.2 Conclusie.....	23
4.4 Vraagstelling.....	24
H.5 Aanbevelingen	25
5.1 Aanbeveling 1: Eenzaamheid informatiemap.....	25
5.2 Aanbeveling 2: Koppeling in Intranet.....	26
5.3 Aanbeveling 3: Deskundigheidsbevordering workshop/training.....	26
5.4 Aanbeveling 4: Erkenning voor de problematiek.....	27
H.6 Implementatieplan.....	28
6.1 Eenzaamheid informatiemap.....	28

6.2 Koppeling in Intranet.....	28
6.3 Deskundigheidsbevordering workshop/training	29
6.4 Erkenning voor de problematiek.....	29
H.7 Verantwoording	30
7.1 Product	30
7.1.1 Tips	30
7.1.2 Tops.....	30
7.2 Samenwerking.....	31
7.2.1 Tips	31
7.2.2 Tops.....	32
7.3 Kwaliteitseisen vanuit de opdrachtgever	32
7.4 Suggesties voor vervolgonderzoek	33
H.8 De rol van MLM in het onderzoek.....	34
H.9 Bronnenlijst	36
H.10 Bijlagen	40
Bijlage 1: Uitwerking begrippen.....	40
Bijlage 2: Uitwerking 5xW+H	43
Bijlage 3: Enquête cliënten	47
Bijlage 4: Enquête medewerkers.....	49
Bijlage 5: Uitwerking resultaten, enquête cliënten.....	49
Bijlage 6: Uitwerking resultaten, enquête medewerkers	60
Bijlage 7: Uitwerking resultaten, interview medewerkers	65
Bijlage 8: Signaleringsinstrument Van Jong-Gierveld	72
Bijlage 9: Resultaten SPSS.....	73
Bijlage 10: Toestemming opname HBO databank	84
Bijlage 11: Adviesbeoordeling opdrachtgever	86

Begrippenlijst

Ambulant

Mensen wonen in een woning van een organisatie of van zichzelf en krijgen steun bij zelfstandig wonen en leven. De vorm en mate van deze ondersteuning kan variëren van een keer per week tot dagelijks ondersteuning bij bijvoorbeeld bij het doen van boodschappen (Bassan & Bassant-Hensen, 2010).

Eenzaamheid¹

Het ervaren van ontoelaatbaar gemis van de kwaliteit van sociale relaties. Eenzaamheid is een negatieve ervaring en is anders dan 'alleen zijn'. Eenzaamheid is een bepaald gevoel dat iemand heeft (Schoenmakers, Fokkema, 2014).

Empowerment

Empowerment houdt in dat de hulpverlener helpt bij het versterken van het proces waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen een greep krijgen op hun eigen situatie en hun omgeving, door het verwerven van controle, het aanscherpen van het kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie (Canon Sociaal Werk, 2013).

Herstelgericht werken²

Herstelgericht werken gaat uit van de eigen kracht van cliënten en de hulpbronnen in hun omgeving (Wolf, 2012). De herstelmethodiek versterkt de zelfredzaamheid en maatschappelijke participatie van cliënten gaat ervan uit dat de grenzen van de ontwikkeling van cliënten en hun omgeving vooraf niet bekend zijn of vastliggen.

Kwetsbare mensen

Kwetsbare mensen zijn mensen die niet op eigen kracht bepaalde tegenslagen kunnen overwinnen en niet naar eigen wens vorm kunnen geven aan hun leven. Hierbij wordt vaak gedacht aan problematieken op verschillende levensgebieden (Winsemius, 2011).

Maatschappelijke opvang, MO

In de maatschappelijke opvang worden mensen opgevangen die kwetsbaar zijn. Voorbeelden van kwetsbare mensen zijn daklozen, mensen die door omstandigheden op dat moment niet in eigen huis kunnen zijn of dreigen hun huis te verliezen (Verdihuis, z.d.).

Participatiewet

De Participatiewet vervangt de Wet werk en bijstand (Wwb), de Wet sociale werkvoorziening (WSW) en een groot deel van de Wet werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten (Wajong). De participatiewet is ingegaan op 1 januari 2015 (Rijksoverheid, z.d.).

Sociaal netwerk

Een sociaal netwerk van een persoon bestaat uit alle personen om diegene heen die een bepaalde betekenis hebben. Voorbeelden hiervan zijn studie, werk, gezin, vrienden, burens en kennissen. (Movisie & PhiladelphiaSupport, 2008).

Sociale isolatie

Sociaal isolement betekent dat je weinig tot geen contact meer hebt met mensen uit de samenleving (Psychologische manipulatie, z.d.).

Sociale samenhang

Verbindingen die mensen met elkaar aangaan, hoe samenlevingen zijn georganiseerd en hoe die functioneert (Huygen & Meere, april 2008).

---

¹ Voor een verdere uitwerking van het begrip *eenzaamheid* wordt verwezen naar bijlage 1.

² Voor een verdere uitwerking van het begrip *herstelgericht werken* wordt verwezen naar bijlage 1.

Statistical Package for the Social Sciences (SPSS)

SPSS is een programma voor statistische analyse in de sociale wetenschappen. Het draagt bij aan het verzamelen en lezen van de verkregen gegevens. Naast het feit dat dit programma ervoor zorgt dat de gegevens overzichtelijk worden, draagt dit ook bij aan een betrouwbaar en valide onderzoek. (Jansen & Joostens, 2004).

Stichting Maatschappelijke Opvang Verduhuis³, SMO Verduhuis

SMO Verduhuis zet zich in voor kwetsbare burgers die de grip op hun leven kwijt zijn, met (tijdelijke) dakloosheid tot gevolg. Het biedt opvang en woonbegeleiding in de eigen omgeving of in een woning van het Verduhuis. Het levert integrale zorg op gebied van huisvesting, dagbesteding, financiën, sociale contacten, psychische en lichamelijke gezondheid, zingeving en praktisch functioneren (Verduhuis, z.d.).

Individualiseringsproces

Toename van individualiteit die ervoor zorgt dat individuen meer op zichzelf gericht zijn dan op de samenleving en de sociale samenhang (Hortulanus et al., 2003).

Verzorgingsstaat

Een maatschappij waarin de overheid veel maatregelen neemt om de burgers, vooral de zwakkeren, te beschermen (Encyclo, 2016).

---

³ Voor een verdere uitwerking van het begrip *Verduhuis* wordt verwezen naar bijlage 1.

Samenvatting

De aanleiding tot dit onderzoek zijn meerdere signalen van extramurale medewerkers SMO Verduhuis. Zij signaleerden namelijk dat er bij een significant deel van de cliëntèle van SMO Verduhuis sprake is van 'eenzaamheidsgevoelens' die het welzijn van betrokkene(n) schaden. In overleg met de opdrachtgever is het volgende doel geformuleerd: *Inzicht krijgen in de eenzaamheidsproblematiek bij cliënten van SMO Verduhuis in Oss om een passende interventie te ontwikkelen voor agogische medewerkers extramuraal die zij kunnen inzetten om eenzaamheidsgevoelens bij cliënten te verminderen.*

Vanuit bovenstaande doelstelling is de volgende vraagstelling geformuleerd: *Op welke wijze kunnen de agogische medewerkers extramuraal en de organisatie SMO Verduhuis bijdragen aan het verbeteren van de hulpverlening om eenzaamheidsgevoelens van cliënten te verminderen?*

Om antwoord te krijgen op de vraagstelling is onder andere gebruik gemaakt van verschillende onderzoekstappen van Migchelbrinck (2010) en van Donk en Lanen (2014). Daarnaast is een literatuuronderzoek verricht om de gevonden antwoorden theoretisch te kunnen onderbouwen en zo een betrouwbaar product aan te kunnen leveren.

Geconcludeerd kan worden dat verschillende interventies ingezet kunnen worden om eenzaamheidsgevoelens bij cliënten te verminderen. Deze zijn:

- Eenzaamheid informatiemap
- Koppeling intranet
- Deskundigheid bevorderende workshop/training
- Erkenning voor problematiek door eenzaamheid door dit als onderwerp terug te laten komen in de maandelijkse vergadering

Uitgebreidere handvatten en kennis worden middels dit onderzoeksverslag ter beschikking gesteld door de projectgroep in de vorm van een beroepsproduct, te gebruiken door medewerkers van SMO Verduhuis om eenzaamheid te herkennen.

Indien uw interesse is gewekt, nodigen wij u uit om dit beroepsproduct door te nemen. Wij hopen hiermee eventuele vragen te beantwoorden.

*Soms verdrietig, stil, alleen,
mis ik twee armen om mij heen,
die mij met lichte druk,
sturen richting het geluk.*

H.1 Inleiding

SMO Verduhuis te Oss is een maatschappelijke opvang die zich inzet voor kwetsbare volwassenen, jongeren en gezinnen die hulp nodig hebben om weer grip op hun leven te krijgen. Het biedt opvang en woonbegeleiding en daarnaast levert het Verduhuis integrale zorg op gebied van huisvesting, financiën, dagbesteding, sociaal netwerk, psychische en lichamelijke gezondheid, zingeving en praktisch functioneren.

De missie van SMO Verduhuis is als volgt;

"Ieder mens is de moeite waard. Wij geloven dat iedereen het vermogen heeft om vorm en inhoud te geven aan zijn leven.

Wij zijn er voor individuen en gezinnen in een maatschappelijk kwetsbare of onveilige situatie, die de grip op het leven tijdelijk zijn kwijtgeraakt.

Wij willen dat mensen als volwaardig burger kunnen participeren in de samenleving. Al onze activiteiten zijn daarop gericht." (Verduhuis, z.d.).

Deze missie willen medewerkers van het Verduhuis behalen door te streven naar een zo kort mogelijke opvang voor de cliënten, doch zo lang als noodzakelijk. om de opvang zo kort mogelijk, doch zo lang als noodzakelijk vorm te geven.

Na signalen uit de praktijk heeft de opdrachtgever besloten een onderzoek te starten naar de mate en de frequentie van eenzaamheid onder cliënten. Daarnaast werd onderzocht wat de behoeftes zijn die de hulpverlening binnen SMO Verduhuis nodig heeft om de hulpverlening te optimaliseren.

Wij als maatschappelijk werkers, hebben volgens artikel 29 van de beroepscode de taak om gebreken in de samenleving te signaleren en hierover een beargumenteerd standpunt in te nemen (NVMW, 2010).

SMO Verduhuis hanteert de herstelwerkgerichte methodiek. Herstelwerk gaat uit van de eigen kracht van cliënten en de hulpbronnen in hun omgeving (Wolf, 2012).

De herstelmethodiek versterkt de zelfredzaamheid en maatschappelijke participatie van cliënten. Ook gaat het uit van de grenzen aan de ontwikkeling van cliënten en hun omgeving. Daarnaast richt de herstelmethodiek zich op zelfsturing en worden de keuzes van cliënten als vertrekpunt in de begeleiding genomen.

In het onderzoek is bij de formulering van het doel en de daarbij horende deelvragen rekening gehouden met deze methodiek. De uitkomsten van de deelvragen vormen namelijk de fundering voor de interventie. De interventie moet passend zijn binnen SMO Verduhuis en dus aansluiten bij de methodiek die zij gebruiken.

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in eenzaamheidsproblematiek bij cliënten van SMO Verduhuis in Oss en om een passende interventie te ontwikkelen. Deze interventie kan door agogische medewerkers ingezet worden ingezet worden om eenzaamheidsgevoelens bij cliënten te verminderen.

H.2 Onderzoek ontwerp

2.1 Onderzoek vorm

Kwalitatieve benadering

In dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve benadering. Een kenmerk van de kwalitatieve benadering is dat men onderzoek doet dat zich richt op de sociale werkelijkheid en belevingswereld van de desbetreffende cliënten. Dit houdt in dat binnen SMO Verdihuis onderzoek wordt gedaan, ook wel het onderzoeksveld genoemd. Het doel is om inzicht te krijgen in de vraag of cliënten eenzaamheidsgevoelens ervaren en zo ja hoe cliënten deze gevoelens beleven. Om hier inzicht in te krijgen wordt gebruik gemaakt van 'open technieken'. Hierbij kan gedacht worden aan informele gesprekken met zowel cliënten als werknemers en diepte-interviews (Migchelbrink, 2012).

Een uitgangspunt van de kwalitatieve benadering is dat er geen eenduidige werkelijkheid bestaat maar dat meerdere subjectieve werkelijkheden zijn. Dit heeft geleid tot meerdere aanbevelingen die gedefinieerd zijn en aansluiten bij de wensen en behoeften van de werknemers en cliënten. De primaire taak van de kwalitatieve benadering is dat onderzocht wordt hoe de mensen de werkelijkheid ervaren.

Kwalitatief onderzoek heeft niet zoals de kwantitatieve benadering een gestructureerd kader, maar heeft een open karakter.

Ontwerp/ontwikkeling onderzoek

Het doel, ook wel beantwoording van de vraagstelling in het onderzoek, heeft een bepaalde richting nodig om beantwoord te worden. In dit onderzoek kan gesproken worden van een ontwerp/ontwikkeling onderzoek (Donk & Lanen, 2014). In het onderzoek wordt namelijk gekeken naar een interventie op een gesignaleerd probleem. Op die manier wordt de kwaliteit van de zorgverlening verbeterd. Dit verbeteren kan inhouden dat nieuwe behandelmethode worden ontwikkeld, op een andere manier gehandeld wordt, handleidingen voor collega's worden geschreven, maar ook de vorm kan aannemen van een fysieke aanpassing van de werk- of leefomgeving (Donk & Lanen, 2014).

2.2 Databronnen

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende databronnen, namelijk:

1. Literatuur: Literatuur wordt geraadpleegd over 'eenzaamheid', om een volledige probleemanalyse te kunnen maken. Voor het literatuuronderzoek wordt gebruik gemaakt van literatuur uit afstudeerscripties en wetenschappelijke onderzoeken.
2. Mediaproducten: Van mediaproducten zoals actuele internetartikelen zal gebruik gemaakt worden. Door actuele maatschappelijke bronnen te gebruiken zal het onderzoek vanuit macro-perspectief een bijdrage leveren aan de betrouwbaarheid van het onderzoek.
3. Individuele personen. Respondenten worden geïnterviewd waarbij gevraagd wordt naar hun gegevens, werkwijze, meningen en ideeën. Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van het probleem zullen door middel van verschillende verzamelingstechnieken zowel cliënten als medewerkers worden betrokken bij het onderzoek.
4. Het contact maken met betrokkenen in de onderzoekssituatie, het geregeld contact maken met medewerkers, cliënten en coördinator extramuraal vormen de basis van het onderzoek.
5. Databanken. Om cijfermatige gegevens te inventariseren rondom het onderwerp eenzaamheid zullen databanken worden geraadpleegd die verbonden zijn aan overheidsorganen. Deze cijfers zullen als onderbouwing van het onderzoek fungeren.

2.3 Dataverzamelingstechnieken

De gevonden informatie uit de databronnen levert een bijdrage aan de beantwoording van de onderzoeksvraag. Voor het verzamelen van deze informatie is gebruik gemaakt van verschillende technieken en instrumenten. De ontwikkeling van deze instrumenten komt tot stand door te kijken naar gegevens uit het onderzoeksplan: de probleemdefinitie, de onderzoeksvraag en de literatuurstudie (Donk & Lanen, 2014). Iedere databron wordt bestudeert door middel van een techniek die in volgend schema is weergegeven.

Schema 1: Databronnen en dataverzamelingstechnieken

Databronnen	Wie of wat?	Dataverzamelingstechnieken
Literatuur	Theoretische analyse	Inhoudsanalyse
Mediaproducten	Internetartikelen	Inhoudsanalyse
Individuele personen	Cliënten, begeleiders, leidinggevende	Ondervraging bijvoorbeeld door middel van een vragenlijst en/of interview
Databanken en registratiesystemen	Overheidsorganen	Inhoudsanalyse

Voor het onderzoek wordt gebruik gemaakt van verschillende ondervragingstechnieken. Gekozen is voor mondelinge en schriftelijke ondervraging. Bij een schriftelijke ondervraging gebeurt de ondervraging via een vragenlijst. Het voordeel van een schriftelijke ondervraging is dat in korte tijd bij veel mensen veel gegevens verzameld kunnen worden (Migchelbrink, 2012). De vragenlijst wordt gestructureerd voorgelegd. Wij maken gebruik van de zogenaamde eenzaamheidsschaal. Dit is de meest bekende Nederlandse vragenlijst om eenzaamheid te meten (Nationaal Kompas Volksgezondheid, 2014). De mondelinge ondervraging zal middels een interview worden toegepast.

2.4 Kwaliteitseisen

Praktijkgericht onderzoek moet voldoen aan een aantal kwaliteitseisen, namelijk *bruikbaarheid*, validiteit en betrouwbaarheid. Om de bruikbaarheid van het onderzoek zo hoog mogelijk te maken is het van belang om de opdrachtgever zo nauw mogelijk bij het onderzoek te betrekken (Verhoeven, 2011). De vragen zijn geoperationaliseerd en toegespitst op de situatie.

Met onderstaande kwaliteitseisen is rekening gehouden:

- De vraag van SMO Verduhuis heeft betrekking op een probleem dat zich voordoet in de praktijk. Het onderzoek sluit aan bij deze vraag waardoor wordt voldaan aan de wensen en behoefte van de praktijk.
- Voorafgaand aan het onderzoek is een vooronderzoek plaatsgevonden naar het praktijkprobleem. Doelstelling van dit vooronderzoek is het vergaren van voldoende informatie en kennis met betrekking tot het onderwerp.
- Tijdens het onderzoekstraject heeft meerdere malen een voortgangsgesprek plaatsgevonden met de opdrachtgever om te overleggen, feedback te integreren en het proces te bewaken.
- Om de drie weken heeft een contactmoment plaatsgevonden met de opdrachtgever om te checken of het onderzoek nog steeds aansluit bij het praktijkprobleem.
- De informatie is in begrijpelijke taal weergegeven.

De betrouwbaarheid is een voorwaarde van de validiteit van onderzoek.

Validiteit:

De validiteit geeft inzicht in het vertrouwen dat gesteld kan worden aan de inhoud van de gegevens. Hiermee wordt naar het waarheidsgehalte van de gegevens gekeken. Daarmee worden de verzamelde gegevens c.q. de resultaten op geloofwaardigheid weerspiegeld (Migchelbrink, 2012). Het begrip eenzaamheidsgevoelens is zo volledig mogelijk gedekt door een erkend meetinstrument in te zetten om eenzaamheid te signalen. Tevens is brontriangulatie ingezet om vanuit een variatie van literatuur het begrip te operationaliseren.

Betrouwbaarheid:

Betrouwbaarheid geeft inzicht in het vertrouwen dat gesteld kan worden aan de onderzoeksresultaten en daarmee de handelswijze van de onderzoeker. Daarnaast gaat het om de nauwkeurigheid en de zorgvuldigheid die gehanteerd wordt tijdens het onderzoek. Daarin moeten toevallige factoren die de onderzoeksresultaten kunnen verbloemen of vertekenen zoveel mogelijk preventief worden voorkomen (Migchelbrink, 2012).

Migchelbrink (2012) beschrijft een aantal maatregelen om de betrouwbaarheid en validiteit te waarborgen gedurende het onderzoek, zoals: verantwoorden, nauwkeurig en zorgvuldig werken, zelfcontrole inbouwen, herhaling van dataverzamelingstechnieken, uitvoeren van een inhoudscontrole en triangulatie. Met deze maatregelen is op de volgende manier rekening gehouden:

- Vertrouwelijke omgang met de verkregen gegevens van zowel de medewerkers als de desbetreffende cliënten. Informatie wordt niet met derden gedeeld zonder toestemming van de cliënt.
- Nauwkeurigheid en zorgvuldigheid. Zo werd een interview tijdens het onderzoek altijd afgenomen door twee interviewers. Twee notulen werden gemaakt en vergeleken met elkaar. De informatie die uit de vragenlijst kwam hebben verschillende groepsleden bekeken en beoordeeld. Op deze manier is extra gelet op nauwkeurigheid en zorgvuldigheid.
- Transparant handelen is gedaan door middel van het bijhouden van een logboek. Hier is het onderzoeksproces zo helder mogelijk beschreven. Inzichtelijk is gemaakt welke keuzes zijn genomen en waarom.
- Kritisch is gekeken naar de onderzoek analyse, bevindingen en gebruikte begrippen. Deze stukken werden door verschillende deskundige doorgelezen en nabesproken.
- Tijdens het uitvoeren van het onderzoek en de inhoudscontrole is het doel van het onderzoek centraal blijven staan door te reflecteren met opdrachtgever en draagvlak te creëren bij werknemers.
- Gebruik gemaakt werd van meerdere databronnen, hierdoor ontstond een 360 graden onderzoek, ook wel triangulatie genoemd (Migchelbrink, 2012). Dit bevordert de betrouwbaarheid en validiteit ,doordat data vanuit verschillende perspectieven werden bekeken. Hiervoor werden respondenten met elkaar vergeleken en werden verschillende literatuurbronnen gebruikt.

2.5 Toepassing van de vragenlijst

Selectie van respondenten

Om een totaalbeeld te verkrijgen is gekozen om de cliëntenvragenlijst breed in te zetten. Het totaalbeeld is niet alleen gebaseerd op de doelgroep kwetsbare burgers, maar ook op de verschillende subgroepen van deze doelgroep. Hierdoor kan onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende leeftijdsgroepen, vormen van daginvulling en woonsituatie.

Respons en non-respons

De medewerkers van SMO Verduhuis hebben toestemming gegeven om deel te nemen aan dit onderzoek. In samenspraak met de opdrachtgever en gelet op gerelateerde literatuur is er besloten om alle veertien extramurale medewerkers te betrekken in het onderzoek en bij de afname van de cliëntperspectief vragenlijsten. Hierdoor zouden honderdvijftig cliëntenrespondenten bereikt kunnen worden. In totaal zijn er negenenvijftig (39,33%) responsen ontvangen. Hiermee komt het non-respons uit op éénennegentig (60,67%). Dit komt hoogstwaarschijnlijk door de te weinig tijd voor het invullen van de enquête, het niet willen invullen van de enquête en/of het niet begrijpen van de enquête. Daarnaast is bij alle veertien medewerkers de medewerkersperspectief vragenlijst afgenomen en is getracht om met deze constatering bij alle veertien medewerkers extramuraal een half-gestructureerde interview af te nemen. In totaal zijn er elf (78,57%) half-gestructureerde interviews afgenomen. Gekozen is voor een half-gestructureerd interview, omdat het belangrijk is om uitgebreide antwoorden te krijgen van de medewerkers. Deze uitgebreide antwoorden kunnen verkregen worden door vooraf vastgestelde vragen te stellen en in te gaan op de antwoorden die hierop gegeven worden. Hierdoor is een deel van het interview vastgesteld en een deel van het interview opengelaten. Wel werd gezorgd dat het hoofdonderwerp voorop bleef staan (Migchelbrink, 2012).

Anonimiteit van de gegevens

Gedurende het onderzoek heeft het waarborgen van de privacy centraal gestaan. Dit is verplicht en staat beschreven in artikel 10 van de beroepscode van de maatschappelijk werker: "De maatschappelijk werker heeft de plicht tot geheimhouding van informatie over de persoon en omstandigheden van de cliënt" (NVMW, 2010). Ook staat in de beroepscode van de sociaal agogisch werker beschreven dat respect voor privacy een belangrijke waarde is (Phorza, 2009). Met de privacy is rekening gehouden door de cliënten anoniem de vragenlijsten in te laten invullen.

Om het voor het onderzoek overzichtelijk te maken hebben zijn vragenlijsten gekoppeld aan een respondentnummer. Dit om te zorgen dat de persoonlijke gegevens niet inzichtelijk zijn voor zowel de organisatie als derden.

Afname vragenlijsten

De vragenlijsten heeft een kwalitatieve insteek. Dit houdt in dat er gekeken wordt vanuit de sociale werkelijkheid en dit kan alleen verkregen worden door de werkelijkheid van binnenuit te bestuderen.

Een gestructureerde vragenlijst werd afgenomen. Dit is een systematische vorm van het stellen van vragen aan respondenten. Het vaststellen van eenzaamheid kan op verschillende manieren. De beste aanpak voor het vaststellen van eenzaamheid is aan de hand van de eenzaamheidsschaal van de Jong-Gierveld. Dit is een valide meetinstrument om eenzaamheidsgevoelens te toetsen. Dit doet men aan de hand van het stellen van 11 vragen waar het woord eenzaamheid niet in genoemd wordt. Deze schaal is toegepast tijdens het onderzoek, omdat dit wetenschappelijk onderbouwd is en bijdraagt aan een betrouwbaar en valide onderzoek (Migchelbrink, 2010).

Verwerken van de vragenlijsten

Om de gegevens inzichtelijk en visueel te maken is een 'codeboek' opgesteld, ook wel Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) genoemd. SPSS helpt bij het verzamelen en lezen van de verkregen gegevens. Naast het feit dat dit programma zorgt voor inzichtelijke gegevens draagt het ook bij aan een betrouwbaar en valide onderzoek, omdat de onderzoeksresultaten op een uiterst uitgebreide en betrouwbare wijze onderzocht zijn (Jansen & Joostens, 2004).

Analyse van de vragenlijsten

De resultaten van de vragenlijsten zijn ingevoerd en geanalyseerd in SPSS. Hierdoor ontstond een cijfermatig en inzichtelijk overzicht dat transparantie biedt over de gegeven variabelen. De voor het onderzoek relevante informatie werd toegepast op de doel- en vraagstelling van dit onderzoek. De informatie werd in de analyse verwerkt. Deze analyse heeft gezorgd voor inzicht in de eenzaamheidsproblematiek bij cliënten van SMO Verduhuis.

Afname interviews

Op basis van de resultaten van de vragenlijsten zijn interviews afgenomen. Deze interviews werden afgenomen bij de medewerkers extramuraal van SMO Verduhuis. Dit aangezien het onderzoek gericht is op het verkrijgen van inzicht in de eenzaamheidsproblematiek bij cliënten van SMO Verduhuis en het ontwikkelen van een passende interventie voor agogisch medewerkers extramuraal die zij kunnen inzetten om eenzaamheidsgevoelens bij cliënten te verminderen. Door de analyse van de vragenlijst is het eerste doel van het onderzoek bereikt. Om een passende interventie te ontwikkelen voor medewerkers van SMO Verduhuis, was meer informatie nodig om een completer beeld te kunnen schetsen van de situatie. Dit is gedaan door middel van interviews. Half gestructureerde diepte-interviews werden afgenomen, wat typerend is voor een kwalitatief onderzoek. Voorafgaand aan het interview is structuur aangebracht door middel van topiclijsten. Dit houdt in dat de volgorde, onderwerpen en formulering van de vragen niet vastliggen. Hierdoor kon tijdens de uitgevoerde interviews dieper op de verkregen informatie uit de vragenlijsten ingegaan worden en een beter beeld geschetst worden van de situatie (Migchelbrink, 2010).

Verwerking van de interviews

De interviews zijn compleet uitgewerkt en geanalyseerd. De uitwerkingen van de interviews heeft gezorgd voor informatie bij beantwoording van deelvraag 1 en deelvraag 2.

2.6 Tijdsplanning

Om tijdens het onderzoek zo productief mogelijk te zijn, is het belangrijk dat er een tijdsplanning aanwezig is. Door een planning te maken kan gekeken worden of de gewenste activiteiten haalbaar zijn binnen het tijdsbestek.

Tijdens de uitvoering van het onderzoek is wekelijks een moment ingepland om de tijdsplanning te bekijken. In het onderzoek is gebruik gemaakt van een logboek, waarin alle gemaakte afspraken staan vermeld.

H.3 Probleemanalyse

3.1 Signaal verheldering

Het cliëntenbestand van de maatschappelijke opvang is kleurrijk en complex. Daar waar de maatschappelijke opvang (MO) in het verleden vooral een 'bed-bad-brood'-voorziening was heeft deze vorm van hulpverlening zich de afgelopen jaren ontwikkeld tot een brede maatschappelijke voorziening voor alle burgers die zich bevinden in meerdere, vaak complexe, leefsituaties. Een groeiende vraag naar onderdak, advies, begeleiding en behandeling is geconstateerd. Enerzijds gevoed door groeiende maatschappelijke eisen en verwachtingen, anderzijds door een groeiende uitstroom uit reguliere hulpverleningsvormen zoals de psychiatrie, de verslavingszorg en de gehandicaptensector. Een groeiende vraag bestaat naar onderdak, advies, begeleiding en behandeling. Mensen die afhankelijk zijn van de ondersteuning van anderen lopen risico dat hun participatie aan de samenleving stagneert. Dat geldt ook voor de 'gemiddelde' cliënt binnen de MO. Daar waar participatie stagneert of een cliënt zich niet kan ontwikkelen, dreigt eenzaamheid. De veronderstelling bestond dat ook bij een significant deel van de cliënten van SMO Verduhuis sprake was van 'eenzaamheid-gevoelens' die het welzijn van betrokkene(n) schaadden. Echter, was weinig of geen direct onderzoek gedaan naar de veronderstelling dat bij veel cliënten van SMO Verduhuis sprake is van eenzaamheid of ernstige eenzaamheidsgevoelens. De opdrachtgever heeft bij ons, studenten van de opleiding MWD en SPH, de volgende vraagstelling neergelegd: Is het mogelijk om gericht te onderzoeken of er sprake is van eenzaamheid c.q. eenzaamheidsgevoelens bij onze cliënten? Tevens wilde de organisatie weten welke acties of middelen (zowel individueel als collectief) ingezet kunnen worden om eenzaamheid te verminderen c.q. te doen verdwijnen. Hierbij werd gevraagd in december 2016 een kort rapport uit te brengen met hierin de gekozen werkwijze, de opgedane ervaringen en het rapport te voorzien van beleidsadviezen voor het management van het Verduhuis.

3.2 5xW+H-module⁴

Om een goede vraag- en doelstelling te kunnen formuleren werd een probleemanalyse gemaakt. Daarvoor is het belangrijk om inzicht te krijgen in het desbetreffende probleem. Dit kan het beste gedaan worden aan de hand van de 5xW+H formule (Migchelbrink, 2012)

Wat is het probleem?

Het probleem is eenzaamheid. Twee vormen van eenzaamheid zijn emotionele en sociale eenzaamheid. Emotionele eenzaamheid is subjectief. Hierbij kan gedacht worden aan een sterk gemis van intieme sociale relaties en een hechte band met een partner of vriend. Bij sociale eenzaamheid is het een combi tussen de omvang, kwaliteit en de wens van sociaal contact (intensiteit en intimiteit). Dit is net als emotionele eenzaamheid subjectief; het ervaren van gemis van betekenisvolle relaties (Bogaert & Broenink, 2011).

Wie heeft het probleem?

Eenzaamheid is een probleem in onze samenleving. 30% van de Nederlandse bevolking heeft wel eens eenzaamheidsgevoelens (Schoenmakers & Fokkema, 2014). In de signaalverheldering staat beschreven dat de veronderstelling bestaat dat ook cliënten van SMO Verduhuis eenzaamheidsgevoelens hebben. Uit onderzoek moet blijken in welke mate sprake is van eenzaamheidsgevoelens onder de cliënten (zie deelvraag 1). Verwacht wordt dat het percentage hierbij hoger zal liggen dan 30%, omdat de doelgroep van SMO Verduhuis bestaat uit kwetsbare cliënten die het risico lopen om in een sociaal isolement te raken. Deze mensen zijn vaak kwetsbaar vanwege hun psychische en/of psychosociale problemen, sociale uitsluiting en eenzaamheid (Lieshout, 2010).

Wanneer is het een probleem?

Eenzaamheid is een probleem wanneer cliënten hun leven negatief beïnvloedt. Dit kan zijn wanneer de persoonlijke ontwikkeling stagneert of wordt beperkt in het functioneren. Ook kan eenzaamheid sociale isolatie ten gevolg hebben. Sociaal isolement betekent dat iemand weinig tot geen contact meer heeft met mensen uit de samenleving (Psychologische manipulatie, z.d.). Het Verduhuis hanteert de herstelwerk gerichte methodiek.

---

⁴ Voor een verdere uitwerking van het 5xW+H model wordt verwezen naar bijlage 2.

Vanuit de herstellmethodiek wordt verwacht dat cliënten hulpbronnen vanuit hun eigen omgeving inzetten tijdens het hulpverleningsproces. Dit uiteraard onder begeleiding van de hulpverlener. In de praktijk blijkt dat eenzame cliënten van SMO Verduhuis hiermee een probleem hebben. Uit het onderzoek is gebleken dat 41,7% van de cliënten geen vertrouwenspersoon hebben en 50% geeft aan niet voldoende mensen te hebben waarbij ze in tijden van naderheid terecht kunnen (zie bijlage 6, afbeelding 3 en 5).

Waarom is het een probleem?

In Toward a neurology van Cacioppo, Capitanio, & Cacioppo, (2014) staat dat eenzaamheid de hersenen verandert. Chronische eenzaamheid kan aanzienlijke gevolgen hebben voor de hersenstructuur en het neurologisch functioneren. Wanneer niet tijdig hulp geboden wordt kan het zelfs de dood tot gevolg hebben. Eenzaamheid is echter ook een maatschappelijk probleem, omdat eenzaamheid de sociale samenhang vermindert.

De missie van SMO Verduhuis luidt als volgt: *"Ieder mens is de moeite waard. Wij geloven dat iedereen het vermogen heeft om vorm en inhoud te geven aan zijn leven. We zijn er voor individuen en gezinnen in een maatschappelijk kwetsbare of onveilige situatie, die de grip op het leven tijdelijk zijn kwijtgeraakt. Wij willen dat mensen als volwaardig burger kunnen participeren in de samenleving. Al onze activiteiten zijn daarop gericht."* (Verduhuis, z.d.). SMO Verduhuis wil iedere cliënt helpen met het participeren in de samenleving. Eenzame cliënten vermijden vaak sociale interactie, hierdoor is het lastig voor cliënten om te participeren in de samenleving.

Waar doet het probleem zich voor?

Eenzaam is een subjectief gevoel. Een gevoel dat ieder mens kan hebben. Het is een probleem dat zich altijd en overal kan voordoen.

Hoe kon en is het probleem ontstaan?

Aangezien zoveel verschillende mensen last hebben van eenzaamheidsgevoelens, ligt het voor de hand dat er ook veel verschillende oorzaken zijn. Deze oorzaken zijn in te delen in drie segmenten:

- Inter-individueel niveau. Hierbij kan het gaan om het verlies van een geliefd persoon, scheiding, verhuizing en dergelijke.
- Intra-individueel niveau. Dit houdt in dat de oorzaak bij de persoon zelf ligt. Voorbeelden hiervan zijn: gebrek aan sociale vaardigheden, invaliditeit, ontoereikend inkomen en negatief zelfbeeld.
- Maatschappelijk niveau. Hierbij kan gedacht worden aan afnemende solidariteit, individualisme en beeldvorming (Bogaaert & Broenink, 2011).

Onder maatschappelijk niveau valt ook het moderniseringsproces ofwel de individualisering. Het proces van individualisering heeft gevolgen voor de sociale cohesie en binding in de samenleving. Het zorgt voor een vermindering in collectief gevoel, waardoor mensen meer als individuen in de samenleving komen te staan. De toegenomen individualiteit, het afnemende belang van maatschappelijke instituties en het afbrokkelen van de gemeenschapszin hebben ertoe geleid dat mensen meer op zichzelf zijn gericht dan op de collectiviteit (Hortulanus et al., 2003). Dit heeft gevolgen voor de sociale bindingen in de samenleving; solidariteit en het gevoel verbonden te zijn (Machielse, 2006).

3.3 Multi causale analyse

Om verschillende niveaus goed in kaart te brengen, is gebruik gemaakt van het Multi causale model van Snellen (2007).

3.3.1 Microniveau

Eenzaamheid heeft te maken met persoonlijke kenmerken. Hierbij kan gedacht worden aan onvoldoende *sociale vaardigheden*, *weinig zelfvertrouwen*, *angst op sociaal gebied* en *te hoge verwachtingen van het sociaal netwerk*. Daarnaast kunnen ook gezondheidsproblemen en het gebrek aan financiële middelen bijdragen aan eenzaamheid (Heessels et al., 2015).

Sociale vaardigheden zijn een belangrijk punt in het communiceren van mensen. Je kijkt naar mensen, reageert op mensen, praat met mensen, zonder dat je daar heel erg bij stil staat. Een mens heeft verschillende sociale vaardigheden, zoals:

- een vertrouwensrelatie kunnen aangaan
- hem/haar goed kunnen begrijpen
- empathie kunnen tonen
- samen kunnen zoeken naar oplossingen
- voor jezelf kunnen opkomen

Op het moment dat iemand bijvoorbeeld empathie mist als sociale vaardigheid kan dit botsen met een ander persoon. De andere persoon kan denken dat hij of zij haar 'toch niet begrijpt' en laat het contact voor wat het is. Hierdoor bestaat de kans dat geen vertrouwensrelatie wordt opgebouwd, waardoor een betekenisvolle relatie niet mogelijk is. Dit alles bij elkaar kan bijdrage aan het ontstaan van eenzaamheid (Adriaansen & Caris, 2011).

Uit onderzoek blijkt dat cliënten vaak sociale vaardigheden missen. Hierbij kan gedacht worden aan het tonen van inlevingsvermogen en het aangaan van een vertrouwensrelatie. Dit laatste heeft te maken met het gevoel krijgen dat men in de steek wordt gelaten. Ook cliënten van SMO Verduhuis hebben het gevoel vaak in de steek te worden gelaten (bijlage 5).

Een negatief zelfbeeld en weinig zelfvertrouwen hebben ook invloed op het ontstaan van eenzaamheidsgevoelens. Wanneer bij een persoon sprake is van een negatief zelfbeeld zal dit het gedrag gaan bepalen. Uit angst en afkeuring hebben ze zichzelf aangeleerd om hun zelfbeeld te verbergen (Hilderink, 2015).

Een andere sociale vaardigheid is het kunnen opkomen voor jezelf, zelfverzekerd zijn. Wanneer men onzeker is over zichzelf, kan sociale angst ontstaan. Sociale angst is een angst die zich constant voordoet uit schaamte en vernedering in sociale situaties. Op het moment dat dit gebeurt zoekt de persoon in kwestie minder snel sociaal contact op, waardoor men geen of minder betekenisvol sociaal contact heeft, hetgeen uiteindelijk kan leiden tot eenzaamheid (Gultekin & Dereboy, 2011).

3.3.2 Mesoniveau

Eenzaamheid kan o.a. ontstaan door veranderingen in het sociaal netwerk van de kwetsbare burger (Heessels et al., 2015).

Een vorm van een relatie is een partnerrelatie. Op het moment dat cliënten een partner hebben zullen zij minder het gevoel van hulpeloosheid ervaren. Dat betekent dat een partner hebben bescherming biedt tegen het ontwikkelen van eenzaamheidsgevoelens. Uit onderzoek blijkt ook dat mensen met een partnerrelatie van hoge kwaliteit zichzelf minder snel eenzaam voelen. Daarnaast heeft het verliezen van een partner ook invloed op eenzaamheidsgevoelens. Deze situatie zorgt ervoor dat de emotionele eenzaamheid toeneemt (Tilburg van Theo, 2007).

Naast een partnerrelatie is het hebben van persoonlijke relaties ook een belangrijk onderdeel. Persoonlijke relaties bieden de belangrijkste bron van steun bij veranderingen in iemands leven. De grootte van het netwerk is hierin een belangrijk onderdeel. Dit omdat hoe groter het netwerk, hoe kleiner de kans op eenzaamheidsgevoelens. Het hebben van een groot netwerk beschermt daarin meer, dan het hebben van alleen een partnerrelatie. Maar ook het hebben van een groot netwerk is geen garantie, de kwaliteit van een netwerk is bepalender dan de kwantiteit. Een voorbeeld hiervan is

emotionele steun (Tilburg van et al., 2007). Uit onderzoek blijkt dat 50% van de cliënten van SMO Verduhuis een goede vriend of vriendin mist (bijlage 5). Dit kan van invloed zijn op de eenzaamheid.

Naast het hebben van relaties is het deelnemen aan activiteiten ook belangrijk. Om te kunnen participeren in de maatschappij moeten cliënten de deur uit, door bijvoorbeeld deel te nemen aan activiteiten. Hierdoor kan participatie een mogelijkheid bieden om eenzaamheidsgevoelens tegen te gaan. Participatie is te onderscheiden in maatschappelijke participatie, culturele participatie en recreatieve participatie. Uit onderzoek blijkt dat maatschappelijke participatie een bijdrage levert aan het verminderen van eenzaamheidsgevoelens bij cliënten. Dit komt doordat maatschappelijke participatie vaak gericht is op een hele organisatie en culturele participatie/recreatieve participatie vooral op het individuele welzijn (Tilburg van et al., 2007).

Ook de woonomgeving is van invloed op eenzaamheid. Uit onderzoek blijkt dat cliënten die in achterstandsbuurten wonen zich vaker eenzaam voelen dan anderen. Dit komt doordat ze zich niet thuis voelen in zijn of haar eigen omgeving. De invloed van de omgeving is hierin belangrijk. Deze is namelijk een belangrijke bron van contacten en bepaalt daarmee de mate van invloed op het ontwikkelen van eenzaamheidsgevoelens (Tilburg van et al., 2007). Bij cliënten van SMO Verduhuis is dit minder van toepassing. Uit de SPSS analyse⁵ blijkt dat er geen verschil in eenzaamheid zit tussen cliënten die in Oss wonen of in Uden. Ook verschil tussen cliënten die ambulant worden begeleid of op de groep wonen is niet waargenomen.

3.3.3 Macroniveau

Het praktijkprobleem zal aan de hand van drie perspectieven bekeken worden, waardoor het onderzoeksresultaat grondiger geïnterpreteerd kan worden en het de onderzoekers een betere kans biedt om inzicht te verkrijgen in eigen vooronderstellingen en die van anderen (Donk & Lanen, 2014). De drie perspectieven bestaan uit het perspectief vanuit de historie, de maatschappij en het vakgebied. De perspectieven vanuit de historie en vanuit de maatschappij zullen onder dit hoofdstuk worden beschreven. Voor het perspectief vanuit het vakgebied wordt verwezen naar hoofdstuk 3.4: Al bestaande interventies.

Vanuit de historie

In het begin van de geschiedenis van de mensheid kon men alleen overleven door zich te verbinden met anderen. Daardoor ontstonden er paren, families en/of stammen, om elkaar te kunnen beschermen en steun te bieden. Eenzaamheid is daarop geëvalueerd als een vorm van "pijn". Deze pijn zorgde ervoor dat men verbindingen veilig stelde om te overleven, te vertrouwen, verbondenheid te bieden en de collectieve samenhang te bevorderen. Hierdoor worden eenzaamheidsgevoelens gezien als een negatieve ervaring en is altijd de drang om je niet eenzaam te voelen (Cacioppo, z.d.).

Vanuit de maatschappij

In het algemeen rust in Nederland een taboe op eenzaamheid. Dit komt mede doordat mensen die eenzaam zijn niet over durven te praten en daardoor nog grotere problemen kunnen ontstaan (Infoteur, 2016). Daarnaast zijn verschillende maatschappelijke trends die hierop van invloed kunnen zijn. Dit komt mede doordat eenzaamheid in verband staat met de inrichting en cultuur van de huidige samenleving en het huidige denkbeeld daarvan. Deze maatschappelijke trends zijn o.a. vergrijzing, ontkerkelijking en verregaandere individualisering (Nationale coalitie tegen eenzaamheid, z.d.).

De sociaaleconomische positie van de kwetsbare burger ligt lager dan gemiddeld. De kwetsbare burger heeft minder vaak een betaalde baan, terwijl arbeid zeer belangrijk is voor het menselijk welzijn. Ook cliënten van SMO Verduhuis hebben niet allemaal een betaalde baan en/of dagbesteding (bijlage 5). De kwetsbare burger die kampt met eenzaamheidsgevoelens heeft hulp nodig bij het bevorderen van de arbeidsparticipatie omdat zij zelf moeite hebben met het maken van sociaal contact. Het zoeken van werk en het behouden daarvan is voor hen dus moeilijker dan voor een gemiddeld persoon.

Nederland heeft altijd bekend gestaan als een verzorgingsstaat. Dit betekent dat Nederland een maatschappij is waarin de overheid veel maatregelen heeft genomen om de burgers, vooral de zwakkeren, te beschermen (Encyclo, 2016). Dit uitgangspunt staat steeds meer ter discussie. Door de verschuiving van de verantwoordelijkheid (de burgers zijn steeds meer zelfverantwoordelijk), komt de

---

⁵ Voor de SPSS analyse wordt verwezen naar bijlage 9

verzorgingsstaat steeds meer onder druk te staan (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2012). Het individualiseringsproces zoals hierboven staat beschreven kan eenzaamheidsgevoelens ten gevolge hebben. Dit is ook terug te zien bij cliënten van het Verduihuis. Uit enquêtes is gebleken dat cliënten verwachten niet langer het gevoel te hebben dat zij er alleen voor staan wanneer zij niet langer eenzaam zijn (zie bijlage 5).

Naast het proces van de individualisering dragen ook andere actuele ontwikkelingen bij aan het ontwikkelen en/of het versterken van het gevoel van eenzaamheid. Zo is steeds meer sprake van een 'prestatimaatschappij'. Het gaat niet meer om wat mensen niet kunnen, maar om wat de mensen nog wél kunnen. De aangenomen participatiewet sluit aan bij deze prestatimaatschappij. De wet is om zoveel mogelijk mensen, met of zonder arbeidsbeperking, werk te laten vinden (Rijksoverheid, z.d.). Voor de hulpverleners houdt deze verandering in dat empowerment steeds belangrijker wordt, aangezien ieder nu moet kunnen laten zien dat hij/zij kan presteren. Hiervoor is het nodig dat eenieder weet waar zijn of haar kwaliteiten liggen zodat deze kunnen worden benut. Hierbij moet rekening mee gehouden worden dat de cliënt meer vanuit zijn eigen krachten moet werken. Gekeken moet worden in hoeverre de kwetsbare burgers met eenzaamheidsgevoelens zichzelf kunnen empoweren.

Kwetsbare mensen kunnen zichzelf minder goed empoweren (Winsemius, 2011). De combinatie van eenzame en kwetsbare mensen (zoals cliënten van SMO Verduihuis) zorgt ervoor dat zij erg veel moeite hebben met het empoweren van zichzelf en het participeren in de maatschappij. Zij hebben hier hulpverlening bij nodig die zich niet alleen richt op het kwetsbare gedeelte van de cliënt maar die zich ook kan richten op het stukje eenzaamheid. De hulpverleners moeten verstand hebben van meerdere zaken. Ook voor de medewerkers van SMO Verduihuis is het belangrijk dat zij weten hoe zij iemand moeten empoweren maar tevens ook verstand hebben van het aanpakken van eenzaamheid. In dit onderzoek wordt onder andere onderzocht of medewerkers voldoende competenties hebben om eenzaamheid aan te pakken (bijlage 6).

3.4 Al bestaande interventies

Vanuit het vakgebied zijn verschillende interventies beschreven met betrekking tot eenzaamheid bij kwetsbare burgers. Deze interventies kunnen worden ingezet bij cliënten met eenzaamheidsgevoelens en sluiten aan bij de doelgroep van het Verduihuis. Hieronder zullen een aantal interventies kort worden toegelicht.

Community support

Hierin wordt de samenredzaamheid vergroot, zodat de kwetsbare burger in staat is met behulp van zijn of haar sociale netwerk problemen op te lossen. Hierin staat centraal dat de begeleiding in staat is de mogelijkheden en krachten van deze kwetsbare burger te benoemen aan de cliënt en de cliënt zelf deze mogelijkheden en krachten ook te laten inzet (Community Support, 2015). Deze interventie zou aansluiten op de handelingswijze van SMO Verduihuis, omdat zij werken met de herstelgerichte methodiek. Een methodiek die net als community support samen met de cliënt op zoek gaan naar de mogelijkheden en krachten van de cliënt.

Zin in vriendschap

In deze interventie wordt gewerkt met vrouwen vanaf 55 jaar aan het actief aangaan van nieuwe vriendschappen of het verbeteren van bestaande vriendschappen. Het doel van deze interventie is om gevoelens van eenzaamheid te verminderen of te voorkomen (Movisie, 2010). Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de helft van de vrouwen, boven de 55 jaar, cliënt van SMO Verduihuis, eenzaamheidsgevoelens ervaren (zie bijlage 9). Momenteel wordt door SMO Verduihuis nog geen gebruik gemaakt van deze vorm van interventie en zou deze methodiek, voor deze specifieke cliënten, mogelijk een welkome aanvulling kunnen zijn.

Vrienden maken...kun je leren

Deze interventie biedt volwassenen met een klein sociaal netwerk de kans om een depressie te voorkomen. Hierin staat centraal dat de sociale steun wordt vergroot en zullen deze kwetsbare burgers gedurende de bijeenkomsten hun vriendschappen verkennen, werken aan zelfwaardering en een persoonlijke plan dat gericht is op het aangaan en onderhouden van vriendschappen (Movisie, 2011). SMO Verduihuis is een maatschappelijke opvang die zich inzet voor kwetsbare burgers. Kwetsbare burgers die kampen met een psychische aandoening bijvoorbeeld een depressie. Uit het onderzoek blijkt dat 73% van de cliënten binnen SMO Verduihuis eenzaamheidsgevoelens ervaren waarvan 25% aangeeft een goede vriend of vriendin te missen. Voor deze groep, binnen het SMO

Verdihuis, zou deze interventie een meerwaarde kunnen zijn in het maken en uitbreiden van het klein sociaal netwerk.

Opleiding deskundige hulp bij eenzaamheid

Factor 5 is een instelling die opleidingen aanbiedt voor deskundige hulp bij eenzaamheid, deze instelling is CRKBO geregistreerd. Wat zij o.a. kunnen bieden is een workshop omtrent eenzaamheid. Factor 5 heeft een methodiek ontwikkeld voor eenzaamheid behandeling waar technieken van de cognitieve gedragstherapie in opgenomen zijn. Verder werken zij met de empowerment, probleemoplossende benadering en zelfonderzoek iets dat goed past bij de herstelmethodiek van SMO Verdihuis. Het streven van de gastspreker in de workshop is dat de competenties en kennis van medewerkers omtrent eenzaamheid vergroot wordt, zodat het voor de medewerkers gemakkelijker wordt om eenzaamheid te signaleren en te verminderen (Rijks, 2014). Dat dit wenselijk is, is ook uit dit praktijkonderzoek gebleken.

Daarnaast biedt de beroepscode van zowel het maatschappelijk werk als de sociaalagogisch hulpverlening inzicht in het perspectief van het vakgebied. De maatschappelijk werker dient de cliënt te empoweren (NVMW, 2010). Het sociaalagogisch werk geeft daarnaast de verplichting om zorg te dragen om optimale condities te creëren voor de steeds veranderende maatschappij. Dit sluit direct aan bij het praktijkprobleem.

3.5 Doelstelling

Inzicht krijgen in de eenzaamheidsproblematiek bij cliënten van SMO Verdihuis in Oss om een passende interventie te ontwikkelen voor agogische medewerkers extramuraal die zij kunnen inzetten om eenzaamheidsgevoelens bij cliënten te verminderen.

3.6 Vraagstelling

De volgende vraagstelling zal naar aanleiding van het onderzoek een bijdrage leveren aan het praktijkprobleem en past tevens bij de doelstelling en omgekeerd.

Op welke wijze kunnen de agogische medewerkers extramuraal en organisatie SMO Verdihuis bijdragen aan het verbeteren van de hulpverlening om eenzaamheidsgevoelens van cliënten te verminderen?

3.7 Deelvragen

1. In welke mate is er sprake van eenzaamheid bij cliënten van SMO Verdihuis?
2. Wat doen de agogische medewerkers extramuraal op dit moment om eenzaamheidsgevoelens van de cliënten te verminderen?
3. Welke behoeftes hebben de agogisch medewerkers extramuraal om hun deskundigheid te bevorderen ten aanzien van eenzaamheidsgevoelens bij cliënten van SMO Verdihuis?

H.4 Resultaten

4.1 Deelvraag 1

In welke mate is sprake van eenzaamheid bij cliënten van SMO Verduhuis?

Vanuit het team extramuraal van SMO Verduhuis hebben 59 cliënten de enquêtes ingevuld. De vragen waren onder andere ontworpen om antwoord te krijgen op deelvraag 1. Hieronder volgt de analyse die betrekking heeft op beantwoording van deelvraag 1.

4.1.1 Analyse van de interviews en theorie

De definitie van eenzaamheid is het ervaren van ontoelaatbaar gemis van de kwaliteit van sociale relaties. Eenzaamheid is een negatieve ervaring en is anders dan 'alleen zijn'. Eenzaamheid is een bepaald gevoel dat iemand heeft. Mensen kunnen zich in gezelschap eenzaam voelen omdat men aansluiting mist. Eenzaamheidsgevoelens hangen samen met het verwachtingspatroon van sociale contacten, hetgeen per persoon verschilt (Schoenmakers & Fokkema, 2014). Het probleem eenzaamheid speelt in onze Nederlandse samenleving. Uit onderzoek blijkt dat 30% van de Nederlandse bevolking wel eens eenzaamheidsgevoelens heeft (Schoenmakers & Fokkema, 2014). Bij de doelgroep kwetsbare mensen in het Verduhuis ligt dit percentage hoger. Echter was weinig/geen direct onderzoek gedaan naar de vooronderstelling dat bij veel cliënten van SMO het Verduhuis sprake is van eenzaamheid of ernstige eenzaamheidsgevoelens. Aan de hand van enquêtes⁶ is onderzoek gedaan naar de mate van eenzaamheid bij cliënten van het Verduhuis. 59 cliënten van de totale 150 cliënten hebben hieraan meegewerkt. Dit is een percentage van 39,33%.

Iedere enquête is gescoord op de mate van eenzaamheid. Uit de enquête kan blijken dat er geen sprake is van eenzaamheid, dat sprake is van matige eenzaamheid of dat sprake is van ernstige eenzaamheid.

4.1.2 Conclusie

Aan de hand van de vragenlijst "*cliënt perspectief eenzaamheid*", met achterliggende methodiek van de eenzaamheidsschaal van *De Jong-Gierveld* (1985), kan beantwoord worden in welke mate sprake is van eenzaamheid onder de cliënten van SMO Verduhuis. De vragenlijst is ingevuld door 59 cliënten van SMO Verduhuis. Hieruit is geconcludeerd dat 73,0% van de cliënten eenzaamheidsgevoelens ervaart.

De eenzaamheidsgevoelens worden geuit in emotionele eenzaamheid (28,6%) en sociale eenzaamheid (29,5%). Er is geen direct verband gevonden tussen man of vrouw, het hebben of niet hebben van een dagbesteding en de leeftijd (zie bijlage 9). Daarnaast erkennen de medewerkers van het Verduhuis aan de hand van een vragenlijst en half-gestructureerde interview(s) dat eenzaamheid een probleem is waar iets gedaan aan moet worden.

4.2 Deelvraag 2

Wat doen de agogische medewerkers extramuraal op dit moment om eenzaamheidsgevoelens van de cliënten te verminderen?

Vanuit het team extramuraal van SMO Verduhuis zijn veertien medewerker die enquêtes hebben ingevuld. De vragen waren onder andere ontworpen om antwoord te krijgen op deelvraag 2. Naar aanleiding van de antwoorden die zijn gegeven in de interviews zijn elf half-gestructureerde interviews afgenomen. Hieronder volgt de analyse die betrekking heeft op beantwoording van deelvraag 2.

4.2.1 Analyse van de interviews⁷ en literatuur

Eenzaamheid signaleren en bespreken

Allereerst zijn alle respondenten het eens over dat eenzaamheid in de MO een probleem is dat moet worden aangepakt. 79,0% procent van de medewerkers van SMO Verduhuis signaleert wel eens

⁶ Voor alle resultaten van de vragenlijst '*cliënt perspectief eenzaamheid*' wordt verwezen naar bijlage 5.

⁷ Voor de uitgewerkte interviews wordt verwezen naar bijlage 7.

eenzaamheid bij cliënten. 78,8% van de medewerkers geeft aan te weten wat zij moeten doen als zij eenzaamheid signaleren, 21,4% geeft aan soms te weten wat zij moeten doen als zij eenzaamheid signaleren. Het bespreekbaar maken van eenzaamheid wordt door 64,3% van de medewerkers gedaan, 14,3% van de medewerkers zegt meestal eenzaamheid bespreekbaar te maken en 21,4% zegt soms eenzaamheid bespreekbaar te maken. Dit wordt gedaan door in gesprek te gaan over eenzaamheid. Wanneer eenzaamheid ter sprake komt gedurende een begeleidingsgesprek kan dit een belangrijk gespreksonderwerp worden. Het expliciet vragen naar eenzaamheid en bewust met dit thema bezig zijn wordt minder gedaan door een aantal medewerkers. Volgens sommigen moet een echte aanleiding aanwezig zijn om het onderwerp eenzaamheid bespreekbaar te maken. Het bespreekbaar maken van eenzaamheid met cliënten wordt als lastig ervaren. De ervaring bestaat dat cliënten aangeven niet eenzaam te zijn maar dat dit wel door de medewerkers wordt gesignaleerd. Daarnaast willen sommige cliënten hun eenzaamheidsgevoelens niet bespreken. Medewerkers vinden het soms lastig om cliënten hiermee te confronteren en tegelijkertijd om het los te laten. De angst bestaat dat het onderwerp te gevoelig is voor cliënten. Vanuit de literatuur is te zien dat over eenzaamheid in het algemeen een taboe rust. Mensen durven daardoor niet snel over eenzaamheid te praten. Hierdoor kunnen nog grotere problemen ontstaan (Infoteur, 2016). Door het onderwerp aan te kaarten zou volgens sommige medewerkers het gevoel van falen bij cliënten toe kunnen nemen. Een obstakel kan zijn dat medewerkers hun eigen perceptie over eenzaamheid projecteren op cliënten. Daarmee wordt bedoeld dat door een medewerker kan worden geneigd zijn/haar eigen verwachting toe te passen op de cliënten.

Huidige werkwijze extramurale zorg SMO Verduhuis

Aan de medewerkers werd de vraag gesteld of zij voldoende kennis hebben om met eenzaamheidsgevoelens van cliënten om te gaan. 14,3% geeft aan voldoende kennis te hebben om met eenzaamheidsgevoelens van cliënten om te gaan, 35,7% van de medewerkers geeft hierop het antwoord meestal, 21,4% is neutraal, 21,4% zegt soms en 7,1% zegt niet voldoende kennis te hebben. 57,1% van de medewerkers geeft aan geen specifieke methodiek of werkwijze te hanteren om cliënten met eenzaamheidsgevoelens te benaderen. Het merendeel van het team werkt vanuit eigen ervaringen, gezond verstand, verplaatsen in cliënt zijn/haar positie en samenwerking met andere professionals. De herstellmethode wordt als basis gezien in de aanpak tegen eenzaamheid bij cliënten. Doelgericht kijken wat de cliënt nodig heeft en wat haalbaar is voor de cliënt. SMO Verduhuis heeft in 2015 een netwerkcursus aangeboden aan alle medewerkers. Hier hebben zij training gehad in het maken van een ecogram/sociogram. Het maken van een ecogram/sociogram is vervolgens geïmplementeerd als vast onderdeel van een begeleidingstraject. Tevens wordt vanuit de literatuur gesteld dat sociale vaardigheden een belangrijk punt zijn in het communiceren en het empathie tonen. Indien sociale vaardigheden ontbreken kan een betekenisvolle relatie niet worden opgebouwd wat kan resulteren in eenzaamheid (Adriaansen & Caris, 2011).

Competenties

71,4% van de medewerkers geeft aan voldoende competenties te bezitten om eenzaamheid aan te pakken bij cliënten, 14,3% is neutraal, 14,2% zegt soms of geen competenties te bezitten. De vraag is gesteld welke vaardigheden en competenties de medewerkers beheersen en inzetten in de aanpak tegen eenzaamheid bij cliënten. Het volgende wordt hierover gezegd:

- Ik kan kijken hoe ik het netwerk kan betrekken
- Ik zet maatschappelijke participatie in door het maatjesproject
- Ik kan kijken naar wat aansluit bij de cliënt en een koppeling zoeken bij hun wensen gericht op activiteiten en sociale contacten
- Ik kan empathisch aansluiten bij de cliënt als iemand zich eenzaam voelt
- Ik kan de cliënt de ruimte geven om verder te dromen over wat hij of zij zou willen
- Ik kan onderzoeken welke oorzaken ten grondslag liggen aan de eenzaamheidsproblematiek
- Cliënt stimuleren om de wereld in te gaan en contacten te maken
- Een vertrouwensband opbouwen
- Kennis van de sociale kaart
- Cliënt zelf oplossingen laten aandragen
- Tussen de zinnen door luisteren
- Lichaamstaal en emoties observeren
- Doorvragen
- Observeren: zijn er foto's in de eigen ruimte aanwezig

De medewerkers werd gevraagd of hun handelen effect had. Dit resulteerde in 28,6% van de medewerkers die meestal antwoordden, 28,6% is neutraal en 42,9% gaf antwoord met soms.

Obstakels

Een extramurale medewerker werkt veel alleen en heeft weinig overleg met collega's. Een valkuil hierbij is dat het probleem vanuit de werkwijze van de medewerker wordt aangepakt en geen input krijgt van andere deskundigen, wat kan leiden tot een alternatieve aanpak. Obstakels kunnen volgens medewerkers zijn dat sommige cliënten geen vertrouwen meer hebben in anderen. Wanneer cliënten weer nieuwe contacten zoeken zijn dit vaak ook mensen die een negatieve invloed hebben op de cliënt. Zij hebben zelf problemen en/of zijn niet betrouwbaar in de relatie. Vanwege tijdsdruk en de focus op andere prioriteiten, zoals huisvesting en financiën, het bespreekbaar maken van eenzaamheidsgevoelens niet aan de orde komt. Eenzaamheid in vreemde culturen of onder de huidige vluchtelingen is lastig bespreekbaar te maken. Het aansluiten bij hun cultuur en de taalbarrière worden als lastig ervaren. Tot slot wordt het overschatten van draagkracht soms als een probleem gezien vanuit de medewerkers.

Succeservaringen

Hier wordt een voorbeeld gegeven van een opnieuw hersteld familiecontact. Bij het overnemen van taken, zoals het 1e contact regelen met familieleden is als positief ervaren. Dit was bij een cliënt met een verstandelijke beperking. Het aandachtig luisteren en de tijd nemen voor eenzaamheidsgevoelens bij cliënten heeft positief effect. Hierdoor werd veel relevante informatie vrijgegeven waar de medewerker iets mee kon en voelde de cliënt zich begrepen wat zorgt voor vertrouwen. Een andere succeservaring is behaald door begeleiding te bieden bij het maken van keuzes voor vrienden. Door de cliënt bewust te laten nadenken over de kwaliteit van de verschillende relaties, of het gedrag te spiegelen, kan gekeken worden naar wat het zou kunnen betekenen om verbroken contacten weer op te pakken. Verder heeft het geholpen om het netwerk en de wensen visueel te maken. Het op een creatieve manier zichtbaar maken kan helpen in het bespreken en uitvoeren van de eenzaamheidsproblematiek.

4.2.2 Conclusie

De medewerkers van het team extramuraal SMO Verduhuis zijn het unaniem eens over dat eenzaamheid in de MO een probleem is waar iets aan zou moeten worden gedaan. Echter worden weinig handvatten aangeboden vanuit de organisatie om op deskundige wijze cliënten met eenzaamheidsgevoelens te begeleiden. Hierdoor wordt op dit moment weinig gedaan aan de eenzaamheidsgevoelens van cliënten. Alle medewerkers hebben een netwerktraining gevolgd waar zij hebben geleerd om een ecogram te maken. Dit wordt nu als vast onderdeel van een begeleidingstraject ingezet. Medewerkers kijken hoe het netwerk van de cliënt eruit ziet. Vervolgens werken de medewerkers vanuit hun eigen ervaringen en visie. Zij proberen zoveel mogelijk aan te sluiten bij de wensen van de cliënt en te kijken naar wat de cliënt nodig heeft.

4.3 Deelvraag 3

Welke behoeftes hebben de agogisch medewerkers extramuraal om hun deskundigheid te bevorderen ten aanzien van eenzaamheidsgevoelens bij cliënten van SMO Verduhuis?

Vanuit het team extramuraal van het Verduhuis hebben veertien medewerkers de enquêtes ingevuld. De vragen waren onder andere ontworpen om antwoord te krijgen op deelvraag 3. Naar aanleiding van de antwoorden die zijn gegeven in de interviews zijn elf half-gestructureerde interviews afgenomen. Hieronder volgt de analyse die betrekking heeft op beantwoording van deelvraag 3.

4.3.1 Analyse van de interviews en literatuur

Behoeftes vanuit team extramuraal:

De medewerkers hebben behoefte aan meer competenties in het uitvoeren van een bemiddelingsrol tussen cliënten en het bestaand netwerk. Zij willen zich als soortgelijke netwerkcoach kunnen profileren met als doel relaties tussen cliënt en netwerk te lijmen en in te zetten in de hulpverlening. Daarnaast is behoefte aan een module waarmee er systematisch met cliënten over netwerken/eenzaamheid kan worden gepraat. Ook zouden er volgens de medewerkers meer laagdrempelige activiteiten moeten zijn die aansluiten bij het cliënt niveau van SMO Verduhuis. De behoefte bestaat vanuit medewerkers om handvatten vanuit de organisatie te krijgen om cliënten met eenzaamheidsgevoelens beter te kunnen begeleiden. Medewerkers geven aan behoefte te hebben aan een signaleringsinstrument waarmee eenzaamheid te signaleren en te toetsen is. Hierbij wordt aangegeven dat het niet altijd makkelijk is om eenzaamheid te constateren bij cliënten. Een signaleringsinstrument om te meten hoe ernstig een cliënt eenzaam is zou gewenst zijn. Zo krijgt de sociogram ook meer diepgang. Daarnaast bestaat de wens om meer handvatten te krijgen in het in kaart brengen van wat eenzaamheid voor iemand betekent, en specifieke vragenlijsten te hebben die gericht zijn op eenzaamheid om meer diepgang te creëren. Verder is behoefte aan meer suggestieve oplossingen in de aanpak van eenzaamheid bij cliënten. Een suggestie vanuit het team is om een sociale vaardigheidstraining aan te kunnen bieden aan cliënten die bevorderlijk kan zijn bij het maken van contact.

Door enkele medewerkers wordt gevraagd naar meer erkenning voor de problematiek, met name vanuit organisatieniveau. Een ambulant agogisch medewerker werkt veelal individueel en heeft hierdoor minder samenwerking met collega's. Volgens de medewerkers zou het fijn zijn om de problematiek/thema 'eenzaamheid' geregeld terug te laten komen tijdens vergaderingen. Door het bespreken van eenzaamheidsgevoelens een vast onderdeel te maken van het actieplan zou dit houvast kunnen bieden om hier eerder op in te spelen. Hierbij zou de verbinding kunnen worden gemaakt met het levensgebied 'sociale relaties' in het actieplan. Een andere vraag is om meer literatuur beschikbaar te hebben op SMO Verduhuis met betrekking tot belangrijke thema's zoals eenzaamheid waar werknemers zich over kunnen inlezen. Ook zou het prettig zijn om een externe deskundige op het gebied van aanpak van eenzaamheid uit te nodigen voor een training in het Verduhuis.

Mogelijke oplossingen vanuit de literatuur:

Vanuit de literatuur komen er ook verschillende mogelijke oplossingen naar voren. Deze zijn als volgt:

- Vanuit de analyse op microniveau is gebleken dat eenzaamheid te maken heeft met persoonlijke kenmerken. Door het volgen van een competentie vergrotende training zouden de tekortkomende competenties versterkt kunnen worden.
- Vanuit de analyse op mesoniveau is gebleken dat door te participeren in de maatschappij mensen de deur uit gaan en sociale contacten opdoen. Dit doet men door deel te nemen aan activiteiten.
- Het werken vanuit empowerment is de laatste jaren steeds belangrijk geworden, dit door de verschuiving van de verzorgingsstaat naar de participatiestaat. Het bevorderen van empowerment is belangrijk omdat burgers vaker op zichzelf en/of op zijn of haar omgeving zijn aangewezen.
Vanuit het vakgebied is gekeken naar al bestaande innovaties omtrent het onderwerp eenzaamheid. Een sociale vaardigheidstraining kan aansluiten bij het behouden of vergroten van een sociaal netwerk.

4.3.2 Conclusie

Door het team zijn verschillende behoeftes aangekaart die zouden kunnen bijdrage in het begeleiden van eenzame cliënten. Opvallend is dat het merendeel van de medewerkers behoefte heeft aan deskundigheidsbevordering op het gebied van eenzaamheid. De aangeboden interventies die vanuit de literatuur naar voren komen zijn vooral gericht op mogelijke interventies wanneer eenzaamheid is vastgesteld.

Vanuit het team worden de volgende behoeften uitgesproken:

- Het ontwikkelen van meer competenties om eenzaamheidsgevoelens bij cliënten te verminderen.
- Het hebben van een module waarmee er systematisch met cliënten over eenzaamheid kan worden gepraat.
- Het hebben van middelen, aangeboden vanuit de organisatie, voor de cliënten met eenzaamheidsgevoelens, bijvoorbeeld meer laagdrempelige activiteiten.
- Het hebben van een signaleringsinstrument om eenzaamheid bij cliënten te signaleren.
- Het hebben van meer beschikbare literatuur over eenzaamheid op locatie van SMO Verduhuis.
- Het hebben van suggestieve oplossingen om eenzaamheidsgevoelens bij cliënten te verminderen.
- Het hebben van meer erkenning van de problematiek onder de medewerkers van SMO Verduhuis.
- Het hebben van de mogelijkheid om te leren van een deskundige omtrent het onderwerp eenzaamheid.

Vanuit de literatuur wordt gesproken over de volgende oplossingen om eenzaamheidsgevoelens bij cliënten te verminderen:

- Het aanbieden van een competentie vergrotende training
- De cliënt(en) met eenzaamheidsgevoelens laten participeren in de samenleving door deze te laten deelnemen aan activiteiten.
- Het werken vanuit empowerment.
- Het aanbieden van een sociale vaardigheidstraining.

4.4 Vraagstelling

Uit de uitkomsten van het praktijkonderzoek en literatuuronderzoek zijn verschillende mogelijke antwoorden naar voren gekomen als beantwoording van de vraagstelling: *Op welke wijze kunnen de agogische medewerkers extramuraal en organisatie SMO Verduhuis bijdragen aan het verbeteren van de hulpverlening om eenzaamheidsgevoelens van cliënten te verminderen?*

Niet alle uitkomsten werden als geschikte aanbeveling gezien. Zo werd door een aantal medewerkers de behoefte uitgesproken om meer competenties te ontwikkelen om eenzaamheidsgevoelens bij cliënten te verminderen. Aangezien een zo groot mogelijk draagvlak gecreëerd diende te worden, is ervoor gekozen om aanbevelingen te schrijven waar bijna elke medewerker zijn of haar behoeften over uitsprekt. De behoeften die maar een aantal keer werden benoemd door de medewerkers, zijn in één geheel gekoppeld of werden apart benoemd. Over elke uitgesproken behoefte is kritisch nagedacht. Overwogen is aan welke behoeften er zo snel mogelijk moet worden voldaan en welke behoeften zouden kunnen wachten tot een eventueel vervolg onderzoek. Tevens is het van belang dat elke genoemde behoefte kan worden omgezet in een aanbeveling waar ook literatuur over te vinden is. Dit is van belang voor de betrouwbaarheid, kwaliteit en validiteit van het onderzoek (Migchelbrink, 2008).

Rekening houdend met bovenstaande informatie kan geconcludeerd worden dat de bestaande hulpverlening verbeterd kan worden en bijdragen aan het verminderen van eenzaamheidsgevoelens van cliënten. Dit door gebruik te maken van één of meerdere van de volgende mogelijke oplossingen:

1. Het hebben van een eenzaamheid signaleringsinstrument

Hiervoor kan gebruik gemaakt worden van de Jong-Gierveld eenzaamheidsschaal. Dit is een wetenschappelijk, valide meetinstrument om eenzaamheidsgevoelens te toetsen.

2. Theorie over eenzaamheid

Bij de theorie over eenzaamheid denkt men aan literatuur over het onderwerp eenzaamheid. Het geeft antwoord op vragen zoals: "Wat is eenzaamheid, bij wie komt eenzaamheid voor, hoe te signaleren, welke vormen van eenzaamheid zijn er en hoe om te gaan met eenzame mensen".

Verder kan men ook denken aan literatuur over verschillende oplossingen die men kan bieden wanneer eenzaamheid wordt gesignaleerd. Oplossingen zoals:

- Een competentievergroten training
- Maatschappelijke participatie
- Werken vanuit empowerment
- Een sociale vaardigheidstraining

3. Erkenning voor de problematiek eenzaamheid

Erkenning voor de problematiek eenzaamheid kan gecreëerd worden door het topic eenmaal per maand te laten terugkomen in de teamvergaderingen, het onderwerp te reflecteren in het jaarplan en/of informatieposters op kantoren.

4. Eenzaamheid laten terugkomen als vast onderdeel in het actieplan

In het actieplan wordt per levensgebied beschreven hoe de cliënt dit ervaart. Hierbij dient te worden gedacht aan de 10 levensgebieden van het herstelwerk. Onder het kopje sociale relaties in het actieplan zou een stukje sociale verbondenheid⁸ gekoppeld kunnen worden. Hierdoor wordt dit zichtbaar voor zowel de medewerker als de cliënt en wordt hierover nagedacht. Ook kan het een onderdeel worden in Intranet, het rapportagesysteem van SMO Verduhuis. Op die manier wordt het signaleringsinstrument nog toegankelijker en gemakkelijker bereikbaar voor de medewerkers.

---

⁸ Sociale verbondenheid is een positieve benaming voor eenzaamheid. In het actieplan van SMO Verduhuis worden de verschillende levensgebieden positief verwoordt.

H.5 Aanbevelingen

Het is belangrijk dat de medewerkers van SMO Verduhuis de aanbevelingen gaan inzetten om op basis van empirisch onderzoek eenzaamheid bij cliënten aan te pakken. De aanbevelingen zijn onder andere gericht op het versterken van de beroepscompetenties van medewerkers en handvatten te bieden om cliënten met eenzaamheidsgevoelens te begeleiden. Maatschappelijk werkers hebben geen hamer om het werk mee uit te voeren, zij zijn hun eigen gereedschap. Het is de taak van de maatschappelijk werker om de cliënt tot zijn of haar recht te laten komen in zijn of haar eigen omgeving (NVMW, 2010).

De aanbevelingen zijn innovatief omdat het bijdraagt aan de professionalisering van de medewerkers en zo uiteindelijk het beroep maatschappelijk en sociaal agogisch werk. De professionalisering komt tot stand doordat de aanbevelingen ervoor kunnen zorgen dat de medewerkers meer kennis krijgen omtrent eenzaamheid. Uit het onderzoek blijkt dat dit ook nodig is (bijlage 6). Medewerkers geven aan kennis te missen omtrent eenzaamheid. Noodzakelijke kennis van de medewerkers is nodig om cliënten van SMO Verduhuis te kunnen laten participeren in deze steeds verschuivende maatschappij. In de beroepscode van de maatschappelijk werker staat beschreven dat men zijn of haar beroepscompetenties blijvend en aantoonbaar onderhoudt door kennis op te doen en deze ter beschikking te stellen (NVMW, 2010). In de beroepscode van de sociaal agogisch werker staat hierover beschreven dat de sociaal agogisch werker zijn functie uitoefent op basis van actuele kennis en recente inzichten over de beroepsuitoefening (Phorza, 2009). Deze kennis en inzichten worden gedeeld met beroepsgenoten. Op deze manier wordt gezamenlijk gewerkt aan de professionalisering van het beroep.

Een aanbeveling is gericht op erkenning van het probleem. Belangrijk is dat van alle teamleden de neuzen in dezelfde richting staan betreffende de urgentie van het probleem. Dit vergt van alle teamleden dat zij open staan voor verandering in visie. Verandering is een proces om van een huidige situatie naar een toekomstige situatie te komen (Bouwman, 2007). Degenen die moeten worden overtuigd van het belang, en het nut ervan, kunnen verandering verschillend ervaren. De eerste stap om verandering te realiseren is het urgentiebesef, het gevoel dat de gewenste verandering echt noodzakelijk is.

De volgende interventies worden aanbevolen:

5.1 Aanbeveling 1: Eenzaamheid informatiemap

Uit het onderzoek is gebleken dat medewerkers van SMO Verduhuis behoefte hebben aan meer informatie over eenzaamheid, graag een instrument hebben waarmee ze eenzaamheidsgevoelens van cliënten kunnen signaleren en toetsen en ook willen zij graag meerdere oplossingen binnen handbereik voor cliënten met eenzaamheidsgevoelens.

Dit is een innovatieve aanbeveling omdat dit de professionalisering van de desbetreffende medewerkers bevordert op het gebied van kennis over eenzaamheidsgevoelens bij cliënten. De gegevens kunnen verwerkt worden in één map, ook wel een Eenzaamheid informatiemap. Deze map wordt in december 2016 geplaatst bij de kwaliteitsmedewerker. Dit is een plek waar allerlei informatie verkregen kan worden door medewerkers van SMO Verduhuis. Op deze manier staat de map op een (voor medewerkers) bekende plaats. In de informatiemap komen de volgende hoofdstukken aan bod:

Theorie over eenzaamheid

Gebleken is dat medewerkers behoefte hebben aan meer informatie over wat eenzaamheid inhoudt, wat de oorzaken zijn van eenzaamheid, wat de gevolgen zijn van eenzaamheid en hoe je om kunt gaan met een persoon die eenzaamheidsgevoelens heeft. Dit zal nader worden toegelicht in dit hoofdstuk.

Signaleringsinstrument⁹

Uit onderzoek is gebleken dat de medewerkers behoefte hebben aan een signaleringsinstrument. Het vaststellen van eenzaamheid kan op verschillende manieren. De beste aanpak voor het vaststellen van eenzaamheid is aan de hand van de eenzaamheidsschaal van de Jong-Gierveld. Dit doet men aan de hand van het stellen van 11 vragen waar het woord eenzaamheid niet in genoemd wordt.

Score tabel¹⁰

Via een tabel kun je de eenzaamheid 'scoren'. Als je bij vraag 2, 3, 5, 6, 9 of 10 Ja! Geheel mee eens, Ja of Min of meer invult, scoor je op ieder van deze vragen 1 punt. Dit vul je achter de desbetreffende vraag in de linker kolom in.

Als je bij vraag 1, 4, 7, 8 of 11 Nee! Geheel mee oneens, Nee of Min of meer invult, scoor je op ieder van deze vragen 1 punt. Dit vul je achter de desbetreffende vraag in de rechter kolom in.

Het maximaal te behalen punten is 11. Bij een score van 1 of 2 ben je niet eenzaam, bij een score van 3 tot en met 8 val je onder de categorie matig eenzaam, 9 en 10 punten vallen onder ernstig eenzaam en 11 punten is zeer ernstig eenzaam.

Tevens kun je aflezen op welke soort eenzaamheid gescoord wordt, namelijk sociaal eenzaam of emotioneel eenzaam.

Verwijzingen naar professionals

Uit de enquêtes, interviews en de literatuur kwam naar voren dat het voor cliënten een meerwaarde heeft om deel te nemen aan een sociale vaardigheidstraining of een competentie vergrotende training indien nodig. Om de medewerkers hierbij te helpen is een lijst gemaakt van organisaties met contactpersonen om de cliënten gemakkelijk door te kunnen verwijzen en om zodoende de cliënten sneller te kunnen helpen.

5.2 Aanbeveling 2: Koppeling in Intranet

In Intranet, het rapportagesysteem van SMO Verduhuis, zal een koppeling worden gemaakt naar het signaleringsmodel van de Jong-Gierveld zodat dit een vast onderdeel wordt in het actieplan. Op die manier wordt het signaleringsinstrument nog toegankelijker en gemakkelijker bereikbaar voor de medewerkers. Het instrument zal hierdoor waarschijnlijk ook sneller gebruikt worden.

5.3 Aanbeveling 3: Deskundigheidsbevordering workshop/training

In 2017 wordt een workshop/training voor bijscholing gegeven in het kader van de eenzaamheidsproblematiek. Uit onderzoek is gebleken dat de medewerkers extramuraal behoeften hebben aan meer informatie en dat is mogelijk door het volgen van deze workshop. Deze workshop heeft tevens een innovatief aspect omdat deze bijdraagt aan de professionalisering van de medewerkers op het gebied van kennis tot eenzaamheidsgevoelens bij cliënten. Deze bijscholing dag is bedoeld voor de medewerkers. Zij kunnen dan praten over hoe cliënten met eenzaamheidsgevoelens op deskundige wijze te begeleiden. De Instelling 'Factor 5' kan hiervoor worden ingehuurd. Dit is een instelling die opleidingen aanbiedt voor deskundige hulp bij eenzaamheid. Deze instelling is CRKBO geregistreerd. Wat zij o.a. kunnen bieden is een workshop omtrent eenzaamheid. Deze workshop duurt 1 dagdeel en is voor maximaal 25 personen toegankelijk. Zij hebben een methodiek ontwikkeld voor eenzaamheid waar technieken van de cognitieve gedragstherapie in verwerkt zijn.

Verder werken zij met empowerment, een probleemoplossende benadering en zelfonderzoek. Dit sluit aan bij de herstellmethode waar SMO Verduhuis mee werkt. De gastspreker zorgt ervoor dat de competenties en kennis van medewerkers omtrent eenzaamheid vergroot worden, zodat het voor de medewerkers gemakkelijker wordt om eenzaamheid te signaleren en te verminderen.

Tijdens de workshop komen de volgende onderwerpen aan bod:

- Wetenschappelijke kennis (hierbij te denken aan wat is eenzaamheid, hoe te signaleren en hoe ermee om te gaan).
- Vaardigheden (effectieve vaardigheden bij het aanpakken van eenzaamheid)
- Eventuele verdere scholing
- Vragen vanuit de medewerkers

⁹ Voor het signaleringsinstrument wordt verwezen naar bijlage 9, afbeelding 16.

¹⁰ Voor de score tabel wordt verwezen naar bijlage 9, afbeelding 17.

De workshop duurt één dagdeel en kost 800 euro voor 25 personen.

De contactgegevens zijn als volgt:

*Ambachtenstraat 13
4731 RE Oudenbosch
tel: 0165 316626
mob: 06 44574009
KvK 22057651*

5.4 Aanbeveling 4: Erkenning voor de problematiek

Het onderwerp eenzaamheid wordt een vast onderdeel in de maandelijkse vergaderingen. Tevens wordt het onderwerp jaarlijks gereflecteerd in het jaarplan. Dit om de medewerkers bewust te maken en te houden van de problematiek.

H.6 Implementatieplan

Al bij de start van het onderzoek is actief gezocht naar een manier om een verandering in SMO Verduhuis in gang te zetten. Deze verandering is ontstaan uit zowel het onderzoeksproces, als door de resultaten die het onderzoek opgeleverd heeft.

Of de resultaten van het onderzoek ook daadwerkelijk gebruikt gaan worden, hangt af van verschillende factoren (Donk & Lanen, 2014). In onderstaande tabellen kan gekeken worden hoe rekening is gehouden met de verschillende factoren.

6.1 Eenzaamheid informatiemap

Wie	Wat	Op welk termijn	Evaluatie
<i>Medewerkers extramuraal en behandelcoördinator (G. van Oorschot).</i> Door in de informatiemap verschillende hoofdstukken toe te voegen, zal de informatiemap voor elke medewerker interessant zijn. Iedere medewerker is uniek en heeft eigen vragen omtrent het onderwerp.	Een map met informatie over eenzaamheid, een instrument waarmee eenzaamheidsgevoelens van cliënten gesignaleerd en getoetst kunnen worden, een overzicht met mogelijke doorverwijzingen met contactgegevens van instanties voor sociale vaardigheidstraining en competentie vergrotende training.	Per december 2016 staat de informatiemap bij de kwaliteitsmedewerker.	Na zes maanden zal er door de behandelcoördinator (G. van Oorschot) gekeken worden of de gegeven informatie in de informatiemap nog up to date is. Tevens wordt er gekeken of de huidige contactgegevens nog juist zijn.

6.2 Koppeling in Intranet

Wie	Wat	Op welk termijn	Evaluatie
<i>Medewerkers extramuraal, behandelcoördinator (G. van Oorschot) en ICT afdeling SMO Verduhuis.</i> De afdeling ICT voert het signaleringsinstrument van de Jong Gierveld en Kamphuis in onder Intranet. Medewerkers extramuraal hebben toegang tot Intranet en zo ook tot het signaleringsinstrument.	Er wordt een koppeling gemaakt in Intranet naar het signaleringsmodel van de Jong-Gierveld en Kamphuis zodat medewerkers aan de hand van dit signaleringsmodel eenzaamheidsgevoelens van cliënten kunnen signaleren en toetsen.	In januari 2017 wordt deze koppeling gemaakt.	Tijdens de maandelijkse teambesprekingen zal de behandelcoördinator (G. van Oorschot) het signaleringsmodel op de agenda zetten. Het signaleringsmodel wordt gereflecteerd door iedere medewerker.

6.3 Deskundigheidsbevordering workshop/training

Wie	Wat	Op welk termijn	Evaluatie
<i>Medewerkers extramuraal, behandelcoördinator (G. van Oorschot) en de desbetreffende gastspreker.</i> De gastspreker zal op een afgesproken moment een workshop geven over eenzaamheid. Hierbij zijn de medewerkers en behandelcoördinator (G. van Oorschot) aanwezig.	Er komt een gastspreker (vanuit factor 5) voor de medewerkers om uit te leggen hoe cliënten met eenzaamheidsgevoelens op deskundige wijze begeleid kunnen worden. Tijdens de workshop komen de volgende onderwerpen aan bod: • Wetenschappelijke kennis • Vaardigheden • Eventuele verdere scholing • Vragen vanuit de medewerkers	Binnen 6 maanden vanaf december 2016.	In de teamvergadering die volgt, nadat de workshop heeft plaatsgevonden, zal de workshop geëvalueerd worden door de medewerkers en behandelcoördinator (G. van Oorschot). Tevens beslist de behandelcoördinator (G. van Oorschot) of er een vervolgworkshop nodig is.

6.4 Erkenning voor de problematiek

Wie	Wat	Op welk termijn	Evaluatie
<i>Medewerkers extramuraal en de behandelcoördinator (G. van Oorschot).</i> Dit zijn tevens de personen die aanwezig zijn tijdens de maandelijkse teamvergaderingen.	Het onderwerp eenzaamheid wordt een vast onderdeel in de maandelijkse teamvergaderingen. Tevens wordt het onderwerp jaarlijks gereflecteerd in het jaarplan. Dit om de medewerkers bewust te maken en te houden van de problematiek	Vanaf december 2016 en elke daaropvolgende maandelijkse teamvergadering.	Tijdens de maandelijkse teamvergaderingen tussen medewerkers en behandelcoördinator (G. van Oorschot)

H.7 Verantwoording

7.1 Product

7.1.1 Tips

- *Afbakenen van literatuur*

Gedurende het onderzoek zijn verschillende databronnen gebruikt. Voor een aantal onderdelen zijn voornamelijk de databronnen uit het boek van Migchelbrick en van der Donk & Lanen gebruikt. Uit beide bronnen is bruikbare informatie gehaald over de systematische manier van onderzoeken. Na deze informatie is voornamelijk literatuur van het internet gebruikt om inzicht te krijgen in begrippen. Denk aan het begrip eenzaamheid, eenzaamheid op micro-, meso- en macroniveau en verschillende perspectieven omtrent dit onderwerp. Om geschikte informatie te vinden, hebben wij vaak direct het internet geraadpleegd. Hierdoor was de betrouwbaarheid van de bron niet altijd gewaarborgd. Een verbetering zou zijn om in volgend onderzoek gebruik te maken van de online bibliotheek van HAN of google scholar.

- *Concretiseren van doel- en vraagstelling*

Tijdens het maken van het verslag moest de vraag- en doelstelling concreter gemaakt worden. Wij gingen te snel van start met het maken van de probleemanalyses en vergaten om stil te staan bij de vraag- en doelstelling. Na feedback werden wij als groep gedwongen om stil te staan bij de vraag- en doelstelling en de tot nu toe gemaakte analyse. Dit hebben wij gedaan en besloten om vanaf dat moment wat langer bij punten stil te blijven staan en niet alleen maar door willen gaan met het onderzoek. Ook het op een kritische manier naar de gemaakte stukken kijken werd een vast onderdeel van evaluatie.

- *Te persoonlijke enquêtes voor cliënten*

Wij hebben gebruik gemaakt van de eenzaamheidsschaal van de Jong-Gierveld, omdat deze schaal wetenschappelijk onderbouwd is en op dit moment vaak gebruikt wordt door wetenschappers. Deze vragenlijst hebben wij overgenomen en naar alle medewerkers gestuurd om deze af te nemen bij de cliënten. Tijdens de interviews kregen wij als feedback dat de enquêtes te persoonlijk waren. Wij spraken van eenzaamheid terwijl dat volgens de medewerkers extramuraal een te hard begrip was. Verder zagen de cliënten deze vragenlijsten niet aankomen en schrokken hiervan. In het vervolg zouden wij de cliënten op voorhand beter op de hoogte kunnen brengen door middel van een brief of persoonlijke benadering.

7.1.2 Tops

- *Tijdsplanning*

Om de stukken tijdig te kunnen overhandigen aan de organisatie en op school was het van belang een duidelijke tijdsplanning te hanteren. Dit hebben wij gedaan door middel van het bijhouden van een logboek. In dit logboek staan de samenwerkingsafspraken en de huiswerk afspraken vermeld die van elkaar verlangd werden. Afgesproken is dat wanneer iemand zich niet aan deze tijdsplanning kon houden en daarmee zijn of haar huiswerk afspraak niet na kon komen, dit gecommuniceerd zou worden met de overige groepsleden zodat zij hierop in kunnen spelen.

- *Afstemming met de organisatie*

Al aan het begin van het onderzoek is er rekening gehouden met de eisen vanuit de organisatie. Het onderwerp is allereerst besproken met de opdrachtgever en vanuit de opdrachtgever zijn een aantal eisen naar voren gekomen, deze staan vermeld onder hoofdstuk 7.3.

- *Einddoel voor ogen houden*

Door in contact te blijven met de organisatie en meermaals afspraken te maken met de praktijkdocent, hielden wij ons einddoel voor ogen. Wanneer wij vastliepen in het onderzoek, zijn wij als team (de groepsleden) in discussie gegaan om het einddoel te bewaken. In deze discussies kwamen onderwerpen naar voren zoals: verschillende databronnen en dataverzamelingstechnieken en hebben wij ook gekeken naar wat er wel of niet in het onderzoeksverslag thuishoort. Dit resulteerde af en toe in een bijstelling van het plan van aanpak.

- *Het werven van respondenten/manier voor benaderen*

Door de opdrachtgever te betrekken bij het werven van respondenten voor de enquêtes en interviews, werden medewerkers op een professionele wijze benaderd. Medewerkers werden mede benaderd door de opdrachtgever waardoor de medewerkers wisten dat opdrachtgever op de hoogte was van het onderzoek. Wij zijn van mening dat dit mede heeft geresulteerd in het snelle handelen van de medewerkers en het hoge aantal respondenten.

- *Gebruik van begrippen*

Onze praktijkdocent wees ons bij de start van het onderzoek op het feit dat het verslag voor iedere betrokkene leesbaar moet zijn. Het was dus van belang om het verslag in duidelijke taal te formuleren. Ook wel "Jip en Janneke" taal. Woorden die volgens ons verkeerd opgevat konden worden, hebben wij uitgelegd in de begrippenlijst. Deze begrippenlijst bevindt zich vooraan in het onderzoeksverslag.

- *Interviews*

Gezien het korte tijdsbestek moesten de interviews vlak na het invullen van de enquêtes plaatsvinden. Het was daarom lastig om iedere medewerker te interviewen. Om zoveel mogelijk respondenten te werven hebben wij rekening gehouden met de agenda van elk individu. Medewerkers die een krappe agenda hadden of door ziekte niet in staat waren geïnterviewd te worden, hebben wij telefonisch of via de mail benaderd. Hierbij hebben wij rekening gehouden met de voorkeur van de medewerker. Wij hebben de interviews persoonlijk gehouden door vragen te stellen naar aanleiding van de ingevulde enquêtes van elk individu.

- *Privacy*

Gedurende het onderzoek heeft het waarborgen van de privacy centraal gestaan. Dit hebben wij gedaan door de cliënten anoniem de vragenlijst in te laten invullen. Om het voor ons overzichtelijk te maken hebben wij elke vragenlijst gekoppeld aan een respondentnummer. Dit om ervoor te zorgen dat de persoonlijke gegevens niet inzichtelijk zijn voor zowel de organisatie als derden.

- *Validiteit en betrouwbaarheid*

Naast het doen van interviews hebben wij op meerdere manieren ervoor gezorgd om zo een goed, betrouwbaar en valide onderzoek neer te zetten. Hierbij kan gedacht worden aan verschillende databronnen en dataverzamelingstechnieken. Ook hebben wij het statistisch programma SPSS gebruikt om de verkregen gegevens op een zo betrouwbare mogelijke manier te analyseren.

7.2 Samenwerking

7.2.1 Tips

- *Gemaakte afspraken op papier zetten*

Aan het begin van het onderzoek is afgesproken dat open communicatie erg belangrijk is in de groep en dat wanneer afspraken niet nagekomen kunnen worden dit gecommuniceerd zou worden naar de overige groepsleden. Dit werd helaas niet altijd door iedereen nagekomen. De communicatie kon op een aantal gebieden een stuk beter. Het gebrek aan communicatie en het daardoor niet nakomen van afspraken, resulteerde in de beëindiging van de samenwerking met groepslid R. In het vervolg zou het handiger zijn om aan het begin van het onderzoek duidelijke afspraken op papier te zetten en dit door een ieder te laten ondertekenen. Hierbij worden dan ook de eventuele consequenties genoemd.

- *Meer evaluatiegesprekken met betrekking tot de samenwerking*

Wij verwachten dat het beëindigen van de samenwerking met R. voorkomen had kunnen worden wanneer er meer evaluaties waren geweest met betrekking tot de samenwerking. R. gaf aan dat hij zich gedurende het onderzoek niet vertrouwd voelde in de groep. Door vaste evaluatiemomenten in te plannen ontstaat er een moment waarop ieder zijn of haar gevoel omtrent de samenwerking kan benoemen. Als een vast moment hiervoor voor staat ingepland, is het laagdrempeliger om over de samenwerking te beginnen.

7.2.2 Tops

- *Bereid met andere samen te werken*

Iedereen was bereid om met de andere teamleden maar ook met derden samen te werken. Ieder was zich bewust van elkaars kwaliteiten en hoe deze te benutten. Dit is terug te zien in de taakverdeling en presentatie. Zo heeft ieder haar eigen stuk gepresenteerd om sterk over te komen bij derden.

- *Hulpvaardig*

Ieder teamlid heeft zich erg hulpvaardig opgesteld. Waar de één vastliep, stond de ander klaar om te helpen. Ook wanneer iemand door ziekte of ander reden niet in staat was de gemaakte huiswerkafspraken na te komen, stonden anderen klaar een deel over te nemen.

- *Balans in rollen*

In onze afstudeergroep hadden wij te maken met verschillende rollen, oftewel ieder teamlid heeft een andere rol tijdens het afstuderen aangenomen, denk aan een leidinggevende rol of een volgende rol. Dit terwijl ieder teamlid van zichzelf aangaf meer een leider te zijn, heeft ieder zich aangepast aan de ander en dit zorgde voor een fijne werksfeer.

7.3 Kwaliteitseisen vanuit de opdrachtgever

Vanuit de opdrachtgever zijn een aantal kwaliteitseisen benoemd voor het onderzoek. De opdrachtgever heeft expliciet gesproken over:

- Een goede aansluiting bij het team extramuraal SMO Verduhuis
- Aansluiting bij het beleid van de organisatie
- Het doen van vooronderzoek naar de mate van eenzaamheid onder de cliënten van SMO Verduhuis
- Tijdig contact tussen opdrachtgever en studenten
- Privacy van cliënt en medewerker waarborgen
- Het resultaat moet direct inzetbaar zijn
- Indien er kosten worden gemaakt dient opdrachtgever hierover op de hoogte worden gebracht

Tevens is rekening gehouden met kwaliteitseisen die onuitgesproken zijn, maar wel belangrijk zijn voor de opdrachtgever:

- De opdrachtgever wordt op de hoogte gebracht van de eisen vanuit school
- De opdrachtgever kan tussentijds vragen stellen
- De informatie vloeit logisch voort uit de opgedane kennis uit de literatuur en verkregen informatie vanuit de medewerkers en cliënten
- De informatie zal in gebruikelijke taal weergegeven worden
- Opdrachtgever wordt betrokken bij het plannen van de presentatie en het uitnodigen van medewerkers

Wij hebben het beroepsproduct afgestemd op bovenstaande kwaliteitseisen door in contact te blijven staan met de betrokkenen. Zo hebben wij vaste afspraken gepland met de opdrachtgever. Bij de eerste afspraak hebben wij gesproken over het beleid van de organisatie en hoe deze gekoppeld kan worden aan het onderzoek. Tijdens dit gesprek kwam duidelijk naar voren dat de opdrachtgever het zeer belangrijk vond dat de methodiek waar de organisatie mee werkt terug zou komen in het onderzoek. In het onderzoek hebben wij dan ook een koppeling gemaakt naar herstelgericht werken, de methodiek waar de organisatie mee werkt. Zorgen voor aansluiting bij het beleid van de organisatie is belangrijk voor de beroepsprofessional omdat, als onderzoeker, de organisatie als kader voor de beroepsuitoefening dient te aanvaarden (Phorza, 2009). Tevens is bij de verschillende afspraken gesproken over de vooruitgang van het onderzoek, werden eventuele vragen vanuit beide partijen gesteld en beantwoord en werden eventueel te maken kosten besproken. Deze afspraken vonden eens per drie weken plaats. Verder is met de opdrachtgever wederzijds contact via de mail geweest op momenten dat er zich vragen voordeden die niet konden wachten tot de geplande afspraak.

Om de bruikbaarheid van het onderzoek zo hoog mogelijk te laten zijn heeft een vooronderzoek plaatsgevonden. Dit aangezien het voor het onderzoek en voor de opdrachtgever belangrijk was te weten wat de mate van eenzaamheid is onder de cliënten van SMO Verduhuis. Wanneer nauwelijks sprake zou zijn geweest van eenzaamheid, was het onderzoek voor de opdrachtgever waarschijnlijk niet voldoende relevant geweest. Tevens vond de opdrachtgever het belangrijk dat de privacy van cliënt en medewerkers gewaarborgd werd. Vanuit de beroepscode van de sociaal agogisch werker

wordt dit ook van de beroepsprofessional verwacht. Er dient zorgvuldig om te gaan met informatie over de cliënt (Phorza, 2009). Kijkend naar het onderzoek betekent dit dat de beroepsprofessional vertrouwelijke informatie geheim houdt. Bij een onderwerp als eenzaamheid is het al snel zo dat de door de cliënt gedeelde informatie vertrouwelijk van aard is.

Het beroepsproduct sluit aan bij de organisatie omdat wij rekening hebben gehouden met verschillende aspecten binnen de organisatie. Zo is de methodiek en zijn de eisen van de opdrachtgever verweven in het product en is er gezocht naar aansluiting bij de medewerkers. Dit laatste hebben wij gedaan door meermaals in gesprek te gaan met de medewerkers. Tijdens deze gesprekken is aan de medewerkers gevraagd welke middelen zij aangereikt zouden willen hebben. Deze wensen hebben wij genoteerd en besproken met de opdrachtgever. Vanuit de opdrachtgever werd duidelijk welke wensen niet waargemaakt konden worden. De overige wensen hebben wij meegenomen in het implementatieplan. Het implementatieplan is gebaseerd op de wensen en behoeften van de medewerkers en opdrachtgever. De verschillende aanbevelingen die hieruit zijn voortgekomen sluiten goed aan bij de betrokken partijen.

De aanbevelingen zijn allereerst gepresenteerd aan de opdrachtgever. Nadat de opdrachtgever zijn goedkeuring had gegeven, heeft de presentatie plaats gevonden. Deze presentatie is ingepland door de opdrachtgever en ook heeft de opdrachtgever verschillende medewerkers uitgenodigd. Door dit aan de opdrachtgever over te laten, zijn wij van mening dat meer medewerkers zijn gekomen dan wanneer wij zelf de medewerkers hadden uitgenodigd. Tijdens de presentatie hebben wij in begrijpelijke taal gesproken. Wij vonden het belangrijk dat eventuele complexe woorden werden toegelicht zodat de informatie voor iedere medewerker helder zou zijn. Eventuele vragen hebben wij ter plaatse beantwoord.

7.4 Suggesties voor vervolgonderzoek

- *Kijken of onze aanbevelingen effect hebben gehad*

Wij raden aan om na een tijdsbestek van een jaar te kijken of onze aanbevelingen effect hebben gehad. Een mogelijke vraagstelling zou kunnen zijn: Hebben de handelingen van de medewerkers extramuraal de eenzaamheidsgevoelens van de cliënten SMO Verduhuis in december 2017 verminderd?

Dit zouden de medewerkers/organisatie of eventuele studenten kunnen onderzoeken door de eenzaamheidsschaal van de Jong-Gierveld opnieuw door te nemen met de cliënten. Verder zou het opnieuw interviewen van de medewerkers hier ook antwoord op kunnen geven.

H.8 De rol van MLM in het onderzoek

In dit onderzoek naar *welke wijze de agogische medewerkers extramuraal en organisatie SMO Verduhuis kunnen bijdragen aan het verbeteren van de hulpverlening om eenzaamheidsgevoelens van cliënten te verminderen*, hebben muzisch ludische media een rol gespeeld. Hieronder wordt toegelicht welke hulpmiddelen, welke rol hebben gespeeld:

- **Brainstorm**

Tijdens het onderzoeksproces heeft meerdere malen een moment van brainstorm plaatsgevonden. Dit was nodig om tijdens het proces helder voor ogen te houden welke stappen genomen moesten worden en wat daarvoor nog gedaan moest worden. Een brainstorm is een associatieve techniek waarin alle associaties met betrekking tot een kernwoord worden opgeschreven vanuit meerdere perspectieven. Een brainstorm kan positief werken voor het creëren van draagvlak (Donk & Lanen, 2014). De momenten van brainstorm werden niet altijd vooruit gepland, vaak ontstond een moment van brainstorm uit zichzelf.

- **Media**

In dit onderzoek is gekozen om media in te zetten om de betrokkenen op de hoogte te brengen van het onderzoeksproces. De gebruikte media in dit geval betrof email contact, ofwel internet. Dit is een effectieve manier om de lezer op een laagdrempelige manier te informeren, te bevragen en te betrekken (Berg, 2010). Ook was dit voor ons een fijne manier om contact te houden met de betrokkenen. Wij hebben bijna 24 uur per dag onze mobiel bij ons en daardoor kunnen wij vrijwel direct reageren wanneer een betrokkenen een bericht stuurt.

- **Alternatieve vormen van dataverzameling**

Bij het maken van de enquêtes is ervoor gekozen om meerdere *stellingen* voor te leggen aan de respondenten (Donk & Lanen, 2014). Hier konden de medewerkers en cliënten hun mening over geven. Dit leverde veel verschillende meningen op die van belang waren voor het onderzoek. Door verschillende stellingen in te nemen kregen wij verschillende reacties en visies van de medewerkers te horen.

- **Narratief werken**

Tijdens de interviews met de medewerkers is ervoor gekozen om behalve het bevragen, ook op een andere manier tot informatie te komen. Er werd gemaakt van *storytelling* door iemand te laten vertellen over zichzelf en zijn of haar verhalen, dit zorgde voor bewustwording. Door het vertellen worden impliciete betekenissen expliciet gemaakt (Rosmalen, 2012). Dit zorgde ervoor dat het voor ons duidelijker werd wat de medewerkers precies bedoelde. We kregen concrete informatie die we konden verwerken in de analyses van het onderzoek.

- **Beeld communicatie**

Tijdens het onderzoek is de opdrachtgever op de hoogte gehouden van het onderzoek en de resultaten door middel van beeldcommunicatie. De resultaten van het onderzoek werden zichtbaar gemaakt op beeld. Beeldcommunicatie overstijgt namelijk de verbale talen (Rosmalen, 2012). De resultaten van het onderzoek zijn in kleurrijke grafieken gezet.

- **Creatief proces**

Gedurende het gehele onderzoek heeft een creatief proces plaatsgevonden. Verschillende stappen zijn gemaakt om tot het eindproduct te komen. Bewust, maar vaak ook onbewust, zijn deze stappen creatief gezet. Er is op verschillende manieren naar literatuur gezocht en deze literatuur is op verschillende manieren in het product verwerkt. Het ontwikkelde product is nieuw en waardevol voor de ontwikkelaars als ook voor de omgeving die met het product te maken heeft/krijgt (Byttebier, 2002). Ook J. van Rosmalen schrijft over het creatief proces. Hij beschrijft verschillende fasen:

1. **Motivatie.** Ook wel de drijfveer voor dit onderzoek. Dit is uitvoerig besproken tijdens het opstellen van het onderzoeksonderwerp. Wij vonden het belangrijk dat iedereen het onderzoeksonderwerp interessant vond. Gebrek aan interesse leidt tot gebrek aan motivatie. Wij vonden het belangrijk dat iedereen gemotiveerd was om aan de gang te gaan met het onderzoek.

2. Divergentie. Dit is de eerste fase waarbij is nagedacht over de verschillende dataverzamelingstechnieken. Ook is deze fase aan het eind van het onderzoek terug gekomen toen werd gekeken naar de verschillende alternatieven (aanbevelingen).
3. Frustratie en incubatie. Ook deze fase is doorlopen tijdens het onderzoek. Dit was de fase waarin het onderzoek vastliep. Dit door een verkeerd geformuleerde vraag of door een minder goede samenwerking.
4. Convergentie. Deze fase vond plaats bij het uitwerken van de interviews. Tijdens het uitwerken van deze interviews ontstond een helder moment. De verkregen informatie was bruikbaar en toonde duidelijke interventies die aansloten bij het onderzoek en gebruikt konden gaan worden als aanbeveling.
5. Realisatie. Ook wel de laatste fase in het onderzoek. De interventies worden uitgewerkt en ook daadwerkelijk aanbevolen aan de medewerkers en organisatie SMO Verduihuis (Rosmalen, 2012).

H.9 Bronnenlijst

Adriaansen, M., & Caris, J. (2011). *Elementaire sociale vaardigheden* (3e druk). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Aletta Winsemius. (2011, november). *Tussen draaglast en draagkracht. Kwetsbare groepen in gemeentelijk beleid*. Geraadpleegd op 14 september 2016, van [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Tussen%20draaglast%20en%20draagkracht%20\[MOV-697193-00\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Tussen%20draaglast%20en%20draagkracht%20[MOV-697193-00].pdf)

Bassant, J., & Bassant-Hensen, M. (2010). *Mensenwerk: Oriëntatie op doelgroepen in het sociaal werk*. Bussum: Coutinho

Berg, Insoo, K. (2010). *De kracht van oplossingen* (tweede druk). Amsterdam: Pearson Assessment And Information

Gewijzigde veldcode

Bogaart, A., & Broenink, N., (2011, september). *Samen sterk. Eenzaamheid en sociaal isolement en de rol van gemeenten*. Geraadpleegd op 14 september 2016, van <http://www.eenzaam.nl/sites/eenzaam/files/samen-sterk.pdf>

Bouman, F. (2007). *Veranderingen in organisaties, Ondernemend Leiderschap*. Zaltbommel: Uitgeverij.

Byttebier, I. (2002). *Creativiteit Hoe? Zo!* Tiel: Lannoo.

Cacioppo, P. D. (z.d.). *wetenschappers over eenzaamheid*. Geraadpleegd op 27 september 2016, van <http://www.eenzaamheid.info/eenzaamheid/wetenschappers-over-eezaamheid/prof-dr-john-t-cacioppo-over-eezaamheid?id=91>

Cacioppo, S., Capitanio, J., & Cacioppo, J. (2014). *Toward a neurology of loneliness*. Geraadpleegd op 19 september 2016, van <https://static1.squarespace.com/static/531897cde4b0fa5080a9b19e/t/555601d9e4b0849a888ed857/1431699929973/toward-a-neurology-of-loneliness.pdf>

Canon Sociaal Werk. (2013). *Empowerment*. Geraadpleegd op 19 september 2016, van http://www.canonsociaalwerk.eu/nl_ggz/details.php?cps=14

Centraal Bureau voor de Statistiek. (z.d.). *Eenzaamheid naar geslacht een leeftijd, 2014*. Geraadpleegd op 13 september 2016, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/zoeken/?query=eezaamheid&typefilter=cijfers>

Community Support. (2015). *Community Support*. Utrecht: Movisie.

E.P.W.A. Jansen Th.H. Joostens (juli 2004). *Enquêteeren*. Groningen: Noordhoff Uitgevers B.V.

Encyclo. (2016) *Verzorgingsstaat*. Geraadpleegd op 20 september 2016, van <http://www.encyclo.nl/begrip/Verzorgingsstaat>

Fokkema, T., & Dykstra, P.A. (2009). *De aanpak van eenzaamheid*. Geraadpleegd op 19-09-2016, van <http://hdl.handle.net/1765/17217>

Gultekin, B. K., & Dereboy, I. F. (2011). *The prevalence of social phobia, and its impact on quality of life, academic achievement, and identity formation in university students*. *Turkish Journal of Psychiatry*. Geraadpleegd op 29 september 2016, van <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21870304>

Heessels, M., Braun, M., Kroes, J., Dankers, T., Roozendaal, K., Ouwerkerk, A., Damoiseaux, D., van Biele, M. (2015) *Eenzaam ben je niet alleen. Samen werken aan een nieuwe blik op eenzaamheid en sociaal isolement*. Geraadpleegd op 23 september 2016,

van [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Eenzaam-ben-je-niet-alleen%20\[MOV-7623496-1.0\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Eenzaam-ben-je-niet-alleen%20[MOV-7623496-1.0].pdf)

Hilderink, K. (2015). *Een nieuw perspectief voor het zelfbeeld*. Geraadpleegd op 29 september 2016, van <http://vaktherapiedans.nl/wp-content/uploads/2014/09/Tijdschrift-vaktherapie-Mijn-hoofd-leegdans-en-van-Kim.pdf#page=31>

Hogeschool Rotterdam (2016) *Sociaal Pedagogische Hulpverlening*. Geraadpleegd op 20 september 2016, van <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/opleidingen/bachelor/sociaal-pedagogische-hulpverlening/volgtijd/>

Huygen, A. & Meere, de, F. (april 2008). *De invloed en effecten van sociale samenhang*. Geraadpleegd op 10 oktober 2016, van: http://www.verwey-jonker.nl/doc/vitaliteit/De%20invloed%20en%20effecten%20van%20sociale%20samenhang_1169.pdf

Infoteur. (2016). *Eenzaamheid is een taboe*. Geraadpleegd op 28 september, van <http://mens-en-samenleving.infonu.nl/sociaal/47898-eeenzaamheid-is-eeen-taboe.html>

Lieshout, H.L.A.W. van. (2010). *Zicht op de kwetsbare burger: een onderzoek naar de mogelijkheden van sociale professionals om maatschappelijke steunsystemen uit te breiden naar informele zorg* (Afstudeeropdracht) [Faculty of Social and Behavioural Sciences Theses]. Geraadpleegd op 13 september 2016, van <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/179883>

Migchelbrink, F. (2012). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Amsterdam: SWP Amsterdam.

Movisie. (2010). *Zin in vriendschap*. Utrecht: Movisie.

Movisie. (2011). *Vrienden maken...kun je leren*. Utrecht: Movisie.

Movisie & PhiladelphiaSupport, (augustus, 2008). *Een sterk sociaal netwerk!* Geraadpleegd op, 10 oktober 2016, van: [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Een%20sterk%20sociaal%20netwerk%20\[MOV-315033-0.2\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Een%20sterk%20sociaal%20netwerk%20[MOV-315033-0.2].pdf)

Nationaal Kompas Volksgezondheid. (2014, 23 juni). *Hoeveel mensen zijn eenzaam?* Geraadpleegd op 14 september 2016, van <http://www.nationaalkompas.nl/gezondheid-en-ziekte/functioneren-en-kwaliteit-van-leven/eeenzaamheid/hoeveel-mensen-zijn-eeenzaam>

Nationaal Kompas Volksgezondheid. (2014, 23 juni). *Wat is eenzaamheid en hoe wordt het gemeten?* Geraadpleegd op 14 september 2016, van <http://www.nationaalkompas.nl/gezondheid-en-ziekte/functioneren-en-kwaliteit-van-leven/eeenzaamheid/wat-is-eeenzaamheid-en-hoe-wordt-het-gemet/>

Nationale coalitie tegen eenzaamheid. (z.d.). *Hoe meet je eenzaamheid?* Geraadpleegd op 20 september 2016, van <http://www.eenzaam.nl/de-samenleving-en-eeenzaamheid/blogs/hoe-meet-je-eeenzaamheid>

Nationale coalitie tegen eenzaamheid. (z.d.). *De samenleving en eenzaamheid*. Geraadpleegd op 28 september 2016, van <http://www.eenzaam.nl/de-samenleving-en-eeenzaamheid>

Nationale coalitie tegen eenzaamheid. (z.d.). *Kenmerken van eenzaamheid*. Geraadpleegd op 26 oktober 2016, van <http://www.eenzaam.nl/ik-en-eeenzaamheid/kenmerken-van-eeenzaamheid/symptomen>

Nederlandse grondwet. (z.d.). *Grondrechten*. Geraadpleegd op 20 september 2016, van <https://www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/i9vvihlf299q0sr/vqmbac43qvy>

Nederlandse Vereniging van maatschappelijk werkers. (2010). *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker: positionering, taken en competenties van het beroep maatschappelijk werker*. Leerdam: Revon.

NVMW. (2012). *Beroepscode voor de maatschappelijk werker* (derde druk). Nieuwegein: Anraad.

Phorza. (2009). *Beroepscode voor sociaal-agogisch werkers*. Geraadpleegd op 17 november 2016, van http://pdf.swphost.com/phorza/beroepscode_def.pdf

Ploeg, van der, J. (2013). Hoe stressvol is de samenleving?. In *Stress bij kinderen* (pp. 111-118). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Psychologische manipulatie. (z.d.). *Sociaal isolement*. Geraadpleegd op 3 oktober 2016, van <http://www.psychologische-manipulatie.nl/Sociaal-isolement.html>

Rijks, J. (2014) *Factor 5*. Geraadpleegd op 1 november 2016, van <http://www.faktor5.nl/>

Rijksoverheid. (z.d.) *Participatiewet*. Geraadpleegd op 19 september 2016, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/participatiewet>

Rosmalen, van, J. (2013). *Het woord aan de verbeelding* (tweede druk). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Schoenmakers, E, Fokkema, T, & T, van T. (2014, 8 september). *Eenzaamheid is moeilijk op te lossen en treft niet alleen ouderen*. Geraadpleegd op 14 september 2016, van <http://dare.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/51726/2014%20DEMOS%20Eenzaamheid%20moeilijk%20op%20te%20lossen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Schoenmakers, E., Sant, N. (2010). *De eenzame Nederlander*. Geraadpleegd op 14 september 2016, van <http://www.kennislink.nl/publicaties/de-eenzame-nederlander>

Schoonderwoerd, A. (2014). *Samen tegen eenzaamheid?: Afstudeeronderzoek naar de invloed van de WMO en Welzijn Nieuwe Stijl op eenzaamheid* (Masterscriptie). Geraadpleegd op 14 september 2016, van <http://repository.uvh.nl/bitstream/handle/11439/417/afstudeeronderzoek.pdf?sequence=1>

Sociaal en cultureel planbureau.(2012). *Een beroep op de burger: minder verzorgingsstaat meer eigen verantwoordelijkheid?* Geraadpleegd op 20 september 2016, van <http://library.wur.nl/WebQuery/clc/2012156>

Snellen, A. (2007). *Basismodel voor methodisch hulpverleners in het maatschappelijk werk*. Bussem: Coutinho.

Sprinkhuizen, A. en Scholte, M. (2012). *De sociale kwestie hervat. De Wmo en sociaal werk in transitie*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum (eerste druk).

Tilburg van, T., & Gierveld de Jong, J. (2007). *Zicht op eenzaamheid*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Van der Donk, C. en Van Lanen, B. (2014) *Praktijkonderzoek in zorg en welzijn*. Bussum: Uitgeverij Coutinho

Veen, R, van der. (2016) *Arbeidsmarktbeleid voor kwetsbare groepen*. Geraadpleegd op 20 september 2016, van <https://www.tpedigitaal.nl/assets/static/Veen-1-2016.pdf>

Verdihuis. (z.d.). *Het Verdihuis*. Geraadpleegd op 18 september 2016, van <http://www.verdihuis.nl/nl/stichting-maatschappelijke-opvang-het-verdihuis/>

Verdihuis. (z.d.). *Missie*. Geraadpleegd op 19 september 2016, van <http://www.verdihuis.nl/nl/over-verdihuis/missie/>

Verhoeven, N. (2011). Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor hoger onderwijs. Den Haag: Boom Lemma

Wolf, J. (2012). Herstelwerk: *Een krachtgerichte basismethodiek voor kwetsbare mensen*. Nijmegen: UMC St Radboud.

H.10 Bijlagen

Bijlage 1: Uitwerking begrippen

Het Verduhuis

SMO Verduhuis (z.d.) zet zich in voor kwetsbare burgers die de grip op hun leven kwijt zijn met (tijdelijke) dakloosheid tot gevolg. Het biedt opvang en woonbegeleiding in de eigen omgeving of in een woning van het Verduhuis. Het levert integrale zorg op gebied van huisvesting, dagbesteding, financiën, sociale contacten, psychische en lichamelijke gezondheid, zingeving en praktisch functioneren. Het Verduhuis werkt vanuit de visie van herstelwerk, die uitgaat van de kracht en de hulpbronnen van de cliënt zelf. Verder werkt het nauw samen met andere professionals, zoals huisartsen, GGZ, verslavingszorg, reclassering, maatschappelijk werk, en welzijnsorganisaties.

SMO Verduhuis streeft ernaar bij onvermijdbaar en noodzakelijk maatschappelijke opvang of beschermd wonen dat dit verblijf zo kort mogelijk doch zo lang als noodzakelijk vorm wordt gegeven. Activiteiten zijn gericht op de opstap naar een duurzame re-integratie in de samenleving. Het Verduhuis is overtuigd dat mensen het beste geholpen worden in hun eigen leefomgeving. Voorkomen van huisuitzetting vinden zij dan ook altijd de beste optie. Het Verduhuis richt zich voornamelijk op de meest kwetsbare burgers. Individuen en gezinnen die door complexe en meervoudige problemen dak- of thuisloos zijn of dreigen te worden. Denk daarbij aan combinaties van armoede, schulden, psychische problemen, verslaving, werkloosheid of een (verstandelijke) beperking. Het gaat vaak om mensen die niet in staat zijn om op eigen kracht of met de gebruikelijke hulp van andere personen uit het sociale netwerk, te voorzien in hun bestaansvoorwaarden. Om deze groep te helpen, is specifieke expertise op een breed terrein nodig. SMO Verduhuis is gespecialiseerd in de begeleiding van deze groep mensen op alle levensterreinen. Samenwerking met onze ketenpartners is van groot belang.

Door tijdig risico's te signaleren en hier samen in op te trekken, kan crisisopvang mogelijk voorkomen worden. SMO Verduhuis werkt met de methodiek herstelwerk, die gericht is op alle leefgebieden en uitgaat van de krachten, competenties en wensen van de cliënt. De directe omgeving wordt hierbij actief betrokken. De samenwerking met ketenpartners speelt ook hier een cruciale rol. Door hen tijdig te betrekken, sluit de cliënt zo snel mogelijk aan bij de reguliere zorg- en dienstverlening in de wijk. Dit vraagt van het Verduhuis als organisatie dat zij toegankelijk, laagdrempelig en herkenbaar zijn voor ketenpartners en cliënten. Onze begeleiding is succesvol als de cliënt zelf ervaart dat hij weer als volwaardig burger mee doet in de samenleving. Tot slot geloof het Verduhuis dat ieder mens de moeite waard is. Iedereen heeft het vermogen om vorm en inhoud te geven aan zijn leven.

Eenzaamheid

De definitie van eenzaamheid is het ervaren van ontoelaatbaar gemis van de kwaliteit van sociale relaties. Eenzaamheid is een negatieve ervaring en is anders dan 'alleen zijn'. Eenzaamheid is een bepaald gevoel dat iemand heeft. Mensen kunnen zich in gezelschap eenzaam voelen omdat men aansluiting mist. Eenzaamheidsgevoelens hangt samen met het verwachtingspatroon van sociale contacten, dit verschilt per persoon (Schoenmakers & Fokkema, 2014).

Er is een verschil tussen emotionele en sociale eenzaamheid. Emotionele eenzaamheid is subjectief. Hierbij te denken aan een sterk gemis van intieme sociale relaties en een hechte band met een partner of vriend. Bij sociale eenzaamheid is het een combi tussen de omvang, kwaliteit en de wens van sociaal contact (intensiteit en intimiteit). Dit is net als emotionele eenzaamheid subjectief. Het ervaren van gemis van betekenisvolle relaties (Bogaaert & Broenink, 2011).

Kenmerken van eenzaamheid zijn onder te verdelen in symptomen en externe oorzaken (Nationale coalitie tegen eenzaamheid, z.d.).

Symptomen:

- Gering gevoel van eigenwaarde
- Verlegenheid, onhandigheid, geen sociale bedrevenheid
- Neiging tot klampen of ontwijken
- Onvermogen anderen te vertrouwen
- Te bewust zijn van jezelf
- Angst voor afwijzing, voor intimiteit
- Zelfverwijt

- Perfectionisme
- Gebrek aan zelfbewustzijn
- Niet gelukkig zijn met eigen bezigheden
- Angst om alleen te zijn
- Zich onaantrekkelijk voelen
- Somberheid, neerslachtige gevoelens, er geen gat meer in zien
- Permanent verhoogd stressniveau
- Lichamelijke klachten als hoofdpijn, ademhalingsproblemen
- Moeite met slapen
- Gebrek aan eetlust
- Overmatig alcoholgebruik
- Veel slaap- en kalmeringsmiddelen
- Verminderde vitaliteit

Externe oorzaken:

- Partner
- Persoonlijke relaties
- Activiteiten
- Woonomgeving
- Familiewaarden en idealen
- Sociaaleconomische omstandigheden
- Gedwongen isolement
- Taboes

Herstelgericht werken

SMO Verdihuis hanteert de herstelwerk gerichte methodiek. Herstelwerk gaat uit van de eigen kracht van cliënten en de hulpbronnen in hun omgeving (Wolf, 2012). De herstelmethodiek versterkt de zelfredzaamheid en maatschappelijke participatie van cliënten, gaat ervan uit dat de grenzen aan de ontwikkeling van cliënten en hun omgeving vooraf niet bekend zijn of vastliggen. Daarnaast richt de herstelmethodiek zich op zelfsturing en neemt de keuzes van cliënten als vertrekpunt in de begeleiding. Het draait om de werkrelatie tussen cliënten en begeleider. De formule van de herstelmethodiek luidt: mobiliseer de krachten (talenten, kennis, capaciteiten, hulpbronnen) van cliënten en stel in dienst van de doelen en inzichten die zij willen bereiken en de cliënten zullen een betere kwaliteit van leven ervaren vanuit hun eigen gezichtspunt.

Krachtgericht werken en sociale relaties:

Het krachtgericht werken sluit aan bij iedere cliënt, ongeacht zijn culturele of etnische achtergrond, leeftijd, verstandelijke vermogens, lichamelijke, psychische en/of verslavingsproblemen (Wolf, 2012). Het gaat om de overtuiging dat alle cliënten krachten en mogelijkheden hebben die kunnen worden benut. De cliënt maakt deel uit van een systeem van sociale en informele relaties. Te denken valt aan kinderen, familieleden, partner, vrienden en kennissen en burens. Tot de informele relaties horen bijvoorbeeld bekenden van hobby- of sportclubs, winkeliers, mensen van een kerkgenootschap of van vrijwilligerswerk of een dagbestedingscentrum. Informele relaties hebben vaak grote invloed op het functioneren van mensen, ongeacht of er veel, weinig of geen contact mee bestaat. Dit functioneren laat zich zonder een analyse van de kenmerken van het systeem nauwelijks duiden en begrijpen. Problemen en (disfunctionele) patronen bestaan soms over generaties heen. Sociale relaties kunnen het welzijn of de veiligheid van mensen bedreigen en aanleiding geven tot sterke gevoelens van onbehagen of onveiligheid. Sociale relaties kunnen echter ook belangrijke bronnen van steun zijn (praktisch, financieel, emotioneel etc.) en daarmee kwetsbaarheden compenseren en de impact van tegenslagen en ingrijpende gebeurtenissen helpen opvangen. Krachtgericht werken geeft veel aandacht aan de sociale inbedding van cliënten. Voor het creëren van kansen, het benutten van hulpbronnen en het zo mogelijk doorbreken van impasses bij het halen van (herstel)doelen, is vaak aandacht en hulp voor alle leden van het systeem nodig.

Sociale kwaliteit model:

De krachtgerichte methodiek maakt gebruik van het sociale kwaliteit model. Sociale kwaliteit staat voor: 'De mate waarin burgers participeren in het sociale, economische en culturele leven en in de

ontwikkeling van hun gemeenschap zodanig dat dit gunstig doorwerkt op hun welzijn en zelfrealisatie waardoor zij ook weer invloed kunnen uitoefenen op de condities van hun bestaan' (Wolf, 2012). Een van de hoofddimensies van het sociale kwaliteit model zijn sociale cohesie; de mate waarin relaties, gebaseerd op (gedeelde) waarden normen (solidariteit) en identiteiten, worden gedeeld of onderling verband hebben essentieel voor sociale ontwikkeling en individuele zelfrealisatie. Sociale empowerment duidt op de mate waarin capaciteiten en handelingsmogelijkheden van individuen worden ondersteund en versterkt door sociale structuren en relaties. Onder sociale cohesie wordt verstaan: vertrouwen, verbinding, gedeelde waarden, normen & identiteiten, wederkerigheid, veiligheid en gezond leefklimaat. Mensen zijn van nature doelgerichte wezens en intrinsiek gemotiveerd in hun streven naar autonomie, verbinding met anderen en competentie. Zij zijn krachtig, maar ook kwetsbaar. Belangrijk is te weten hoe mensen vervreemd van zichzelf en anderen raken. Kennis hiervan kan helpen om mensen erbij te houden in de samenleving.

Oorzaken:

Bij cliënten van het Verdihuis kunnen breuken zijn ontstaan in verbindingen met anderen. Meetellen en erbij horen zijn fundamentele basisbehoeftes van mensen (Wolf, 2012). Veel kwetsbare mensen hebben door vroegere ellende in relaties met belangrijke anderen de nodige schade opgelopen. Het gevoel er niet te mogen zijn of niet gewenst te zijn overheerst vaak. Breuken treden op door aanhoudende en ernstige spanningen in de relaties tussen mensen. Breuklijnen wijzen op ongelijkwaardigheid en onderschikking. De competenties van de persoon zijn dan niet meer in verhouding tot de eisen vanuit de omgeving en de omgeving van de ontstane ongelijkheden onvoldoende te compenseren. Bij mensen zelf ontstaat het gevoel overbodig te zijn en noch voor anderen, noch voor de samenleving betekenis (meer) te hebben. De breuken kunnen leiden tot verlies van binding en isolement. Tegelijkertijd ontstaan er soms weer andersoortige bindingen, denk aan de inbedding in de straat, of drugscene. In die situaties heeft zich meestal al een ingewikkeld en chaotisch patroon van uitsluiting en zelfuitsluiting voltrokken. Breuken kunnen bij mensen, als relatieve buitenstaanders, op den duur leiden tot verlies van loyaliteit aan de gemeenschap.

Bijlage 2: Uitwerking 5xW+H

Het onderzoek is gericht op de cliënten en medewerkers van SMO Verduhuis omgeving Oss binnen de begeleid- en ambulant wonen trajecten. Om een goede vraag- en doelstelling te kunnen formuleren voor het onderzoek is de eerste stap die je neemt het maken van een probleemanalyse. Daarvoor is het belangrijk om inzicht te krijgen in het desbetreffende probleem. Volgens Migchelbrink (2012) kan je dit het beste doen aan de hand van de 5xW+H formule.

Wat is het probleem?

Het probleem is eenzaamheid. De definitie van eenzaamheid is het ervaren van ontoelaatbaar gemis van de kwaliteit van sociale relaties. Eenzaamheid is een negatieve ervaring en is anders dan 'alleen zijn'. Eenzaamheid is een bepaald gevoel dat iemand heeft. Mensen kunnen zich in gezelschap eenzaam voelen omdat men aansluiting mist. Eenzaamheidsgevoelens hangt samen met het verwachtingspatroon van sociale contacten, dit verschilt per persoon (Schoenmakers, Fokkema, 2014).

Er is een verschil tussen emotionele en sociale eenzaamheid. Emotionele eenzaamheid is subjectief. Hierbij te denken aan een sterk gemis van intieme sociale relaties en een hechte band met een partner of vriend. Bij sociale eenzaamheid is het een combi tussen de omvang, kwaliteit en de wens van sociaal contact (intensiteit en intimiteit). Dit is net als emotionele eenzaamheid subjectief. Het ervaren van gemis van betekenisvolle relaties (Bogaaert & Broenink, 2011).

Wie heeft het probleem?

Het probleem, eenzaamheid, speelt bij mensen jong en oud, man en vrouw. Hieronder in de tabellen zijn de percentages weergegeven.

Tabel 1: Percentage mannen en vrouwen (19+) dat aangeeft eenzaam, (zeer) ernstig eenzaam, emotioneel eenzaam of sociaal eenzaam te zijn (Bron: GGD-gegevens uit *Gezondheidsmonitor GGD'en, CBS en RIVM, 2012*, bewerkt door RIVM)(Nationaal Kompas Volksgezondheid, 2014).

Geslacht	Eenzaam	(Zeer) ernstig eenzaam	Emotioneel eenzaam	Sociaal eenzaam
Man	39,4	7,7	24,9	41,7
Vrouw	38,2	8,9	28,6	37,5

Tabel 2: Percentage mensen (19+), opgesplitst naar leeftijd, dat aangeeft eenzaam, (zeer) ernstig eenzaam, emotioneel eenzaam of sociaal eenzaam te zijn (Bron: *Gezondheidsmonitor GGD'en, CBS en RIVM, 2012*, bewerkt door RIVM)(Nationaal Kompas Volksgezondheid, 2014).

Leeftijdscategorie	Eenzaam	(Zeer) ernstig eenzaam	Emotioneel eenzaam	Sociaal eenzaam
19-34	33,8	7,4	27,0	32,3
35-49	37,4	8,4	25,5	38,9
50-64	40,3	9,0	25,7	43,2
65-74	40,9	7,3	24,3	43,7
75-84	49,5	9,9	35,4	46,4
85+	59,2	13,8	50,2	48,0

Bijna een half miljoen mensen in Nederland voelt zich eenzaam. Dit blijkt uit onderzoek van Centraal Bureau voor de Statistiek (2015). Het probleem is dat er een fors aantal mensen in Nederland eenzaam is. Volgens cijfers van het CBS uit een onderzoek van 2014 zijn er gemiddeld 4% van de Nederlandse bevolking eenzaam in de leeftijd van 15 t/m 75 jaar en ouder. Gemiddeld 50% in deze leeftijdsklasse zegt soms eenzaam te zijn.

Bij de doelgroep kwetsbare mensen ligt dit percentage nog net wat hoger.

Kwetsbare mensen zijn mensen die niet op eigen kracht bepaalde tegenslagen kunnen overwinnen en naar eigen wens vorm kunnen geven aan hun leven. Hierbij te denken aan problematieken op verschillende levensgebieden zoals: wonen, dagbesteding, psychische en fysieke gezondheid en sociale contacten. Door deze problematieken in samenspel met de ernst en complexiteit om die rede geen gebruik maken van de voorzieningen die bedoeld zijn om de problematieken te verlichten (Winsemius, 2011).

De doelgroep van het Verduihuis zijn kwetsbare burgers die hun grip op hun leven kwijt zijn. Kwetsbare burgers die het risico lopen om niet meer mee te doen in de maatschappij of om in een sociaal isolement te raken. Deze mensen zijn vaak kwetsbaar vanwege hun psychische en/of psychosociale problemen, sociale uitsluiting en eenzaamheid (Lieshout, 2010). Uit het vooronderzoek is gebleken dat 72,8% van de cliënten van het Verduihuis eenzaam is.

Wanneer is het een probleem?

Het was vroeger een probleem, het is nu een probleem en het zal in de toekomst nog steeds een probleem zijn. Dat het vroeger al een probleem was is te zien aan het feit dat er al onderzoeken worden gedaan naar eenzaamheid sinds 1965 (Fokkema & Dijkstra, 2009). Dat het nu een probleem is zie je in de praktijk, dat is ook de reden dat dit onderzoek wordt uitgevoerd. In de toekomst zal het ook nog een probleem zijn omdat eenzaamheid een groot fenomeen is, wat na het doen van dit onderzoek niet opgelost zal zijn. Tevens is het onderzoek gericht op cliënten van het Verduihuis en niet op de rest van Nederland/de wereld. Wel wordt er gehoopt dat dit onderzoek een stap in de goede richting is bij het waarnemen en tegengaan van eenzaamheid.

Eenzaamheid is een probleem wanneer cliënten er last van hebben en het hun leven negatief beïnvloedt. Dit kan zijn wanneer de ontwikkeling stagneert of het hun functioneren beperkt. Ook kan eenzaamheid sociale isolatie ten gevolg hebben. Sociaal isolement betekent dat je weinig tot geen contact meer hebt met mensen uit de samenleving (Psychologische manipulatie, z.d.). Kijkend naar de cliënten van het Verduihuis zou er veel veranderen wanneer zij niet langer eenzaam zouden zijn. Op de vragenlijst geven zij bijvoorbeeld het antwoord dat zij meer gezelligheid ervaren en zij gelukkiger zijn en meer zelfvertrouwen hebben wanneer zij niet langer eenzaam zijn (zie bijlage 5, afbeelding 9 en 10).

Het Verduihuis hanteert de herstelwerk gerichte methodiek. Herstelwerk gaat uit van de eigen kracht van cliënten en de hulpbronnen in hun omgeving (Wolf, 2012). De problemen die de cliënten hebben n.a.v. hun eenzaamheid, botst met de methodiek waarmee het Verduihuis werkt. Zo wordt er geschreven door de cliënt zelf dat zij niet alleen kunnen overleven zolang zij eenzaam is (zie bijlage 5, afbeelding 9 en 10). Dit wordt vanuit de methodiek van het Verduihuis wel gevraagd. Ook wordt er vanuit de methodiek gevraagd dat de cliënten hulpbronnen vanuit hun omgeving inzetten tijdens het hulpverleningsproces. Ook dat blijkt voor de eenzame cliënten van het Verduihuis een probleem want 41,7% blijkt geen vertrouwenspersoon te hebben en 50% geeft aan niet voldoende mensen te hebben waarbij ze in tijden van narigheid terecht kunnen (zie bijlage 5, afbeelding 3 en 5).

Waarom is het een probleem?

In Toward a neurology van Cacioppo, Capitanio, & Cacioppo, (2014) staat beschreven dat eenzaamheid je hersenen verandert. Zij schrijven dat chronisch eenzaam zijn, aanzienlijke gevolgen kan hebben voor de hersenstructuur en het neurologisch functioneren. Wanneer er niet tijdig hulp komt, kan het zelfs de dood tot gevolg hebben. Er wordt in het onderzoek gesproken over een grijze stof in de hersenen die door eenzaamheid veranderd van structuur. Deze stof hoort ervoor te zorgen dat men goed functioneert.

"Eenzaamheid heeft ernstige gevolgen voor het individu en voor de maatschappij" (Schoenmakers & Sant, 2010). Wetenschappelijk onderzoek heeft meerdere keren aangetoond dat gevoelens van eenzaamheid zorgen voor een lagere kwaliteit van leven en dat eenzaamheid verband houdt met

psychische en somatische gezondheidsklachten, zoals angst, depressie, slaapproblemen en hart- en vaatziekten. Bovendien overlijden eenzame mensen gemiddeld eerder. Voor het individu kan eenzaamheid dan ook een groot (gezondheids)probleem zijn.

Eenzaamheid is echter ook een maatschappelijk probleem, omdat eenzaamheid de sociale samenhang vermindert. In *Toward a neurology* staat beschreven dat eenzame mensen angst en wantrouwen ontwikkelen naar andere mensen toe. De verandering in de hersenen zorgt er namelijk voor dat mensen sociale signalen negatief oppakken. Op die manier zullen zij de weinige sociale contacten die zij al hebben, nog meer gaan vermijden (Cioppo, et al., 2014).

De maatschappij wordt gevormd door menselijke interactie. Doordat eenzame mensen minder interactie hebben, of de kwaliteit van de interactie minder is, hebben zij een minder vitaal sociaal netwerk. Mensen gebruiken hun sociaal netwerk bijvoorbeeld bij het zoeken van werk, maar zetten hun netwerk ook in wanneer zij behoefte hebben zorg of op praktische steun. Eenzame mensen kunnen minder bijdragen aan de maatschappij omdat zij minder toegang hebben tot deze maatschappij, hierdoor ontstaat er sociale uitsluiting (Schoenmakers & Sant, 2010).

In het Verduihuis is het een probleem omdat eenzaamheid in conflict staat met de missie van het Verduihuis. De missie van het Verduihuis is als volgt: "Ieder mens is de moeite waard. Wij geloven dat iedereen het vermogen heeft om vorm en inhoud te geven aan zijn leven.

We zijn er voor individuen en gezinnen in een maatschappelijk kwetsbare of onveilige situatie, die de grip op het leven tijdelijk zijn kwijtgeraakt.

Wij willen dat mensen als volwaardig burger kunnen participeren in de samenleving. Al onze activiteiten zijn daarop gericht." (Verduihuis, z.d.). Eenzaamheid heeft, zoals hierboven beschreven, invloed op het kwaliteit van leven. Het Verduihuis wil iedere cliënt helpen met het participeren in de samenleving. Eenzame cliënten vermijden sociale interactie. Dit bemoeilijkt het participeren van deze cliënt in de samenleving. Zo bemoeilijkt het dus ook de hulpverlening van het Verduihuis. Daarom is het van belang dat het Verduihuis inspeelt op deze eenzaamheid.

Waar doet het probleem zich voor?

Eenzaam is een subjectief gevoel. Een gevoel dat ieder mens kan hebben. Het is dus een probleem wat zich wereldwijd voordoet. Het probleem eenzaamheid speelt in onze Nederlandse samenleving. 30% van de Nederlandse bevolking voelt zich wel eens eenzaam (Schoenmakers & Fokkema, 2014). Zo doet het zich dus ook voor in het Verduihuis. In de setting begeleid wonen maar ook in de begeleid wonen huizen. Het onderzoek is gericht op het Verduihuis maar mogelijk zijn er meer instellingen die met een vergelijkbaar probleem kampen. De onderzoeksresultaten kunnen ook voor hen van toegevoegde waarde zijn.

Hoe is het probleem ontstaan?

Aangezien er zoveel mensen lasten hebben van eenzaam zijn, kunnen er veel verschillende oorzaken zijn. Wel zijn deze verschillende oorzaken in te delen in drie segmenten.

Uit onderzoek blijkt namelijk dat er op drie verschillende niveaus eenzaamheidsgevoelens kunnen ontstaan. Hierbij te denken aan:

- Inter-individueel niveau. Hierbij kan het gaan om het verlies van een geliefd persoon, scheiding, verhuizing en dergelijke.
- Intra-individueel niveau. Dit houdt in dat de oorzaken bij de persoon zelf liggen. Voorbeelden hiervan zijn: gebrek aan sociale vaardigheden, invaliditeit, ontoereikend inkomen en negatief zelfbeeld.
- Maatschappelijk niveau. Te denken aan afnemende solidariteit, individualisme en beeldvorming (Bogaart & Broenink, 2011).

Onder maatschappelijk niveau valt het moderniseringsproces, de individualisering. Het proces van individualisering heeft gevolgen voor de sociale cohesie en binding in de samenleving. Het zorgt ervoor dat er geen collectief gevoel is maar mensen meer als individu in de samenleving komen te staan. De toegenomen individualiteit, het afnemende belang van maatschappelijke instituties en het afbrokkelen van de gemeenschapszin hebben ertoe geleid dat mensen meer op zichzelf zijn gericht dan op de collectiviteit (Hortulanus et al., 2003). Dit heeft gevolgen voor de sociale bindingen in de samenleving; solidariteit en het gevoel verbonden te zijn worden minder vanzelfsprekend (Machielse, 2006). De individualiseringsprocessen hebben meer vrijheid gegeven, maar stellen ook hogere eisen aan mensen. De mate waarin mensen kunnen deelnemen aan deze nieuwe sociale verbanden en netwerken is bepalend voor de wijze waarop ze hun leven zelfstandig kunnen organiseren of hun

identiteit kunnen ontwikkelen. Mensen zijn afhankelijker geworden van hun handeling-, communicatie- en participatievaardigheden (Schoonderwoerd, 2014).

Het ontstaan van de eenzaamheid bij de cliënten van het Verduhuis is niet altijd exact te herleiden. Wel is het zo dat cliënten blijken een beperkt aantal kwalitatieve contacten te hebben (zie bijlage 5). Dit kan verschillende oorzaken hebben, denk bijvoorbeeld aan drugsgebruik, angst voor het maken van contact met andere, schaamte over zichzelf (negatief zelfbeeld). Al deze oorzaken zijn weer in te delen in bovenstaande drie niveaus.

Bijlage 3: Enquête cliënten

Steeds meer mensen in onze maatschappij krijgen te maken met eenzaamheid. De veronderstelling bestaat dat er ook een groot deel cliënten van het Verduihuis zich eenzaam voelt. Graag willen wij u vragen om deel te nemen aan dit onderzoek.. Dit doet u anoniem. Zo kunt u volledig eerlijk zijn en hoeft u daarbij niet bang te zijn dat uw antwoorden te herleiden vallen. Indien u het prettig vindt om deze vragenlijst samen met uw begeleider in te vullen is dat geen enkel probleem.

Geslacht: M/V (doorstrepen wat niet van toepassing is)

Leeftijd: .....

Woonplaats: .....

Ik woon zelfstandig / Ik woon begeleid (doorstrepen wat niet van toepassing is)

*De eerste veertien vragen bestaan uit stellingen, waarbij u het antwoord dat bij u past mag omcirkelen. Bij vraag vijftien mag u indien van toepassing naar eigen invulling antwoord geven.
N.B. neutraal staat voor niet ja/niet nee*

Vraag 1

Er is altijd wel iemand in mijn omgeving bij wie ik met mijn dagelijkse problemen terecht kan.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 2

Ik mis een echt goede vriend of vriendin.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 3

Ik ervaar een leegte om mij heen.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 4

Er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 5

Ik mis gezelligheid om mij heen.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 6

Ik vind mijn kring van kennissen te beperkt

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 7

Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 8

Er zijn voldoende mensen met wie ik mij nauw verbonden voel.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 9

Ik mis mensen om mij heen.

Ja	Meestal	Neutraal	Soms	Nee

Vraag 10

Vaak voel ik mij in de steek gelaten.

Ja	Meestal	Neutraal	Soms	Nee

Vraag 11

Wanneer ik daar behoefte aan heb kan ik altijd bij mijn vrienden terecht.

Ja	Meestal	Neutraal	Soms	Nee

Vraag 12

Ik praat wel eens over eenzaamheid met mijn hulpverlener.

Ja	Meestal	Neutraal	Soms	Nee

Vraag 13

Ik heb een dagbesteding.

Ja	Meestal	Neutraal	Soms	Nee

Vraag 14

Ik zou graag meer ondersteunt willen worden om de eenzaamheid te verminderen.

Ja	Meestal	Neutraal	Soms	Nee

Vraag 15

Wat levert het mij op als ik minder eenzaam zou zijn?

.....
.....
.....

Bijlage 4: Enquête medewerkers
Medewerkersperspectief

Naam:.....

Functie:.....

Hieronder vindt u een tiental (10) stellingen. Hierbij mag u het antwoord omcirkelen wat bij u past..

Vraag 1

Ik praat wel eens met mijn collega's over eenzaamheid.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 2

Ik heb voldoende competenties om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 3

Ik signaleer wel eens bij cliënten dat ze eenzaam zijn.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 4

Ik weet wat ik moet doen als ik eenzaamheid signaleer.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 5

Ik maak eenzaamheid bespreekbaar met mijn cliënt.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 6

Ik heb voldoende handvaten vanuit de organisatie om met eenzaamheid van cliënten om te gaan.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 7

Ik gebruik een bepaalde methodiek/werkwijze om eenzame cliënten te begeleiden.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 8

Mijn handelen heeft effect tegen eenzaamheid.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Vraag 9

Ik heb voldoende kennis om met eenzaamheid van cliënten om te gaan.

Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

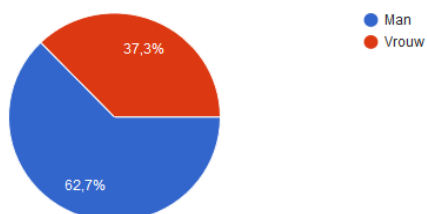
Vraag 10

Ik vind dat eenzaamheid in de maatschappelijke opvang een probleem is waar iets aan moet worden gedaan.

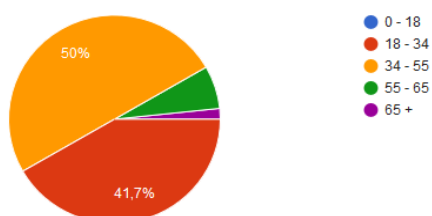
Ja   Meestal   Neutraal   Soms   Nee

Bijlage 5: Uitwerking resultaten, enquête cliënten

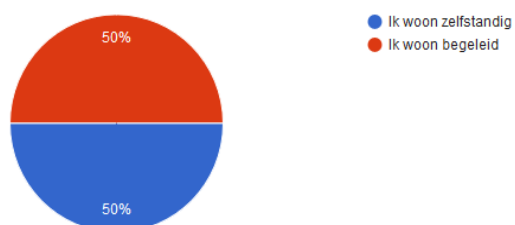
Geslacht (59 reacties)

Leeftijd (60 reacties)

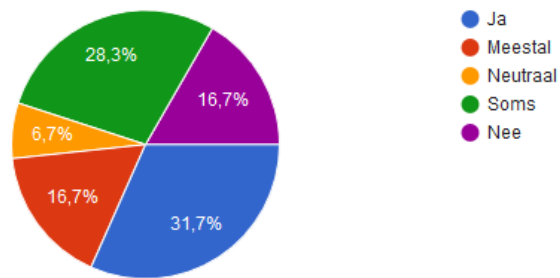
Zelfstandig wonen of niet (60 reacties)

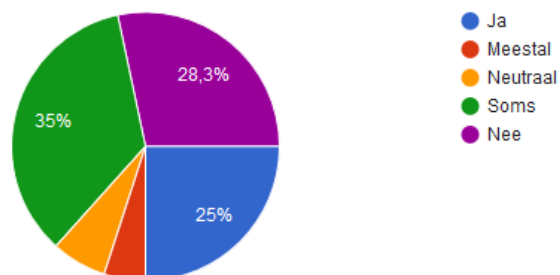
(Afbeelding 1, algemene informatie)

Er is altijd wel iemand in mijn omgeving bij wie ik met mijn de problemen terecht kan.

(60 reacties)

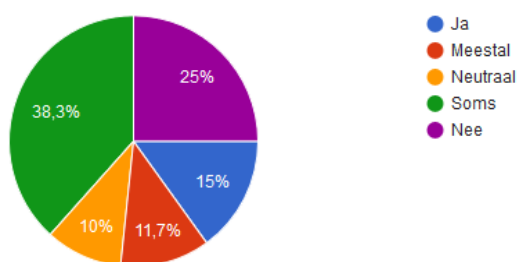

Ik mis een echt goede vriend of vriendin. (60 reacties)

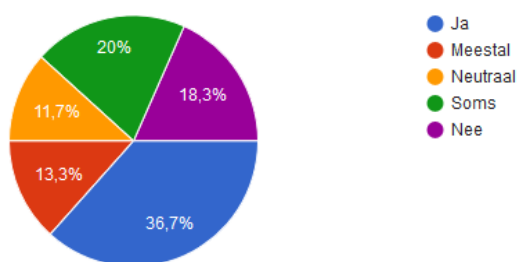

(Afbeelding 2)

Ik ervaar een leegte om mij heen. (60 reacties)

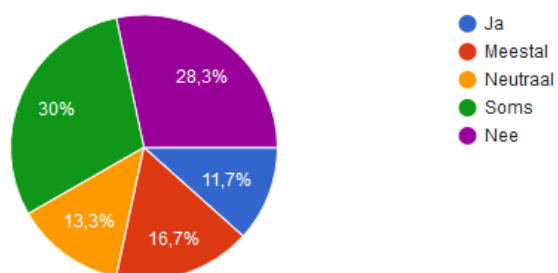

Er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen.
(60 reacties)

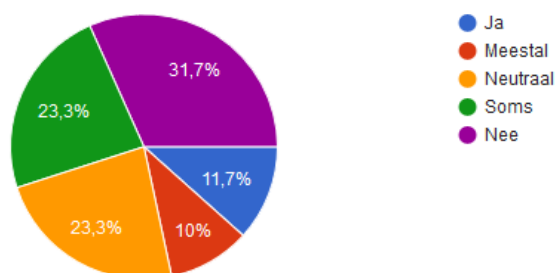

(Afbeelding 3)

Ik mis gezelligheid om mij heen. (60 reacties)

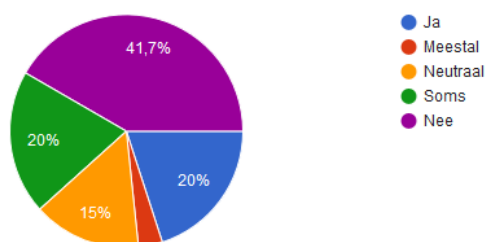

Ik vind mijn kring van kennissen te beperkt. (60 reacties)

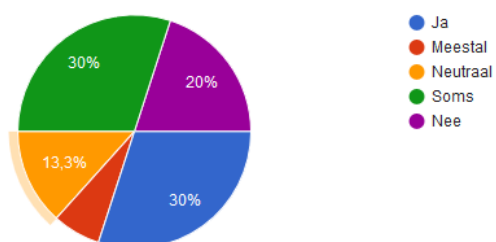

(Afbeelding 4)

Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen. (60 reacties)

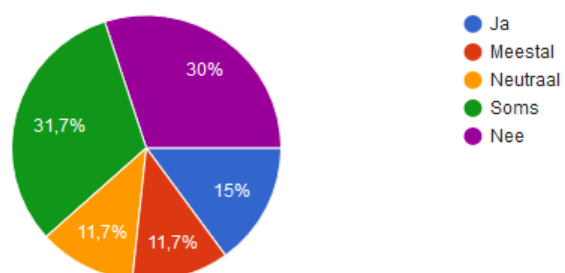

Er zijn voldoende mensen met wie ik mij nauw verbonden voel. (60 reacties)

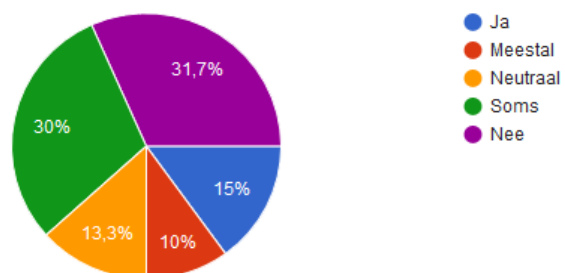

(Afbeelding 5)

Ik mis mensen om mij heen. (60 reacties)

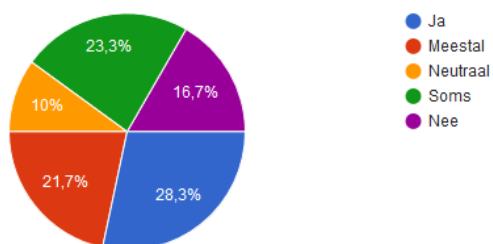
Vaak voel ik mij in de steek gelaten. (60 reacties)

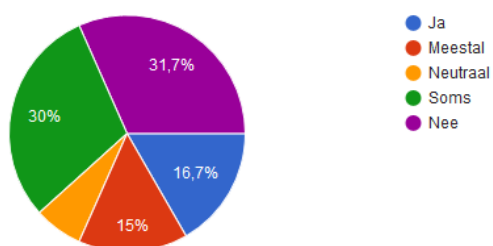
(Afbeelding 6)

Wanneer ik daar behoefte aan heb kan ik altijd bij mijn vrienden terecht.

(60 reacties)

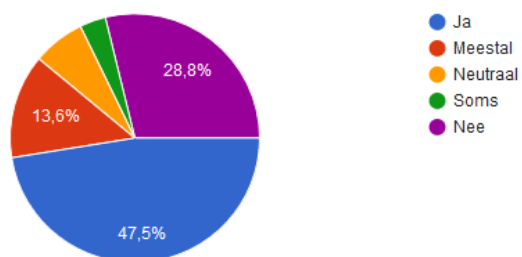

Ik praat wel eens over eenzaamheid met mijn hulpverlener. (60 reacties)

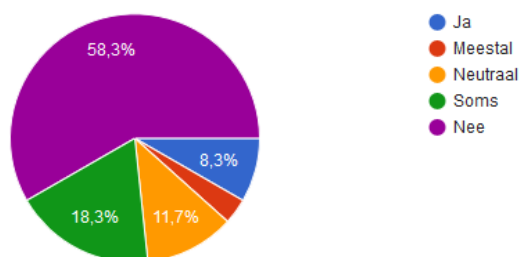
(Afbeelding 7)

Ik heb een dagbesteding. (59 reacties)

Ik zou graag meer ondersteunt willen worden om de eenzaamheid te verminderen.

(60 reacties)

(Afbeelding 8)

betere zelfontplooiing en ik zou er vrolijker door worden

ik ben dan minder chagrijnig en zou soms minder stressvol zijn. ik kan goed tegen alen zijn. ik heb niet graag heel veel mensen om mij heen.

Mijn leven zou leuker en gezelliger zijn, dit zou fijn zijn.

Veel meer gezelligheid

Niks, want ik ben niet eenzaam. I have a job to do (mijn nichtje ondersteunen). Met mezelf aan de slag gaan -> stoppen met drinken/roken

Ik zou meer mijn verhaal kwijt kunnen. Ik zou een warmer gevoel hebben. Ik zou een uitlaatklep hebben.

Dat zou ik gelukkiger zijn, rustiger, blijer

Een gelukkiger gevoel dan dat ik mij nu voel

Meer op mijn gemak te voelen.

Ben niet zo heel eenzaam

Weet niet, minder verveling

Iets positiever in het leven staan

Meer gezelligheid. Ik zou meer sociaal onder de mensen zijn. Het zou mij meer energie geven.

stuk minder verdrietig

meer betrokkenheid en gewild voelen

ik zou meer bij mijn kinderen zijn

meer gezelligheid

vrolijkheid, goede invloed, gezelligheid, mee positiviteit

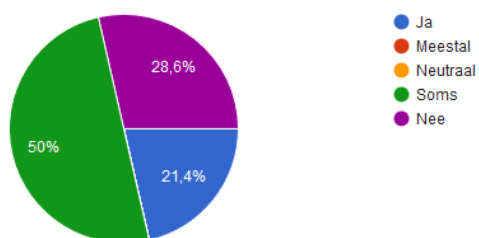
(Afbeelding 9: Wat levert het mij op als ik minder eenzaam zou zijn?)

Ik wil alleen kunnen overleven
Blijer, socialer worden, meer zelfvertrouwen
Niets. Ik ben blij hoe ik ben
Dan ben ik vrolijker
Ik vind eenzaamheid prima, ik heb mijn zoon
geukkiger zijn en meer gewild voelen
Geen gezeik met andere mensen
Gelukkig zijn en aandacht
Weet ik niet leef heel mijn leven al zo
Meer mensen om mij heen
Dat ik gelukkiger ben
Dan is mijn kwaliteit van leven beter
niks
weet het niet, vind het goed zo
Meer geluk
Weinig rust. Ik wil leven maar niet geleefd worden

(Afbeelding 10: Vervolg op wat levert het mij op als ik minder eenzaam zou zijn?)

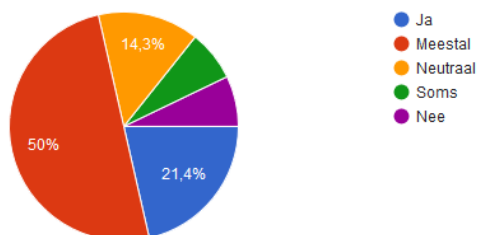
Bijlage 6: Uitwerking resultaten, enquête medewerkers

Ik praat wel eens met mijn collega's over eenzaamheid. (14 reacties)

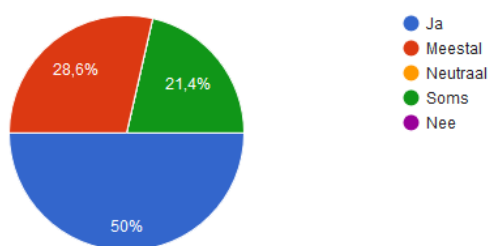
Ik heb voldoende competenties om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken.

(14 reacties)

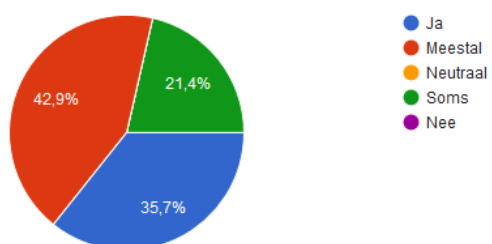

(Afbeelding 11)

Ik signaleer wel eens bij cliënten dat ze eenzaam zijn. (14 reacties)

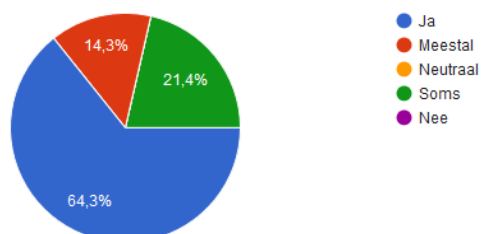

Ik weet wat ik moet doen als ik eenzaamheid signaleer. (14 reacties)

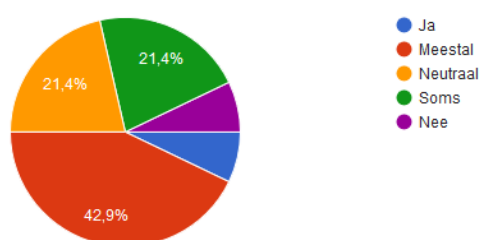
(Afbeelding 12)

Ik maak eenzaamheid bespreekbaar met mijn cliënt. (14 reacties)

Ik heb voldoende handvatten vanuit de organisatie om met eenzaamheid van cliënten om te gaan.

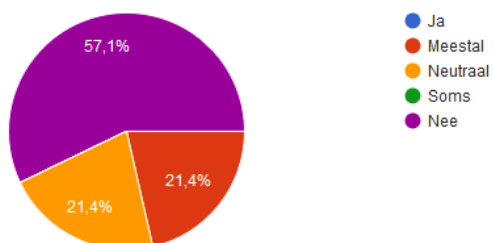
(14 reacties)

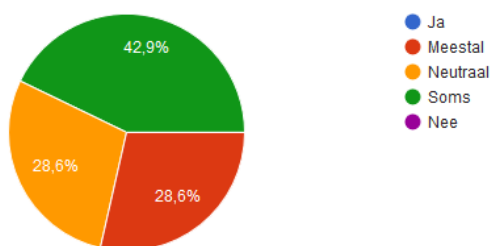
(Afbeelding 13)

Ik gebruik een bepaalde methodiek/werkwijze om eenzame cliënten te begeleiden.

(14 reacties)

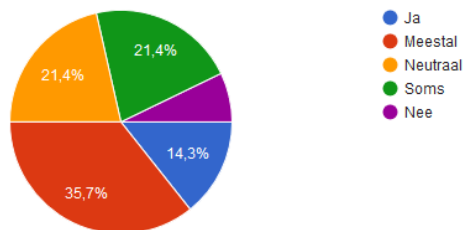

Mijn handelen heeft effect tegen eenzaamheid. (14 reacties)

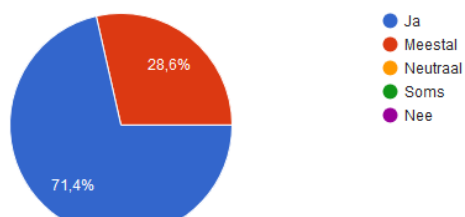

(Afbeelding 14)

Ik heb voldoende kennis om met eenzaamheid van cliënten om te gaan.
(14 reacties)

Ik vind dat eenzaamheid in de maatschappelijke opvang een probleem is waar iets aan moet worden gedaan.
(14 reacties)

(Afbeelding 15)

Bijlage 7: Uitwerking resultaten, interview medewerkers

X

U geeft aan genoeg competenties te bezitten om met eenzaamheid om te gaan, welke zijn dit?

Ik denk dat ik wel kan kijken naar hoe ik het netwerk kan betrekken. Ik doe vooral aan maatschappelijke participatie denk aan maatjesproject. Ik kan kijken naar wat aansluit bij de cliënt en een koppeling zoeken bij hun wensen. Toch is dit af en toe nog want sommige staan er niet voor open. Voor hen zijn er een soort van drempels. Denk aan lvb'ers die hun hele leven teleurgesteld zijn, dit werkt tegen hen want op deze manier hebben ze weinig vertrouwen en bouwen ze weerstand op. Ik kijk dan waar deze weerstand vandaan komt en hoe ik en anderen ermee kunnen omgaan. Het kan zo zijn dat ik iemand naar sociale vaardigheidstraining stuur.

U geeft aan eenzaamheid te signaleren wat zijn je vervolgstappen?

Aansluiting zoeken en drempels overwinnen.

U geeft aan geen methodiek te gebruiken maar uw handelen hebben wel effect, wat doet u om eenzaamheid te verminderen?

Komt vanuit mijzelf, ik stel mezelf vaak de vraag: wat zou jij zelf doen als je in die positie zit. Gewoon vanuit eigen ervaringen. Als iemand eenzaam is dan, ook privé, gewoon gezond verstand gebruiken. Ik ga wel door tot ik heb gevonden wat ik wil. Voor deze cliënt ben ik ook bij andere organisaties aan het kijken, zodat er een vast aanspreekpunt komt en blijft.

U hebt op de vraag: "ik heb voldoende handvatten vanuit de organisatie om met eenzaamheid van cliënten om te gaan" neutraal geantwoord. Zou u het fijn vinden om handvatten te krijgen vanuit de organisatie met betrekking tot eenzaamheid en zo ja op wat voor manier?

Ik zou dat wel willen, want ik zou hier best vaker gebruik van willen maken. Soms denk je iets dat eenzaamheid weg is maar is het niet daadwerkelijk weg. De cliënt voelt het namelijk anders. Daar zou iets mee gedaan kunnen worden zoals een vaste scorelijst? In kaart brengen wat eenzaamheid voor iemand betekent, want de een vindt het fijn om alleen te zijn en de ander weer niet. Misschien specifieke vragenlijst om dieper op in te gaan. Er is ook een bepaalde trots, pas na doorvragen kom je vaak tot een antwoord.

Wat heeft u nodig om cliënten beter te kunnen ondersteunen met eenzaamheidsgevoelens?

Wat tools, wat meer suggesties oplossingen in wat je allemaal kunt doen. Organisatorisch?

Eenzaamheid wordt onderschat. Elke maand terug laten komen, in de vergadering. Wij hebben namelijk een solo baan, die ook eenzaam kan zijn, dus dat je het allemaal zelf moet doen. We zijn bezig geweest met samenhang, een keer in de maand overleg. Ik bel altijd de vaste collega's op als ik vastloop. Je moet er wel voor waken om zelf te veel op te lossen etc. Je gaat het helemaal je eigen werkwijze doen. Misschien is het ook wel fijn om met zijn tweeën om op pad te gaan. TKB leer je heel veel van. Eén keer per maand met elkaar mee te gaan. We hebben wel een coach gehad die zorgt toch weer voor een andere blik op een bepaalde situatie/cliënt.

Heeft u nog wensen of verwachtingen van het onderzoek?

Sowieso iets aansluitend van maken. Wat ik fijn zou vinden zouden een aantal voorbeelden zijn over wat je bijvoorbeeld kunt doen voor iemand die eenzaam is.

X

U geeft aan genoeg competenties te bezitten om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken welke zijn dit? En welke kunnen nog verbeterd worden?

Ik denk ook wel dat ik kan aansluiten bij de cliënt als iemand zich eenzaam voelt. Ik heb daar empathie voor. Ik denk dat ik de cliënt de ruimte kan geven om verder te dromen over wat hij of zij zou willen in de eenzaamheid. Ik denk ook dat ik kan onderzoeken welke oorzaken er ten grondslag liggen. Ik merk dat ik het lastig vind wanneer cliënten hun eenzaamheid niet bespreekbaar maken. Ondanks dat ik weet dat de cliënt eenzaam is. Ik ga daar dan niet op door aangezien de cliënt zelf aangeeft niet eenzaam te zijn. Ik vraag me wel af of het een bewuste keus is van de cliënt om eenzaam te zijn of niet. Ik vind het moeilijk om de cliënt hiermee te confronteren maar wel lastig om los te laten.

U geeft aan dat u soms met de cliënt eenzaamheid bespreekbaar maakt, heeft dit een reden?

Ik luister naar wat de cliënt wil en als de cliënt aangeeft niet eenzaam te zijn luister ik hier naar. Ook al heb ik een andere mening. De cliënt heeft de regie. Als de cliënt aangeeft hier niet over te willen praten dan laat ik het maar zo. Misschien is de cliënt bang om verdrietig te worden.

U geeft aan geen methodiek te gebruiken met betrekking tot het reduceren van eenzaamheid onder de cliënten. Zou u het fijn vinden als daar een duidelijke methodiek voor is? En zo ja wat had u in gedachten?

Ik zou het fijn vinden als er een duidelijke methodiek voor zou zijn. Wij werken met lastige cliënten die moeilijk contact maken. Misschien als er iets als een sociale vaardigheidstraining zou zijn die wij kunnen gebruiken voor de cliënt om contact te maken. Willen wij het netwerk vergroten dan is het nodig dat we iets doen aan hun vaardigheden. Ik denk dat we eenzaamheid erg onderschatten en dat cliënten daardoor nog verder in de problemen komen. Ze vertrouwen zo niemand maar ze hebben ook moeite met het lijmen van relaties van vroeger. Ik zou hier wel iets mee kunnen doen. Hoe kunnen we de cliënt ondersteunen om die relaties weer te lijmen zodat deze ook een toegevoegde waarde kunnen zijn in de hulpverlening. Ik zou ook graag iets van een bemiddelingsrol kunnen betekenen.

U geeft op de vraag: "ik heb voldoende handvatten vanuit de organisatie om met eenzaamheid van cliënten om te gaan" het antwoord meestal. Welke handvatten biedt de organisatie?

We hebben wel eens een cursus gehad van het invullen van een ecogram. Maar we hebben niet echt iets gedaan met wat dan en hoe? Ik zou meer diepgang willen. Ik maak dus wel sociogrammen en ecogrammen maar ik mis de tools om mensen erbij te betrekken met name vrienden en familieleden.

Wat waren de obstakels wanneer u de cliënten niet kon helpen?

Ik heb het heel weinig over eenzaamheid met de cliënten. Wat ik me wel kan herinneren is dat sommige cliënten geen vertrouwen meer hebben in de ander. Het meeste wat ik heb meegemaakt is dat de cliënt weer contact zoekt met een ander, maar dat deze ander dan net niet goed voor de cliënt is. Dat ze weer teleur worden gesteld waardoor zij steeds minder vertrouwen krijgen in de medemens. Heeft u voorbeelden van handelen waarbij het wel een positief effect had?

Ja, ik heb wel één cliënt waarbij het contact met familie opnieuw is hersteld. Dit is erg mooi om te zien. De cliënt en familie hebben nu echt een goede band. Dit komt tevens doordat ik dingen heb overgenomen zoals afspraken maken met zus. Dit was een verstandelijk beperkte man die vooral alles voor zich uit schoof. Ik heb besloten dit over te nemen omdat hij weinig zelfinzicht heeft.

Wat denkt u nodig te hebben?

Iets van een module of dergelijke waarmee we met de cliënt over netwerken kunnen praten. Ik zou ook iets nodig hebben om de familie bij het proces te betrekken wanneer de cliënt dit zelf niet wil.

X

U geeft aan soms met uw collega's over eenzaamheid te praten, wanneer doet u dit juist wel of niet?

Uhm, ik doe dat voornamelijk wanneer ik daar gewoon de behoefte aan heb. Wanneer ik er zelf tegenaan loop, maar dat moet ook weer zo zijn wanneer ik de collega's tref, ik ga ze niet bewust op zoeken. Dus echt puur wanneer het uitkomt zeg maar.

U geeft aan soms te weten wat u moet doen als u eenzaamheid signaleert, in welke situaties weet u wat u moet doen en wat doet u dan?

Wanneer het ter sprake komt gedurende een begeleidingsgesprek kan ik het daar met cliënten over hebben en ik kan daar een belangrijk gespreksonderwerp van maken. Maar het moet wel ter sprake komen, ik ga niet expliciet daar naar vragen. Het moet bij toeval een gespreksonderwerp worden. Dus wanneer de cliënt het als een onderwerp aankaart ga ik er op in. Ik kan er dan op doorpakken en ik weet hoe ik er aandacht voor kan hebben en welke acties gedaan dienen te worden. Maar ik ben er niet bewust mee bezig.

U geeft aan geen methodiek te gebruiken met betrekking tot het reduceren van eenzaamheid onder de cliënten. Zou u het fijn vinden als daar een duidelijke methodiek voor is? En zo ja wat had u in gedachten?

Nee ik gebruik geen methodiek. Het is puur vanuit mezelf. Ik gebruik daar geen bepaalde handvatten voor.

Zou u handvatten vanuit de organisatie aangereikt willen krijgen?

Dat zou fijn zijn. Ergens is het fijn een bepaalde scorelijst te hebben voor de cliënt, over hoe diep de eenzaamheid zit. Hoe ernstig de eenzaamheid is, een soort toetsing. Het moet meer een serieus onderwerp zijn, er moet meer aandacht voor de eenzaamheid zijn.

Wat waren obstakels die u tegen kwam bij het reduceren van eenzaamheidsgevoelens bij de cliënten?

Ik heb bij toeval gisteren te horen gekregen dat een oud-client zelfmoord heeft gepleegd. Hij was eenzaam, had geen sociaal netwerk. Achteraf denk ik nu dat hij echt eenzaam was en kom ik tot de conclusie dat het zo belangrijk is om bewuster met eenzaamheid om te gaan.

X

U geeft op de vraag: "ik heb voldoende competenties om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken" het antwoord meestal. Welke competenties bezit u om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken?

Ik kan de cliënt stimuleren om de wereld in te gaan door ze bijvoorbeeld op te geven voor een sport. Ook heb ik kennis van de sociale kaart. Ik vind het belangrijk om een vertrouwensband te bouwen door bijvoorbeeld gewoon over de vloer te komen bij de cliënt.

U geeft aan eenzaamheid te signaleren, hoe doet u dit?

Ik signaleer het vooral door gewoon in gesprek te gaan. Bijvoorbeeld vragen hoe het weekend is geweest en of ze nog iets speciaals gedaan hebben.

Daarnaast geeft u aan dat u weet wat u moet doen, wat doet u?

Wat ik vooral probeer is om te stimuleren om bij een vereniging of iets te gaan, waar hun interesses liggen. Het is alleen wel lastig bij de cliënten die niet hiervoor open staan. Ik ga ze dan niet pushen, ik laat ze zelf beslissen. Ik vind dit niet heel lastig, ook al zie ik dat ze volgens de lat eenzaam zijn. Het is namelijk de keus aan de cliënt.

U geeft op de vraag: "ik heb voldoende handvatten vanuit de organisatie om met eenzaamheid van cliënten om te gaan" het antwoord soms. Welke handvatten biedt de organisatie? en zou u dit graag anders zien?

Ik heb geen handvatten vanuit de organisatie ontdekt. Hier is mij niets over verteld. Ik werk hier pas vanaf april maar heb er nooit iets over gehoord. Ik denk wel dat we iets van handvatten nodig hebben. Ik probeer in gesprek met cliënten wel te kijken of er iemand eenzaam is maar ik weet niet precies wat de regels hierbij zijn, wanneer iemand echt eenzaam is. Ook zou ik niet precies weten wat te doen. Ik zou bijvoorbeeld wel willen leren hoe ik eenzaamheid kan signaleren. Door bijvoorbeeld zo nu en dan een vragenlijst in te vullen met de cliënt m.b.t. eenzaamheid.

Ervaart u ook obstakels bij het behandelen van eenzaamheid bij cliënten?

Ja. Je loopt ze nu en dan tegen een dichte deur. De cliënten ervaren een drempel om hierover te praten. Dit vind ik lastig. Verder heb je vaak een zorgplan met de cliënt en hierdoor is het af en toe lastig om nog een ander punt toe te voegen. Daarom schiet het er vaak bij in.

Wat heeft u nodig om cliënten beter te kunnen ondersteunen met eenzaamheidsgevoelens?

Eenzaamheid moet bespreekbaar blijven. Ook in het team. Het mag vaker besproken worden. Er mogen meer momenten zijn dat er echt bewust bij eenzaamheid stil wordt gestaan. Dit kan erg leerzaam zijn. In de agenda kan het een vast punt of thema worden waarbij er een keer iemand zoals een specialist langs komt.

Wat is volgens u de grootste oorzaak van eenzaamheid bij cliënten van het Verduhuis?

Ik denk de opvoeding maar ook het zelfvertrouwen van de cliënt. Ze zijn misschien bang voor het onbekende.

Heeft uw handelen effect?

Ik merk dat het vaak een grote drempel is om echt vast naar deze voorzieningen te gaan. Ik meld ze mee aan maar het er echt naar toe gaan moeten ze zelf doen. Ik kan niet aan een dood paard trekken. Als hij wel bepaalde openingen aangeeft dan speel ik daar op in door in gesprek te gaan. Misschien als ik het er vaker over heb dat ze enthousiaster worden en ze eerder zullen gaan maar dit heb ik nog niet meegemaakt.

X

U heeft de stelling: "ik praat wel eens met mijn collega's over eenzaamheid" beantwoord met nee, kunt u dit verder toelichten zoals waarom niet?

Eenzaamheid in zijn geheel bespreek ik niet met collega's. Met cliënten bespreek ik het wel af en toe. Misschien niet letterlijk met het woord eenzaam maar wel over de betekenis erachter. Het woord eenzaam is namelijk zeer confronterend en erg groot.

Met collega's ben ik er nooit echt bewust mee bezig geweest. Het wordt een beetje onderschat. Ik denk wel dat ik praat over kleine onderdelen van eenzaamheid, zo praat ik wel eens over cliënten die weinig vrienden hebben of dergelijke en dat is ook wel een punt in eenzaamheid.

Signaleert u wel eens eenzaamheid bij cliënten?

Ja door in gesprek te gaan met de cliënten. Dan merk ik af en toe wel dat de cliënten zich alleen voelen.

U geeft aan soms te weten wat u moet doen als u eenzaamheid signaleert, in welke situaties weet u wat u moet doen en wat doet u dan?

Ik leef dan erg mee en ik probeer in te spelen op hun eigen wensen. Je moet echt per cliënt kijken hoe je op de eenzaamheid kan inspelen. Dus bijvoorbeeld aansluiten bij een vereniging.

U geeft op de vraag: "ik heb voldoende handvatten vanuit de organisatie om met eenzaamheid van cliënten om te gaan" het antwoord soms. Welke handvatten biedt de organisatie? en zou u dit graag anders zien?

Nee ik heb niet echt het idee dat ik handvatten vanuit de organisatie krijg. Maar nu ik kijk naar de uitkomsten van de cliënten denk ik wel dat er handvatten zou moeten zijn. Het zou bijvoorbeeld vaker besproken mogen worden tijdens de teamvergaderingen. We werken wel met ecogrammen maar dit zou meer verdieping mogen krijgen.

Ik heb zelf voor elke cliënt een mapje, dit mapje zie ik vaker en hierdoor wordt ik er vaker aan herinnerd. Het ecogram zit hier ook in. Dit zou eigenlijk iedereen moeten doen.

U werkt niet vanuit een methodiek om eenzaamheid te verminderen bij cliënten, kunt u dit verder toelichten?

Ik werk niet volgens een methodiek. Ik zet mijn competenties is. Zoals het luisteren naar anderen, aandacht besteden en begrip tonen. Ik zou misschien wel wat langer stil kunnen staan bij wat de cliënt zegt, ik wil vaak te snel omdat ik graag de cliënt blij maak en dan niet te lang wil blijven hangen in de negativiteit.

Heeft u situaties waarbij u een succeservaring heeft gehad m.b.t. eenzaamheid

Ja, ik merk dat het echt luisteren naar de ander echt effect heeft. Ik kreeg hierdoor veel bruikbare informatie en ook de cliënt voelde zich echt begrepen wat zorgden voor vertrouwen.

Wat zijn volgens u misschien goede oplossingen op vaker bij eenzaamheid van de cliënt stil te staan?

Het zou iets moeten zijn wat telkens terugkomt. Het actieplan komt elke keer terug dus misschien iets in het actieplan. Het zou hier een kopje in kunnen zijn bij sociale relaties. Iets met verbindingen.

Ook zou ik graag meer literatuur zien op het Verduihuis. Iets waar wij ons kunnen inlezen. Ook misschien wat vaker cursussen zodat we er toch mee bezig blijven.

X

U geeft aan soms met je collega's over eenzaamheid te praten, wanneer doet u dit juist wel of niet?

Ik praat er vooral over met cliënten wanneer er een bijzonderheid is of wanneer het een keer in het nieuws is. Het moet echt een aanleiding hebben om het erover te hebben. Het is niets iets waar je vaak bewust mee bezig bent. Dus we denken er niet automatisch over na.

Welke competenties denkt u zelf nodig te hebben om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken en wat heeft u daarvoor nodig?

Het durven bespreken en ik denk dat je ook moet aan kunnen voelen in hoeverre je het mag bespreken. Op eenzaamheid zit een schaamte. Dit is iets heel kwetsbaars en confronterend dus ik tast eerst af in hoeverre je het bespreekbaar kan en mag maken. Je moet de insteek kunnen vinden. Verder vind ik het belangrijk dat je de cliënt er zelf over laat nadenken. De cliënt moet zelf met oplossingen komen. Je moet dus wel gerichte vragen kunnen bedenken.

U geeft op de vraag: "ik heb voldoende handvatten vanuit de organisatie om met eenzaamheid van cliënten om te gaan" het antwoord neutraal. Welke handvatten biedt de organisatie? en zou u dit graag anders zien?

Dit vond ik een lastige vraag. Ik kan er namelijk wel met collega's over kunnen sparren of de sociale kaart erbij kunnen pakken. Het is alleen niet heel helder of concreet. Ik mis strikte handvatten. Dit biedt de organisatie tot nu toe niet aan.

U geeft aan geen methodiek te gebruiken met betrekking tot het reduceren van eenzaamheid onder de cliënten. Zou u het fijn vinden als daar een duidelijke methodiek voor is? En zo ja wat heeft u in gedachten?

Ik zou het fijn vinden als er binnen de huidige methodiek een tak zou zijn om met eenzaamheid om te gaan. Dus een stukje theorie koppelen aan de bestaande methodiek.

Wat zijn eventuele oplossingen volgens u?

Er vaker over nadenken, een vast punt van maken. Je zou het bijvoorbeeld vast kunnen opnemen in het actieplan onder een vast punt. Bijvoorbeeld koppelen aan sociaal netwerk. Het woord moet wel positief verpakt worden. Maar ook moet het een vast punt zijn om vaker te bespreken met de cliënten.

Welke obstakels komt u wel eens tegen?

Eenzaamheid in vreemde culturen of onder de vluchtelingen. Ik vind het lastig om iets te vinden dat bij hun cultuur aansluit. Ook de taalbarrière speelt hier een rol.

Wanneer had uw handelen effect, wat werkte?

Er is één cliënt waarbij meerdere collega's al geprobeerd hebben om zijn eenzaamheid aan te pakken. Dit is helaas tot op heden niet gelukt. Er is een andere cliënt waarbij ik erg bezig ben om te kijken naar de soort vrienden. Deze cliënt heeft vaak de verkeerde vrienden. Door haar bewust te laten nadenken over de soort vrienden is haar vriendengroep veranderd. Hierdoor is ze nu een stuk rustiger.

Wat zou u zelf terug zien als uitkomst van dit onderzoek?

Het moet logisch uit onze organisatie vloeien. Het moet iets natuurlijk zijn en niet weer zo'n los idee wat er weer extra bijkomt. Het moet verweven worden met de bestaande plannen.

X

U geeft aan soms met je collega's over eenzaamheid te praten, wanneer doet u dit juist wel of niet?

Ik ben op de bijeenkomst vorig jaar geweest. Hierbij werd er vooral gesproken over het hebben van een dak boven je hoofd en geld. Dit was het belangrijkste volgens hen. Ik ben nu wel van mening veranderd. Ik denk dat het juist belangrijker is om een belangrijk persoon te hebben. Dan kun je bijna alle andere dingen wel aan.

Met medewerkers heb ik het er wel eens over omdat je in dit vak ook wel eens eenzaam kan zijn, omdat je vaak alleen aan het werk bent.

Welke competenties denkt u zelf nodig te hebben om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken en wat heeft u daarvoor nodig?

Heel goed kunnen luisteren, vertrouwen bieden, begrip kunnen opbrengen, rust momenten creëren. Om het ter sprake te durven brengen. Om het echt aan te pakken moet ik de cliënt vertrouwen geven, vooral vertrouwen aan zichzelf. Ik zie zelf vaak dat eenzaamheid gepaard gaat met een minderwaardigheidscomplex. Als dit wordt aangepakt zou je beter en sneller met iemand kunnen werken aan contacten.

Ik denk wel dat ik wat competenties mis aangezien ik niet altijd actie onderneem met de eenzaamheid.

U zegt te weten wat u moet doen als u eenzaamheid signaleert, wat doet u dan?

Het ter sprake brengen en samen schetsen wat er nodig is om deze eenzaamheid aan te pakken. Met sommige cliënten spiegel ik af. Zij zijn bijvoorbeeld bang om weer contact te maken met familie. Ik laat ze dan spiegel zien door ze te laten nadenken over wat ze te verliezen hebben.

U zet meestal een methodiek in tijdens uw aanpak van eenzaamheid, welke methodiek is dit en waarom juist deze?

Ik maak eerst een tekening met wie er om de cliënt heen staan. Op die manier wordt het meer visueel en kan er makkelijker gezien worden wie er gemist wordt. En dan gaan we kijken wat er valt te verliezen om toch contact te zoeken met deze mensen die er gemist worden.

U geeft op de vraag: "ik heb voldoende handvatten vanuit de organisatie om met eenzaamheid van cliënten om te gaan" het antwoord meestal. Welke handvatten biedt de organisatie? en zou u dit graag anders zien?

De cursussen en de mogelijkheid om samen te reflecteren. Heel veel werkoverleg waar je alles kunt delen. Ik heb hier het onderwerp eenzaamheid hier ook wel vaak besproken. Wat ik mis is dat het Verduhuis het onderwerp eenzaamheid misschien als te klein onderwerp ziet. Ik vind dat dit veel meer op voorgrond moet staan, het heeft echt urgentie nodig. Hier staat of valt alles mee.

Wat heeft u nodig om cliënten beter te kunnen ondersteunen met eenzaamheidsgevoelens?

Het moet de kernvraag in het werk zijn; 'hoe staat het met de eenzaamheid bij de cliënten'. Hier moet de focus gelegd worden. In elk werkoverleg moet het een agendapunt zijn.

Ik denk ook dat er voor de cliënten iets moet komen. Zij zijn vaak blij als wij langskomen. Ik weet het niet maar het zou fijn zijn als er iets van een forum zou zijn waar ze met lotgenoten kunnen praten.

Heeft u wel eens een succeservaring gehad?

Een cliënt werd door iedereen 'uitgekotsd', hij had voor zijn eigen gevoel ook niets meer te verliezen. Hij zou niet begeleid kunnen worden aangezien hij alleen financiële vraagstukken had. Toch heb ik de banden van hem met zijn kinderen weer aangesneden, hierdoor voelt hij zich nu wel voor iemand de moeite waard. Ook hierbij heb ik het spiegelen ingezet, wat heb je te verliezen?

Wat zijn obstakels die u tegenkomt als u cliënten wil hebben met eenzaamheidsgevoelens?

Ik ben bij één cliënt bang het onderwerp aan te kaarten want zij is erg gevoelig. Ik ben bang dat zij hierdoor meer het gevoel krijgt dat ze heeft gefaald. Dit zorgt er vaker voor dat ik het onderwerp niet aankaart omdat de cliënt het niet wil.

X

U heeft de stelling: "ik praat wel eens met mijn collega's over eenzaamheid" beantwoord met nee, kunt u dit verder toelichten zoals waarom niet?

Het is niet zo'n issue op het moment, op de caseload van nu. Dus ik heb het daar niet zo over. Bij de cliënt die de enquête nu heeft ingevuld is het er wel ter sprake geweest, omdat ik denk dat er wel eenzaamheid speelt maar zij denkt dat zelf niet. Wij zijn allemaal gevoelig voor projectie, en ik projecteer mijn perceptie over eenzaamheid op de cliënt. Dit is wel een aandachtspunt. Mijn verwachting hoeft niet te corresponderen met die van een ander.

U geeft op de vraag: "ik heb voldoende competenties om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken" het antwoord ja. Welke competenties bezit u om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken?

Ja, ik denk dat ik daar competent genoeg voor ben. Bij de eenzame cliënt die ik heb zou ik genoeg kunnen inzetten. Ik ben een creatiever denken. Ik zou kunnen denken aan een maatje, een activiteit die bij haar past, een netwerk overleg met de mensen waarmee zij het contact min of meer gebroken had.

U geeft aan voldoende handvatten te hebben vanuit de organisatie om met eenzaamheid van de cliënten om te gaan. Welke handvatten krijgt u van vanuit de organisatie?

Nou, we hebben een cursus gehad over het netwerk beschrijven en dat werkt wel. De cliënt durft makkelijker iets te schrijven dan te zeggen. Visualiseren gaat heel goed

U geeft aan geen methodiek te gebruiken met betrekking tot het reduceren van eenzaamheid onder de cliënten. Zou u het fijn vinden als daar een duidelijke methodiek voor is? En zo ja wat had u in gedachten?

Ik ben niet van de methodieken. Ik ben helemaal niet van de methodieken. Ik denk dat je als mens een betere hulpverlener bent dan als wandelende methodiek. Ik bezit de methodieken wel maar ik zie daar geen meerwaarde van. Ik zie de mens als methodiek.

Zijn er obstakels als u de cliënt met eenzaamheid gevoelens niet kan helpen?

Nee er zijn geen obstakels. Je moet de dingen nemen zoals ze zijn, dus ook als je ze niet kan helpen. Dit wanneer ze bijvoorbeeld geen behoefte hebben aan hulp op dat front.

Krijgt u vanuit de organisatie voldoende tijd?

Je zit gewoon vast aan het begeleidingsplan en dat is voldoende tijd.

X

Op de stelling of u wel eens met collega's over eenzaamheid praat, antwoordt u ja. Op welke momenten praat u met uw collega's over eenzaamheid?

Ik ga met de cliënt sparren, als het aan bod komt. Netwerkoverleg helpt daar ook enorm bij. Eigenlijk weinig over eenzaamheid direct. Cliënt heeft weinig netwerk/instabiel (casus). Eenzaamheid in het algemeen minder. Als het begin duidelijk is dan wel. Eenzaamheid wordt weinig benoemt bij kern, dit zou wat vaker mogen.

U geeft op de vraag: "ik heb voldoende competenties om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken" het antwoord ja. Welke competenties bezit u om eenzaamheid bij cliënten aan te pakken?

In ieder geval, om met cliënten in gesprek te gaan en te bespreken in kaart brengen van sociaal netwerk. Kennis van sociale kaart hebben. Praktische vaardigheden. Plan van aanpak in verwerken. Wat zijn de talenten en vanuit daar verder werken

U geeft aan geen methodiek te gebruiken met betrekking tot het reduceren van eenzaamheid onder de cliënten. Zou u het fijn vinden als daar een duidelijke methodiek voor is? En zo ja wat had u in gedachten?

Nee ik denk dat het gewoon begint met onderzoeken wat eenzaamheid is en wat dit doet bij een cliënt. Geen flauw idee.

U geeft aan meestal te weten wat u moet doen als u eenzaamheid signaleert, in welke situaties weet u wat u moet doen en wat doet u dan?

Het is een bepaald handelen die jezelf doet. Ik doe het wel eens verpakt of onbewust op andere levensgebieden.

Wat heeft u nodig om cliënten beter te kunnen ondersteunen met eenzaamheidsgevoelens?

Iets zien of vinden, maar cliënt staat wel voorop. Of het moet echt, het kan weer leiden tot ernstige dingen, dus zodra het stabiel is dan houdt het wel op, De cliënt blijft de regie houden (vrijwillig hv)

X

U geeft aan dat je eenzaamheid signaleert, hoe doet u dit? Van welke competenties maakt u gebruik?

Ik kan tussen de zinnen door luisteren, lichaamstaal aflezen en emoties observeren.

U geeft aan dat u weet wat je moet doen als je eenzaamheid signaleert. Wat doet en wat is daarvoor nodig?

Om eenzaamheid te signaleren is het belangrijk dat je vragen kan stellen, kan doorvragen op de cliënt, kijken wat de cliënt wil en waar de pijnpunten liggen. Verder is het nodig dat je de omgevingsruimte probeert te vergroten zodat anderen ontmoeten mogelijk gaat worden.

U geeft aan meestal een methodiek te gebruiken om eenzame cliënten te begeleiden. Welke methode gebruikt u?

Ik gebruik geen eenduidige methodiek. Ik signaleer en neem stapsgewijs actie. Ik houd wel rekening met het krachtgericht en herstelgericht werken.

U geeft op de vraag: 'ik heb voldoende handvatten vanuit de organisatie om met eenzaamheid van cliënten om te gaan', het antwoord meestal. Welke handvatten biedt de organisatie?

De organisatie biedt de herstelmethodiek maar deze moeten wij als hulpverlener dan ook echt gebruiken. We moeten in actie komen, doelgericht kijken wat de cliënt nodig heeft en wat haalbaar is voor de cliënt.

Welke obstakels komt u tegen tijdens het begeleiden van cliënten die eenzaam zijn?

De obstakels die ik tegen kom hebben betrekking op het overschatten van de draagkracht cliënt.

Wat heeft u nodig om cliënten beter te kunnen ondersteunen met eenzaamheidsgevoelens?

Wat ik nodig zou hebben zijn meer activiteiten die aansluiten op ons cliëtniveau. Deze activiteiten moeten laagdrempelig zijn. Cliënten moeten zich altijd welkom voelen. Verder moet er gerichte aansturing zijn in het maken van sociale contacten. Wij moeten stimulans en vertrouwen kunnen bieden als begeleider.

Bijlage 8: Signaleringsinstrument Van Jong-Gierveld

	Ja! Geheel mee eens	Ja	Min of meer	Nee	Nee! Geheel mee oneens
1. Er is altijd wel iemand in mijn omgeving bij wie ik met mijn dagelijkse probleempjes terecht kan	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ik mis een echt goede vriend of vriendin	☐	☐	☐	☐	☐
3. Ik ervaar een leegte om mij heen	☐	☐	☐	☐	☐
4. Er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ik mis gezelligheid om mij heen	☐	☐	☐	☐	☐
6. Ik vind mijn kring van kennissen te beperkt	☐	☐	☐	☐	☐
7. Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen	☐	☐	☐	☐	☐
8. Er zijn voldoende mensen met wie ik mij nauw verbonden voel	☐	☐	☐	☐	☐
9. Ik mis mensen om me heen	☐	☐	☐	☐	☐
10. Vaak voel ik me in de steek gelaten	☐	☐	☐	☐	☐
11. Wanneer ik daar behoefte aan heb, kan ik altijd bij mijn vrienden terecht	☐	☐	☐	☐	☐

(Afbeelding 16, signaleringsinstrument van de Jong -Gierveld)

Score eenzaamheid

Sociale eenzaamheid (Ja geheel mee eens!, ja, min of meer)	Emotionele eenzaamheid (Nee geheel mee oneens!, nee, min of meer)
2	1
3	4
5	7
6	8
9	11
10	
Totaalscore SE:	Totaalscore EE:
Totaalscore SE+EE:	
Sprake van eenzaamheid:	Nee (2 of minder) Matig (3/8) Ernstig (9/10) Zeer ernstig (11)

(Afbeelding 17, scoretabel van de Jong-Gierveld)

Bijlage 9: Resultaten SPSS

Respondenten

Geslacht					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	man	35	59,3	59,3	59,3
	vrouw	24	40,7	40,7	100,0
	Total	59	100,0	100,0	

Zelfstandig wonen of niet					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	begeleid	29	49,2	49,2	49,2
	zelfstandig	30	50,8	50,8	100,0
	Total	59	100,0	100,0	

Mate van eenzaamheid

Bij een score van 0, 1 of 2 is er geen sprake van eenzaamheid, bij een score van 3 tot en met 8 valt u onder de categorie matig eenzaam, 9 en 10 punten vallen onder ernstig eenzaam en 11 punten is zeer ernstig eenzaam.

Tevens kunt u in onderstaande tabel aflezen of er een verschil is tussen zelfstandig wonen of begeleid wonen.

Eenzaamheidsniveau * Zelfstandig wonen of niet Crosstabulation					
			Zelfstandig begeleid	wonen of niet zelfstandig	Total
Eenzaamheidsniveau	0	Count	3	2	5
		% within Zelfstandig wonen of niet	10,3%	6,7%	8,5%
	1	Count	5	1	6
		% within Zelfstandig wonen of niet	17,2%	3,3%	10,2%
	2	Count	3	2	5
		% within Zelfstandig wonen of niet	10,3%	6,7%	8,5%
	3	Count	3	4	7
		% within Zelfstandig wonen of niet	10,3%	13,3%	11,9%
	4	Count	2	3	5
		% within Zelfstandig wonen of niet	6,9%	10,0%	8,5%
	5	Count	0	5	5
		% within Zelfstandig wonen of niet	0,0%	16,7%	8,5%
	6	Count	0	2	2
		% within Zelfstandig wonen of niet	0,0%	6,7%	3,4%
	7	Count	2	1	3
		% within Zelfstandig wonen of niet	6,9%	3,3%	5,1%
	8	Count	3	1	4
		% within Zelfstandig wonen of niet	10,3%	3,3%	6,8%
	9	Count	2	2	4
		% within Zelfstandig wonen of niet	6,9%	6,7%	6,8%
	10	Count	4	2	6
		% within Zelfstandig wonen of niet	13,8%	6,7%	10,2%
	11	Count	2	5	7
		% within Zelfstandig wonen of niet	6,9%	16,7%	11,9%
Total	Count	29	30	59	
	% within Zelfstandig wonen of niet	100,0%	100,0%	100,0%	

Emotionele eenzaamheid, geslacht

In totaal zijn er 11 vragen. 6 van deze vragen hebben betrekking op de emotionele eenzaamheid. In onderstaand tabel kan er afgelezen worden of er een verschil is in de mate van emotionele eenzaamheid tussen man en vrouw. 0 is geen sprake van emotionele eenzaamheid en 6 is extreme sprake van emotionele eenzaamheid.

Emotionele Eenzaamheid (0-6) * Geslacht Crosstabulation					
			Geslacht		Total
			man	vrouw	
Emotionele Eenzaamheid (0-6)	0	Count	6	8	14
		% within Emotionele Eenzaamheid (0-6)	42,9%	57,1%	100,0%
	1	Count	7	6	13
		% within Emotionele Eenzaamheid (0-6)	53,8%	46,2%	100,0%
	2	Count	4	4	8
		% within Emotionele Eenzaamheid (0-6)	50,0%	50,0%	100,0%
	3	Count	5	0	5
		% within Emotionele Eenzaamheid (0-6)	100,0%	0,0%	100,0%
	4	Count	4	0	4
		% within Emotionele Eenzaamheid (0-6)	100,0%	0,0%	100,0%
	5	Count	5	2	7
		% within Emotionele Eenzaamheid (0-6)	71,4%	28,6%	100,0%
	6	Count	4	4	8
		% within Emotionele Eenzaamheid (0-6)	50,0%	50,0%	100,0%
Total	Count	35	24	59	
	% within Emotionele Eenzaamheid (0-6)	59,3%	40,7%	100,0%	

Sociale eenzaamheid, geslacht

In totaal zijn er 11 vragen. 5 van deze vragen hebben betrekking op de sociale eenzaamheid. In onderstaand tabel kan er afgelezen worden of er een verschil is in de mate van sociale eenzaamheid tussen man en vrouw. 0 is geen sprake van sociale eenzaamheid en 5 is extreme sprake van sociale eenzaamheid.

Sociale eenzaamheid (0-5) * Geslacht Crosstabulation					
			Geslacht		
			man	vrouw	Total
Sociale eenzaamheid (0-5)	0	Count	4	4	8
		% within Sociale eenzaamheid (0-5)	50,0%	50,0%	100,0%
	1	Count	4	2	6
		% within Sociale eenzaamheid (0-5)	66,7%	33,3%	100,0%
	2	Count	7	6	13
		% within Sociale eenzaamheid (0-5)	53,8%	46,2%	100,0%
	3	Count	1	4	5
		% within Sociale eenzaamheid (0-5)	20,0%	80,0%	100,0%
	4	Count	4	1	5
		% within Sociale eenzaamheid (0-5)	80,0%	20,0%	100,0%
	5	Count	15	7	22
		% within Sociale eenzaamheid (0-5)	68,2%	31,8%	100,0%
Total	Count	35	24	59	
	% within Sociale eenzaamheid (0-5)	59,3%	40,7%	100,0%	

Emotionele eenzaamheid, woonsituatie

In totaal zijn er 11 vragen. 6 van deze vragen hebben betrekking op de emotionele eenzaamheid. In onderstaand tabel kan er afgelezen worden of er een verschil is in de mate van emotionele eenzaamheid tussen begeleid en zelfstandig wonen. 0 is geen sprake van emotionele eenzaamheid en 6 is extreme sprake van emotionele eenzaamheid.

Emotionele Eenzaamheid (0-6) * Zelfstandig wonen of niet Crosstabulation					
			Zelfstandig wonen of niet		Total
			begeleid	zelfstandig	
Emotionele Eenzaamheid (0-6)	0	Count	9	5	14
		% within Zelfstandig wonen of niet	31,0%	16,7%	23,7%
	1	Count	4	9	13
		% within Zelfstandig wonen of niet	13,8%	30,0%	22,0%
	2	Count	4	4	8
		% within Zelfstandig wonen of niet	13,8%	13,3%	13,6%
	3	Count	3	2	5
		% within Zelfstandig wonen of niet	10,3%	6,7%	8,5%
	4	Count	2	2	4
		% within Zelfstandig wonen of niet	6,9%	6,7%	6,8%
	5	Count	4	3	7
		% within Zelfstandig wonen of niet	13,8%	10,0%	11,9%
	6	Count	3	5	8
		% within Zelfstandig wonen of niet	10,3%	16,7%	13,6%
Total	Count	29	30	59	
	% within Zelfstandig wonen of niet	100,0%	100,0%	100,0%	

Sociale eenzaamheid, woonsituatie

In totaal zijn er 11 vragen. 5 van deze vragen hebben betrekking op de sociale eenzaamheid. In onderstaand tabel kan er afgelezen worden of er een verschil is in de mate van sociale eenzaamheid tussen begeleid en zelfstandig wonen. 0 is geen sprake van sociale eenzaamheid en 5 is extreme sprake van sociale eenzaamheid.

Sociale eenzaamheid (0-5) * Zelfstandig wonen of niet Crosstabulation					
			Zelfstandig wonen of niet		
			begeleid	zelfstandig	Total
Sociale eenzaamheid (0-5)	0	Count	5	3	8
		% within Zelfstandig wonen of niet	17,2%	10,0%	13,6%
	1	Count	5	1	6
		% within Zelfstandig wonen of niet	17,2%	3,3%	10,2%
	2	Count	5	8	13
		% within Zelfstandig wonen of niet	17,2%	26,7%	22,0%
	3	Count	2	3	5
		% within Zelfstandig wonen of niet	6,9%	10,0%	8,5%
	4	Count	2	3	5
		% within Zelfstandig wonen of niet	6,9%	10,0%	8,5%
	5	Count	10	12	22
		% within Zelfstandig wonen of niet	34,5%	40,0%	37,3%
	Total	Count	29	30	59
		% within Zelfstandig wonen of niet	100,0%	100,0%	100,0%

Vragenlijst

In onderstaande tabellen ziet u de uitwerkingen van de vragen uit de vragenlijst. Hierbij kunt u zien wat de mannen hebben beantwoord en wat de vrouwen hebben beantwoord. U kunt dus handig het eventuele verschil bekijken tussen man en vrouw.

Er zijn genoeg mensen op wie ik geval van narigheid kan terugvallen * Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	14	7	21
	% within narigheid terugvallen	66,7%	33,3%	100,0%
meestal	Count	3	5	8
	% within narigheid terugvallen	37,5%	62,5%	100,0%
neutraal	Count	3	4	7
	% within narigheid terugvallen	42,9%	57,1%	100,0%
soms	Count	7	5	12
	% within narigheid terugvallen	58,3%	41,7%	100,0%
nee	Count	8	3	11
	% within narigheid terugvallen	72,7%	27,3%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within narigheid terugvallen	59,3%	40,7%	100,0%

Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen * Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	4	7	11
	% within volledig vertrouwen	36,4%	63,6%	100,0%
meestal	Count	1	0	1
	% within volledig vertrouwen	100,0%	0,0%	100,0%
neutraal	Count	7	3	10
	% within volledig vertrouwen	70,0%	30,0%	100,0%
soms	Count	5	6	11
	% within volledig vertrouwen	45,5%	54,5%	100,0%
nee	Count	18	8	26
	% within volledig vertrouwen	69,2%	30,8%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within volledig vertrouwen	59,3%	40,7%	100,0%

Er zijn voldoende mensen met wie ik mij nauw verbonden voel* Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	7	10	17
	% within mensen nauw verbonden	41,2%	58,8%	100,0%
meestal	Count	3	1	4
	% within mensen nauw verbonden	75,0%	25,0%	100,0%
neutraal	Count	6	2	8
	% within mensen nauw verbonden	75,0%	25,0%	100,0%
soms	Count	13	5	18
	% within mensen nauw verbonden	72,2%	27,8%	100,0%
nee	Count	6	6	12
	% within mensen nauw verbonden	50,0%	50,0%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within mensen nauw verbonden	59,3%	40,7%	100,0%

Wanneer ik daar behoefte aan heb kan ik altijd bij mijn vrienden terecht * Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	10	6	16
	% within behoefte vrienden terecht	62,5%	37,5%	100,0%
meestal	Count	6	6	12
	% within behoefte vrienden terecht	50,0%	50,0%	100,0%
neutraal	Count	5	0	5
	% within behoefte vrienden terecht	100,0%	0,0%	100,0%
soms	Count	8	7	15
	% within behoefte vrienden terecht	53,3%	46,7%	100,0%
nee	Count	6	5	11
	% within behoefte vrienden terecht	54,5%	45,5%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within behoefte vrienden terecht	59,3%	40,7%	100,0%

Ik mis een echte goede vriend of vriendin * Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	12	3	15
	% within mis vriend	80,0%	20,0%	100,0%
meestal	Count	2	1	3
	% within mis vriend	66,7%	33,3%	100,0%
neutraal	Count	2	2	4
	% within mis vriend	50,0%	50,0%	100,0%
soms	Count	14	7	21
	% within mis vriend	66,7%	33,3%	100,0%
nee	Count	5	11	16
	% within mis vriend	31,3%	68,8%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within mis vriend	59,3%	40,7%	100,0%

Ik ervaar een leegte om mij heen * Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	6	3	9
	% within ervaar leegte	66,7%	33,3%	100,0%
meestal	Count	5	2	7
	% within ervaar leegte	71,4%	28,6%	100,0%
neutraal	Count	3	3	6
	% within ervaar leegte	50,0%	50,0%	100,0%
soms	Count	13	10	23
	% within ervaar leegte	56,5%	43,5%	100,0%
nee	Count	8	6	14
	% within ervaar leegte	57,1%	42,9%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within ervaar leegte	59,3%	40,7%	100,0%

Ik mis gezelligheid om mij heen * Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	6	1	7
	% within mis gezelligheid	85,7%	14,3%	100,0%
meestal	Count	8	2	10
	% within mis gezelligheid	80,0%	20,0%	100,0%
neutraal	Count	5	3	8
	% within mis gezelligheid	62,5%	37,5%	100,0%
soms	Count	8	10	18
	% within mis gezelligheid	44,4%	55,6%	100,0%
nee	Count	8	8	16
	% within mis gezelligheid	50,0%	50,0%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within mis gezelligheid	59,3%	40,7%	100,0%

Ik vind mijn kring van kennissen te beperkt * Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	5	1	6
	% within kennissen beperkt	83,3%	16,7%	100,0%
meestal	Count	4	4	8
	% within kennissen beperkt	50,0%	50,0%	100,0%
neutraal	Count	8	5	13
	% within kennissen beperkt	61,5%	38,5%	100,0%
soms	Count	9	5	14
	% within kennissen beperkt	64,3%	35,7%	100,0%
nee	Count	9	9	18
	% within kennissen beperkt	50,0%	50,0%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within kennissen beperkt	59,3%	40,7%	100,0%

Ik mis mensen om mij heen * Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	8	1	9
	% within mis mensen	88,9%	11,1%	100,0%
meestal	Count	4	4	8
	% within mis mensen	50,0%	50,0%	100,0%
neutraal	Count	5	2	7
	% within mis mensen	71,4%	28,6%	100,0%
soms	Count	9	10	19
	% within mis mensen	47,4%	52,6%	100,0%
nee	Count	9	7	16
	% within mis mensen	56,3%	43,8%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within mis mensen	59,3%	40,7%	100,0%

Vaak voel ik mij in de steek gelaten * Geslacht Crosstabulation				
		Geslacht		Total
		man	vrouw	
ja	Count	8	1	9
	% within steek gelaten	88,9%	11,1%	100,0%
meestal	Count	1	5	6
	% within steek gelaten	16,7%	83,3%	100,0%
neutraal	Count	3	5	8
	% within steek gelaten	37,5%	62,5%	100,0%
soms	Count	11	7	18
	% within steek gelaten	61,1%	38,9%	100,0%
nee	Count	12	6	18
	% within steek gelaten	66,7%	33,3%	100,0%
Total	Count	35	24	59
	% within steek gelaten	59,3%	40,7%	100,0%

Er is altijd wel iemand in mijn omgeving bij wie ik met mijn dagelijkse problemen terecht kan * Geslacht Crosstabulation

			Geslacht		
			man	vrouw	Total
	ja	Count	10	8	18
		% within ie0d omgeving	55,6%	44,4%	100,0%
	meestal	Count	4	6	10
		% within ie0d omgeving	40,0%	60,0%	100,0%
	neutraal	Count	3	1	4
		% within ie0d omgeving	75,0%	25,0%	100,0%
	soms	Count	12	5	17
		% within ie0d omgeving	70,6%	29,4%	100,0%
	nee	Count	6	4	10
		% within ie0d omgeving	60,0%	40,0%	100,0%
	Total	Count	35	24	59
		% within ie0d omgeving	59,3%	40,7%	100,0%

Bijlage 10: Toestemming opname HBO databank

6.4 Toestemmingsformulier instelling/ bedrijf voor opname Projectresultaat in studiecentrum

Ondergetekende:

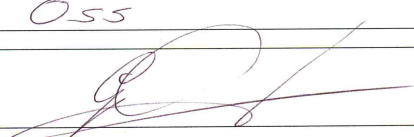
Instelling/bedrijf:	SMO Verduhuis
Adres:	Kardinaal de Jongstraat 17, 5348 BG Oss
Vertegenwoordigd door:	Gerrit van Oorscot (coördinator extramurale zorg)

Titel afstudeeropdracht:	'Eenzaamheid in de maatschappelijke opvang'

Naam student(en):	Jerica van Haaren Joyce van Cleef Didi van Bree

geeft hierbij toestemming aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen om zijn/haar bovengenoemde afstudeeropdracht op te nemen in de repository (databank) van de HAN en hierdoor in de HBOKennisbank, waardoor de afstudeeropdracht gratis, volledig full text en online geraadpleegd mag worden via www.hbo-kennisbank.nl.

Aldus verklaard op/te:

Datum:	24-11-2016
Plaats:	Oss
Handtekening:	

6.5 Toestemmingsformulier student voor opname Projectresultaat in studiecentrum

Ondergetekende:

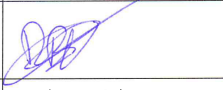
Naam student(en):	Joyce van Cleef (517914) Didi van Bree (487941) Jerica van Haaren (503098)
Studentnummer:	Zie hierboven
Opleiding:	MWD & SPH
Titel afstudeeropdracht:	'Eenzaamheid in de maatschappelijke opvang'
Datum afstuderen:	

geeft hierbij toestemming aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen om zijn/haar bovengenoemde afstudeeropdracht op te nemen in de repository (databank) van de HAN en hierdoor in de HBO-Kennisbank, waardoor de afstudeeropdracht gratis, volledig full text en online geraadpleegd mag worden via www.hbo-kennisbank.nl.

De student levert hiervoor een speciaal hiervoor geschikte digitale versie mee bij het inleveren van zijn/haar afstudeeropdracht.

Het auteursrecht op de afstudeeropdracht blijft rusten bij de auteur.

Aldus verklaard op/te:

Datum:	24-11-2016
Plaats:	OS
Handtekening:	
Handtekening:	
Handtekening:	
Handtekening:	

Bijlage 11: Adviesbeoordeling opdrachtgever

BIJLAGE 6A Adviesbeoordeling opdrachtgever O&I

Naam student: **Joyce van Cleef (517914)**
Didi van Bree (487941)
Jerica van Haaren (503098)
Studentnummer: .....

Naam opdrachtgever (organisatie of lectoraat) vanuit de praktijk: SMO Het Verdihuis, Dhr. G. van Oorschot, coördinator extramurale zorg.

Datum 24-11-2016

Handtekening:

		Adviesbeoordeling opdrachtgever
A. Onderzoek:		
1.	De resultaten uit het onderzoek zijn bruikbaar voor onze organisatie	O – V – <u>G</u>
2.	De conclusies uit het onderzoek zijn relevant voor onze organisatie	O – V – <u>G</u>
Toelichting deel A: Resultaten van het onderzoek zijn verrassend en ook enigszins 'confronterend'. Voldoende aanleiding om er (ook beleidsmatig) vervolg aan te geven.		
B. Projectresultaat:		

1.	Het projectresultaat (bijv. product/advies) draagt bij aan de oplossing van het praktijkprobleem.	O – V – <u>G</u>
2.	Het projectresultaat is bruikbaar voor onze organisatie.	O – V – <u>G</u>
3.	Het projectresultaat sluit aan op de doelgroep waarvoor het is bedoeld.	O – V – <u>G</u>
4.	Het implementatieplan is uitvoerbaar binnen onze organisatie en er is voldoende rekening gehouden met de randvoorwaarden van onze organisatie.	O – V – <u>G</u>
5.	Het projectresultaat is innovatief.	O – <u>V</u> – G
6.	Er is door de student(en) voldoende draagvlak gecreëerd voor het projectresultaat.	O – V – <u>G</u>
	Toelichting deel B: Projectonderzoek is breed uitgezet binnen de afdeling extramurale zorg. Er waren ook veel medewerkers bij betrokken en de respons was goed te noemen. Het onderwerp 'Eenzaamheid' is meerdere malen onderwerp van gesprek geweest binnen het team en teamleden vroegen zelf al naar vervolg. (Denk hierbij aan vergroting van deskundigheid). De aangereikte tools zijn praktisch en direct uitvoerbaar.	